

**‘n Analise van die representasie van geslagtelikheid in
Roelf van Rensburg se *Gooi hom in die sloot* (1971) en
Barrie Hough se *Skilpoppe* (1998): opvoedkundige
implikasies**

Marietha Maria Nieman

Mini skripsie ingedien ter gedeeltelike voldoening aan die vereistes vir die graad
MAGISTER ARTIUM (Die onderrig van Afrikaans) in die Program Afrikaans en
Nederlands, Universiteit van Natal, Durban.

Desember 2001

Studieleier: Mnr. V. Reddy

VERKLARING

Hiermee verklaar ek dat hierdie mini skripsie, tensy anders in die teks aangedui, my eie oorspronklike werk is en dat dit aan geen ander instansie voorgelê is ter verkryging van 'n graad nie.

Handtekening:

M. Nieman

Studentenommer:

971166387

Naam:

Marietha M Nieman

Datum:

18 - 12 - 2001

ERKENNINGS

My opregte dank en waardering gaan aan:

My studieleier, Vasu Reddy, vir sy hulp en leiding en sy bereidheid om sy omvattende kennis oor geslagtelikheid met my te deel.

Die twee Rudolfs in my lewe vir hul ondersteuning.

My familie, vriende en kollegas vir hul belangstelling.

Die Universiteit van Suid-Afrika vir die voorreg om van hul ondersteuningsdienste gebruik te kon maak.

SUMMARY

In this dissertation it is indicated that gender is a social construct, while sex is biologically determined. The concept of gender refers to that which is understood within a certain society to define masculinity and femininity, the power struggle between the two sexes, as well as the social limitations which are placed on people's behaviour as a result of gender. Children's and young adult's literature exert a great influence on the youth's idea of gender roles. The social and cultural history of South African society is used in this study to explore stereotypical gender roles in Afrikaans youth literature. The role of a patriarchal society, homosexuality, and changing perceptions of gender roles are investigated. It is indicated that in both English and Afrikaans children's and young adult's literature the portrayal of gender roles is often unrealistic, stereotypical, and contains sexist language. Two novels namely, *Gooi hom in die sloot* (1971) and *Skilpoppe* (1998), are analysed using the following categories: male or female author, representation of gender roles, and use of sexist language. The teaching implications of the findings for the second language learner are then articulated.

OPSOMMING

In hierdie skripsie is aangetoon dat *geslagtelikheid* ("gender"), anders as *geslag* wat biologies bepaal is, 'n sosiale konstruk is. Geslagtelikheid hou verband met wat in 'n bepaalde samelewing onder *manlikheid* en *vroulikheid* verstaan word, asook met magsverhoudings tussen die twee geslagte en sosiale beperkings wat op grond van geslagtelikheid op mense se gedrag geplaas word. Jeugliteratuur oefen 'n groot invloed uit op jeugdiges se siening van geslagtelikheid. Die sosiale en kultuur-historiese agtergrond in die Suid-Afrikaanse samelewing word in dié studie gebruik om die uitbeelding van geslagtelikheid in die Afrikaanse jeugliteratuur te problematiseer. Die rol van 'n patriargale samelewing, homoseksualiteit en veranderde sienings oor geslagtelikheidsrolle word onder andere uitgelig. Daar word aangetoon dat die uitbeelding van geslagtelikheid in sowel Engelse as Afrikaanse jeugliteratuur dikwels baie onrealisties is en wemel van stereotiperings en seksistiese taalgebruik. Twee jeugverhale, naamlik *Gooi hom in die sloot* (1971) en *Skilpoppe* (1998), word aan die hand van 'n aantal kategorieë, naamlik outeur, uitbeelding van geslagtelikheid en seksistiese taalgebruik geanaliseer, voordat onderrigimplikasies vir die tweedetaalklasamer aangedui word.

INHOUDSOPGAWE

HOOFSTUK 1

INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

1.1	INLEIDING	1
1.1.1	Die invloed van lees op jeugdiges se persepsie van geslagtelikheid	3
1.1.2	Voorgeskrewe jeugliteratuur vir Afrikaans tweede taal	5
1.2	PROBLEEMSTELLING	6
1.3	DOEL MET DIE NAVORSING	7
1.4	BEGRIPSVERKLARING	8
1.4.1	Jeugliteratuur	8
1.4.2	Geslagtelikheid	8
1.4.3	Vroulikheid en manlikheid	9
1.4.4	Patriargie	9
1.5	DIE VERLOOP VAN DIE STUDIE	10

HOOFSTUK 2

'N ANALISE VAN GESLAGTELIKHEID

2.1	INLEIDING	11
2.2	GESLAG, GESLAGSROLLE, GESLAGSIDENTITEIT, GESLAGTELIKHEID EN GESLAGTELIKHEIDSIDENTITEIT	12
2.2.1	Geslag, geslagsrol en geslagsidentiteit	13
2.2.2	Geslagtelikheid, geslagtelikheidsidentiteit en geslagtelikheidsrol	13
2.3	GESLAGTELIKHEID AS SOSIALE KONSTRUK	15
2.3.1	Geslagtelikheid impliseer sosiaal gekonstrueerde <i>geslagtelikheidsrolle</i>	18
2.3.2	Ongelyke verhoudings tussen mans en vrouens (seksisme)	19
2.3.3	Die rol van magsverhoudings tussen geslagte	20
2.3.4	Sosiale beperkings gebaseer op geslagtelikheid	22
2.3.5	Veranderbaarheid van geslagtelikheid	23
2.4	MANLIKHEID	24

2.5	GESLAGSROLSTEREOTIPERING	26
2.6	DIE ROL VAN TAAL IN DIE UITBEELDING VAN GESLAGTELIKHEID	29
2.6.1	Ideologie	29
2.6.2	Die oordra van kultuur deur middel van taal	31
2.6.3	Seksistiese taalgebruik	32
2.6.3.1	Die generiese vorm	32
2.6.3.2	Verhewe betekenistoekenning aan die manlike rol en manlikheid	33
2.6.3.3	Diskriminerende en neerhalende uitdrukkings	34
2.6.3.4	Verwysings na vrouens as in 'n verhouding met 'n man	35
2.7	SAMEVATTING	36

HOOFSTUK 3

PROBLEMATISERING VAN DIE VOORSTELLING VAN GESLAGTELIKHEID IN AFRIKAANSE JEUGLITERATUUR

3.1	INLEIDING	38
3.2	'N PATRIARGALE SAMELEWING	38
3.3	DIE PATRIARGALE AARD VAN DIE SUID-AFRIKAANSE GEMEENSKAP	38
3.4	AFRIKANER NASIONALISME EN LETTERKUNDE	41
3.4.1	Die ontstaan van Afrikaner nasionalisme	41
3.4.2	Letterkunde onder die invloed van Afrikaner nasionalisme en patriargie	42
3.4.3	Die uitdaging van en wegbeweging van Afrikaner nasionalisme en patriargie	43
3.5	VERANDERENDE SIENINGS OOR GESLAGTELIKHEID	45
3.6	DIE UITBEELDING VAN GESLAGTELIKHEID IN JEUGLITERATUUR	48
3.7	DIE UITBEELDING VAN GESLAGTELIKHEID IN DIE AFRIKAANSE JEUGLITERATUUR	53
3.8	SAMEVATTING	55

HOOFSTUK 4

DIE UITBEELDING VAN GESLAGTELIKHEID IN *GOOI HOM IN DIE SLOOT* (ROELF VAN RENSBURG) EN *SKILPOPPE* (BARRIE HOUGH)

4.1	INLEIDING	56
4.2	KATEGORIEË VIR ANALISE	58
4.3	OUTEURS	59
4.4	UITBEELDING VAN GESLAGTELIKHEID IN <i>GOOI HOM IN DIE SLOOT</i>	59
4.4.1	Aantal manlike en vroulike karakters in <i>Gooi hom in die sloot</i>	59
4.4.2	Uitbeelding van vroulikheid en manlikheid	60
4.4.3	Stereotiperende voorstellings	61
4.4.5	Ongelykheid en magsverhoudings tussen geslagte en sosiale beperkings op grond van geslagtelikheid	67
4.5	SEKSISTIESE TAALGEBRUIK IN <i>GOOI HOM IN DIE SLOOT</i>	69
4.5.1	Gebruik van die generiese vorm	69
4.5.2	Verwysings na vrouens as in 'n verhouding met 'n man	69
4.5.3	Diskriminerende en neerhalende uitdrukkings	70
4.5.4	Verhewe betekenistoekenning aan die manlike vorm	70
4.6	UITBEELDING VAN GESLAGTELIKHEID IN <i>SKILPOPPE</i>	71
4.6.1	Aantal manlike en vroulike karakters in <i>Skilpoppe</i>	71
4.6.2	Uitbeelding van vroulikheid en manlikheid	71
4.6.3	Stereotiperende voorstellings	73
4.6.4	Ongelykheid en magsverhoudings tussen geslagte en sosiale beperkings op grond van geslagtelikheid	76
4.7	SEKSISTIESE TAALGEBRUIK IN <i>SKILPOPPE</i>	76
4.7.1	Gebruik van die generiese vorm	76
4.7.2	Verwysings na vroue as in 'n verhouding met 'n man	77
4.7.3	Diskriminerende en neerhalende uitdrukkings	77
4.7.4	Verhewe betekenistoekenning aan die manlike vorm	78
4.8	'N VERGELYKING TUSSEN <i>GOOI HOM IN DIE SLOOT</i> EN <i>SKILPOPPE</i>	78
4.9	SAMEVATTING	81

HOOFSTUK 5

ONDERRIGIMPLIKASIES EN KLASKAMERSTRATEGIEË

5.1	INLEIDING	83
5.2	ONDERWYSERS SE VERANTWOORDELIKHEID TEN OPSIGTE VAN GESLAGTELIKHEIDSKWESSIES	85
5.3	KLASKAMERSTRATEGIEË	87
5.3.1	Die keuse van tekste	87
5.3.2	Die saamstel van leeslyste	89
5.3.3	Onderrigstrategieë	90
5.3.4	Implikasies van seksistiese taalgebruik vir tweedetaalonderrig	94
5.4	DIE ONDERRIG VAN <i>GOOI HOM IN DIE SLOOT</i> EN <i>SKILPOPPE</i> IN DIE TWEEDETAALKLASKAMER	94
5.5	SAMEVATTING	96

HOOFSTUK 6

SAMEVATTING EN AANBEVELINGS

6.1	INLEIDING	98
6.2	SAMEVATTING EN BEVINDINGS	98
6.2.1	Samevatting en bevindings ten opsigte van geslagtelikheid	98
6.2.2	Samevatting en bevindings ten opsigte van samelewingsfaktore wat die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugliteratuur beïnvloed en problematiseer	99
6.2.3	Samevatting en bevindings ten opsigte van die voorstelling van geslagtelikheid in <i>Gooi hom in die sloot</i> en <i>Skilpoppe</i>	101
6.2.4	Samevatting en bevindings ten opsigte van onderrigimplikasies	103
6.3	AANBEVELINGS VOORTSPRUITEND UIT DIE ONDERHAWIGE STUDIE	104
6.4	AANBEVELINGS VIR VERDERE NAVORSING	106
6.5	TEN SLOTTE	107

BIBLIOGRAFIE

HOOFSTUK 1

INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

1.1 INLEIDING

Verskeie navorsers het al die kort- en langtermyn invloed wat lees op die leser uitoefen, beklemtoon. Marais (1983:12; 21) verduidelik in hierdie verband dat die leser hom deur die lees van boeke kan oriënteer ten opsigte van die waardes en norme wat in die samelewing geld en dat lees 'n onmiddellike respons en langtermyn effek op die leser kan hê. Omdat jeugdiges hul in 'n tydperk van onsekerheid, ontwikkeling en verandering tussen kindwees en volwassenheid bevind en baie ontvanklik vir beïnvloeding is, word hierdie groep lesers meer as ander deur dit wat hulle lees beïnvloed. Boonop is jeugliteratuur volgens Reynolds (1994:ix), meer as enige ander genre, daarop uit om lesers se houdings te beïnvloed. Van Zyl (1988:7) beskou die feit dat hierdie groep lesers baie makliker as die deursnee volwassene beïnvloed kan word in so 'n ernstige lig, dat sy meen dat dit skrywers van kinder- en jeugboeke se plig is om seker te maak dat wat hulle in sulke boeke plaas, nie anti-opvoedkundig van aard sal wees nie. Negatiewe eienskappe soos nihilisme, sadisme en sinisme in jeugboekpersonansies word as onwenslik beskou (Steenberg 1992:203).

Gesquiere (1995:113-115), Thomson (1987:30; 342) en Donelson en Nilsen (1989:269) verwys na die invloed wat lees op jeugdiges se identiteitsvorming het, terwyl Singh (1998:1) die rol wat jeugliteratuur in die oordra van 'n kultuur aan kinders en jeugdiges speel, uitlig. Steenberg (1988:15) wys daarop dat tieners die **hele spektrum** van waardesisteme, lewensfilosofie en die establishment ondersoek en dat tekste hulle kan lei om 'n eie standpunt oor sodanige aangeleenthede in te neem. Die adolessente leser gebruik volgens Appleyard (1990:14) stories om insig te verkry in die betekenis van die lewe, waardes en oortuigings en outentieke rolmodelle wat nagevolg kan word. Howard (1998:17) is van mening dat letterkunde die mag het om aan jong lesers 'n wyer siening te gee oor moontlike maniere waarop 'n mens in verskeie situasies kan optree terwyl fiksie volgens Jackson (1983:10) 'n bydrae kan lewer "... in helping children to challenge and call into question the conditioning processes that have shaped their customary opinions, attitudes and beliefs".

Kortenhaus en Demarest (1993:220) beweer dat boeke, ten spyte van die invloed van televisie, nog steeds 'n groot invloed uitoefen op die sosialiseringproses van kinders. Gesprekke met adolessente het getoon dat die meeste individue wat as jong kinders stories gehoor het, hul gunsteling storie besonder goed kan onthou. Kortenhaus en Demarest merk dan op: "Given this long-term influence of books, there can be no doubt that the characters portrayed in children's literature mold a child's conception of socially accepted roles and values, and indicate how males and females are supposed to act." Uit hierdie opmerking van Kortenhaus en Demarest kom 'n baie belangrike aangeleentheid na vore, naamlik dat lees ook 'n invloed uitoefen op jeugdiges se persepsie van geslagsrolle.

In die Suid-Afrikaanse samelewing, word daar tans baie klem geplaas op fundamentele menseregte, die uitskakeling van diskriminerende samelewingspraktyke, gelyke geleenthede vir almal op alle gebiede van die lewe, asook op die bevordering van geslagsgelykheid en die bemagtiging van vroue. Dit bring mee dat tradisionele rolle vir mans (bv. as die broodwinner, die sterker geslag, leiers en rasonale denkers) en vrouens (bv. as diegene wat tuisbly en die kinders versorg, emosioneel en finansiële van hul mans afhanklik is en ondergeskik aan mans is) skielik problematies geraak het. Lank-aanvaarde patriargale strukture waarvolgens mans oor meer mag as vrouens beskik en vrouens as minderwaardig beskou word (vgl. Shaba 1998:22), wat tradisioneel diep in veral Afrikanergeleedere gewortel was, word tans uitgedaag. Geslagsrolle is nie meer soos in die verlede klinkklaar afgebaken en tradisionele rolle word voortdurend bevraagteken, herondersoek en herdefinieer, met die gevolg dat dit meer as ooit tevore nodig geword het om sensitief te wees vir stereotiperende voorstellings van geslagtelikheid in verskeie kontekste. Aan die ander kant is daar diegene wat beweer dat die veldtog vir vrouebemagtiging wel bygedra het tot die totstandkoming van 'n aantal wette op papier. In die praktyk het daar nog niks vir vroue verander nie en bestaan daar min werklike geslagsgelykheid en geslagserkenning. Van der Westhuisen (2001:9) skryf dit toe aan die feit dat daar in skoolleerplanne steeds nie spesifieke opleiding is om leerders sensitief te maak vir geslagskwessies nie. Volgens haar word die rassiedebat ernstiger opgeneem as die geslagsdebat en is mense gemakliker met seksistiese as met rassistiese gedrag. As lees dus die leser se

siening en houding oor geslagtelikheid (*gender*) (vgl. afd. 1.4.2) en geslagsrolle kan beïnvloed, is dit noodsaaklik dat hierdie aangeleentheid van nader beskou word omdat daar deur middel van letterkundeonderrig, en veral met behulp van jeugliteratuur, 'n bydrae gelewer kan word tot die aanvaarding van geslagsrolle en die bevordering van geslagsgelykheid.

1.1.1 Die invloed van lees op jeugdiges se persepsie van geslagtelikheid

Reynolds (1994:ix) sê dat as 'n mens wil weet waar jong mense hul houdings oor aangeleenthede soos seks, geslagtelikheid, geweld, regerings en oorlog vandaan kry, moet daar gekyk word na wat hulle lees. Hierdie stelling van Reynolds vind aansluiting by Fox (1993:84) se siening dat "Everything we read ... constructs us, makes us who we are, by presenting our image of ourselves as girls and women, as boys and men." asook by Steenberg (1988:15) wat van mening is dat geslagsaanvaarding vir 'n tiener problematies kan wees, veral as ouers sy seun- of haar meisiewees nie aanvaar nie. Sy meen dat tekste dan 'n rol kan speel in selfaanvaarding.

Kinders in elke kultuur leer om sekere rolle en gedrag as deel van die sosialiseringproses aan te neem. Baie van daardie gedragsrolle is gebaseer op identifikasie met 'n sekere geslag. Die ontwikkeling van geslagtelike identiteit is belangrik vir jeugdige se selfpersepsie. Die geslagtelike identiteit van die meeste kinders word gevorm deur die gedeelde opvattinge oor geslagtelikheid wat deur hulle spesifieke samelewing gehuldig word. Hierdie gedeelde opvattinge neem dikwels die vorm aan van oorvereenvoudigde geslagtelikheidstereotipering. Elke samelewing bevat bronne van inligting wat ontwerp is om tradisies te koester. In die meeste samelewings is die belangrikste en effektiwste manier om waardes en houdings oor te dra, deur middel van stories en in geletterde samelewings sluit dit kinderliteratuur in (Kortenaar & Demarest 1993:219-220).

Ook Singh (1998:1) wys op die invloed wat jeugliteratuur kan hê op die jeugdige se siening van geslagtelikheid. Volgens haar speel jeugliteratuur 'n belangrike rol in die oordra van 'n samelewing se kultuur aan kinders en jeugdige. Geslagtelikheid is 'n

belangrike deel van hierdie kultuur. Die manier waarop geslagtelikheid in jeugliteratuur uitgebeeld word, dra dus by tot die beeld wat kinders van hul eie geslagtelikheid ontwikkel. Agee (1993:166) waarsku dat die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugfiksie dikwels voortspruit uit onbevraagtekende, lank-aanvaarde kulturele *aannames* oor wie vrouens is en wat hulle veronderstel is om met hul lewens te doen. Verskeie ander navorsers (vgl. De Villiers & Bester 1992; Fox, 1993; Singh 1998; Sprague & Keeling 2000; Stover 1992; Sugino 1998) beklemtoon ook stereotiperende geslagsvoorstellings en seksistiese taalgebruik wat in 'n groot verskeidenheid jeugtekste en kinderliteratuur voorkom. Die dilemma hiervan is volgens Hollindale (1992:28): "No one notices, except radical adult readers (and perhaps some children) who are alert to it and offended by it."

Dit blyk uit die voorafgaande uiteensetting dat die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugliteratuur 'n belangrike funksie vervul in die behoud van kulturele interaktiewe praktyke en die manier waarop geslagtelikheid in 'n samelewing gekonstrueer word. As aanvaar word dat kinders hul houdings oor aangeleenthede soos seks, geslagtelikheid, geslagsrolle, optrede teenoor die teenoorgestelde geslag, ensovoorts verkry van die tekste wat hulle lees, is die keuse van tekste wat met leerders behandel word, van uiterste belang. Omdat onderwysers egter dikwels geen beheer het oor die keuse van tekste nie, maar moet behandel wat beskikbaar is, is dit nie net die keuse van tekste wat van belang is nie, maar ook die wyse waarop die tekste in die klaskamer hanteer word. Geslagstereotipering, seksisme en seksistiese taalgebruik kan versterk word, as die onderwyser nie leerders se aandag daarop vestig nie. Onderwysers se rol in hierdie aangeleentheid, asook die formulering van strategieë om op 'n geslagtelikheidsensitiewe wyse te onderrig, is daarom belangrik.

Die navorser stem dus saam met Stover (1992:94) wat van mening is dat literatuurprogramme veral klem moet lê op die verkenning van die self - in besonder die geslagtelike self - asook op die verkenning van verhoudings tussen die self en ander.

Deur die hantering van jeugliteratuur waarin karakters verskeie geslagtelik-spesifieke tradisies vervul, maar ook nuwe keusemoontlikhede binne geslagtelikheid uitbeeld, en/of waarin geslagstereotipering of die verbreking van geslagstereotipering voorkom,

kan jeugdiges gehelp word om oor geslagtelikheidsverskille en die effek daarvan op aspekte soos kommunikasie te besin.

Daar moet in gedagte gehou word dat tekste nie net in die eerstetaal-klaskamer nie, maar ook in die tweedetaal-klaskamer behandel word. Volgens Holmes (1993:336) word houdings in taal weerspieël en is seksistiese taal een voorbeeld van die manier waarop 'n kultuur of gemeenskap waardes van een groep na 'n ander oordra. Die manier waarop geslagtelikheid dus in Afrikaanse tekste uitgebeeld word, sal ook die tweedetaal-spreker van Afrikaans se siening ten opsigte van Afrikaanssprekendes se houding oor geslagtelikheid beïnvloed. Dit is ook nodig om in gedagte te hou dat enige voorgeskrewe teks, al is dit nie in die spreker se moedertaal geskryf nie, 'n invloed het op daardie leerder se siening van die lewe en van geslagtelikheid. Leerders dra ook waardes wat hulle in vreemde tale en kulture teenkom, oor na hul eie ervaringswêreld.

1.1.2 Voorgeskrewe jeugliteratuur vir Afrikaans tweede taal

Elke provinsiale onderwysdepartement in Suid-Afrika skryf jaarliks 'n aantal tekste voor wat Graad 12-leerders in hul eerste taal (T1), tweede (T2) of derde taal (T3) moet behandel. Twee van die tekste wat deur die Gauteng Onderwysdepartement voorgeskryf is vir Graad 12-leerders wat Afrikaans T2 in 2001 en 2002 neem, is *Gooi hom in die sloot* deur Roelf van Rensburg (1971) en *Skilpoppe* deur Barrie Hough (1998). Albei hierdie tekste is "skoolstories" en handel oor jeugdiges wat by dwelmmiddels betrokke raak.

'n Onderzoek na die uitbeelding van geslagtelikheid in hierdie twee tekste sal in dié studie dien as eksemplariese bewyse van hoe geslagtelikheid in Afrikaanse jeugliteratuur voorgestel word. 'n Tweede belangrike saak wat tydens die ontleding van hierdie twee tekste in ag geneem moet word, is die publikasiedatums. *Gooi hom in die sloot* is in 1971 gepubliseer. Die boek is dus geskryf in 'n tydperk wat saamgeval het met die bloeitydperk van die feministebeweging in Europa en die VSA - 'n beweging wat eers jare later redelik halfhartig in Suid-Afrika ontwikkel het. In hierdie era waarin *Gooi hom in die sloot* geskryf is, het manlike oorheersing, manlike superioriteit,

Afrikaner Nasionalisme, Christelik Nasionale Onderwys en Apartheid in Suid-Afrika hoogty gevier. *Skilpoppe*, daarenteen, is 27 jaar later gepubliseer, het die Sanlam-jeugprys vir letterkunde in 1998 ontvang en is geskryf teen die agtergrond van 'n nuwe politieke bedeling waarin menseregte, ras- en geslagsgelykheid belangrike prioriteite geword het. Daar behoort gevolglik deur middel van 'n vergelyking van hierdie twee tekste aangedui te kan word of veranderende tye ook 'n verandering in die voorstelling van geslagtelikheid meegebring het.

1.2 PROBLEEMSTELLING

Die problematiek wat uit die voorafgaande uiteensetting na vore kom, kan soos volg saamgevat word: Dit blyk dat jeugliteratuur 'n belangrike rol speel in die oordra van kultuur - wat geslagtelikheid insluit - van een generasie na 'n ander en van een kultuurgroep na 'n ander. Jeugliteratuur reflekteer egter dikwels geslagstereotipering, 'n verouderde beeld van geslagsrolle en seksistiese taalgebruik. In 'n samelewing wat snel verander en waarin gelyke regte op alle gebiede 'n prioriteit is, is dit nodig om leerders bedag te maak op die wyse waarop geslagtelikheid in jeugliteratuur voorgestel word. As onderwysers nie die leerders se aandag op aspekte soos geslagstereotipering, seksistiese taalgebruik, vooroordeel teenoor geslagte en uitgediende tradisionele geslagsrolle vestig nie, kan hierdie sienings en gedrag by leerders versterk word.

Alhoewel geslagtelikheid as ondersoekveld van die sosiolinguistiek al sedert die laat sewentigerjare aktief in die Westerse samelewing gedebatteer word, is daar relatief min navorsing in Afrikaans oor die onderwerp gedoen. Veral ten opsigte van die uitbeelding van geslagtelikheid in Afrikaanse jeugliteratuur is daar nog baie min navorsing gedoen. Omdat geslagtelikheid as onderwerp nog nooit in diepte in taalonderwysers se opleidingsprogramme behandel is nie, is hulle dikwels onseker oor hoe om die onderwerp in die klaskamer aan te pak en ook onbewus van die invloed wat hul eie voorbeeld op leerders se siening van geslagtelikheid kan hê.

Die vraagstuk verdiep verder deurdat die leerarea *Taal, geletterdheid en kommunikasie*

in Kurrikulum 2005 "gender" (geslagtelikheid) en genderbevooroordeelde taalgebruik insluit as onderwerpe wat in die taaklaskamer aangespreek moet word.

Die problematiek wat in hierdie studie ondersoek gaan word, val dus oop in die volgende vrae:

- * Wat behels geslagtelikheid en hoe word dit in jeugliteratuur oor die algemeen voorgestel?
- * Watter faktore beïnvloed en problematiseer die uitbeelding van geslagtelikheid in Afrikaanse jeugliteratuur?
- * Hoe word geslagtelikheid in Afrikaanse jeugliteratuur, spesifiek literatuur wat vir tweedetaalsprekers in Graad 12 voorgeskryf is, voorgestel?
- * Wat is die opvoedkundige en onderrigimplikasies van die voorstelling van geslagtelikheid in voorgeskrewe literatuur?

1.3 DOEL MET DIE NAVORSING

Die oorkoepelende doel met die navorsing is om te bepaal hoe geslagtelikheid in Afrikaanse jeugliteratuur uitgebeeld word, ten einde opvoedkundige en onderrigimplikasies te kan aantoon.

Die spesifieke doelwitte met die navorsing is in die eerste plek om vas te stel wat geslagtelikheid behels en op watter wyses dit in die taal - in die besonder jeugliteratuur - manifesteer. Hierdie insigte sal dan in die tweede plek gebruik word om vas te stel in watter mate geslagtelikheid in twee Afrikaanse jeugtekste wat in 2001 en 2002 vir Graad 12 tweedetaal leerders in Gauteng voorgeskryf is, uitgebeeld word. Die twee tekste wat vir hierdie doel geslekteer is, is Roelf van Rensburg se *Gooi hom in die sloot* (1971) en Barrie Hough se *Skilpoppe* (1998). Aangesien *Gooi hom in die sloot* 27 jaar voor *Skilpoppe* gepubliseer is, is die tweede doelwit om te bepaal of daar 'n verandering in die uitbeelding van geslagtelikheid bespeur kan word. Die derde doelwit is om die opvoedkundige en onderrigimplikasies van geslagtelikheidsvoorstelling in Afrikaanse jeugliteratuur vir T2-leerders aan te toon.

1.4 BEGRIPSVERKLARING

Sekere belangrike konsepte wat in die skripsie voorkom, sal vervolgens kortliks verklaar word. Hierdie verklarings dien as 'n blote inleidende verduideliking. Meer besonderhede oor die konsepte sal in die skripsie gegee word.

1.4.1 Jeugliteratuur

Gesquiere (1993:9) wys daarop dat die bepalers in die samestellings *kinderliteratuur* en *jeugliteratuur* spesifiek na die *lesers* verwys. As sodanig kan dit beskou word as literêre tekste geskryf *deur* jeugdiges; literêre tekste geskryf *vir* jeugdiges en literêre tekste *gelees deur* jeugdiges. Tekste geskryf deur jeugdiges is egter skaars en gevolglik kan die eerste betekenisvariant uitgeskakel word. Gesquiere (1993:10) verduidelik dat sy die derde variant bygevoeg het omdat tekste wat nie eksplisiet vir jeugdiges geskryf is nie, dikwels deur hierdie groep gelees word. Die term "jeug" verwys volgens haar na die leeftyd fase tussen kindwees en volwassewording. Jeugliteratuur word in hierdie skripsie in ooreenstemming met De Waal (1996:18) en Gesquire (1993:9-10) se sienings gebruik. Daarvolgens verwys die term *jeugliteratuur* na boeke wat vir die jeug (kinders en adolessente) geskryf is en deur die jeug gelees word.

1.4.2 Geslagtelikheid

Geslagtelikheid (die Engelse woord "gender" word ook dikwels in Afrikaans gebruik) en *geslag* is nie sinonieme nie. Waar geslag biologies bepaal is, is geslagtelikheid 'n sosiale konstruk (Humm 1995:99; Gamble 2000:239). In sy mees basiese vorm dui geslagtelikheid op die psigologiese, sosiale en kulturele aspekte wat met manlikheid en vroulikheid gepaardgaan. Dit is dus iets anders as die biologiese aspekte wat aan vrouwees of manwees gekoppel word, omdat dit verwys na 'n persoon se sosiale status as 'n man/seun of vrou/meisie (Devor 1989:vii), asook na die gedrag wat op grond van hul biologiese geslag van mans en vrouens verwag word (Platt & Whyld 1983:9). Lerner (1986:238) sien geslagtelikheid as "a set of cultural roles" en wys daarop dat 'n definisie van geslagtelikheid 'n kulturele definisie is. Sy voeg by dat die gedrag wat as behoorlik vir 'n bepaalde geslag beskou word, tydgebonde en samelewinggebonde is.

Geslagtelikheid is dus 'n sosiale konstruk en dui op daardie gedrag wat binne 'n bepaalde samelewing as behoorlik vir die optrede van persone van 'n bepaalde geslag beskou word.

1.4.3 Vroulikheid en manlikheid

Net soos wat daar 'n verskil is tussen geslag en geslagtelikheid is daar 'n verskil tussen *vrou* en *vroulikheid* en *man* en *manlikheid*. Waar man en vrou na biologiese eienskappe verwys, is vroulikheid en manlikheid sosiaal gekonstrueerde voorstellings van die tipe optrede wat van persone behorende tot 'n bepaalde geslag verwag word (Gamble 2000:229). Volgens Humm (1995:93) meen beide Franse en Amerikaanse skrywers dat *vroulikheid* deel is van 'n ideologie wat vrouens as die "Ander" klassifiseer en hulle kontrasteer met "manlikheid" wat deur die samelewing as die norm vir menslike gedrag beskou word. Daar is selfs diegene wat meen dat vroulikheid gebruik word as 'n manier om manlikheid meer meesterlik en bekwaam voor te stel. Volgens Brittan (1989:3) word manlikheid gewoonlik geassosieer met aggressiwiteit, aanmatigende gedrag, onafhanklikheid, kompetisie, onsensitiwiteit, ensovoorts.

Vroulikheid word verbind met passiwiteit en onderdanigheid en manlikheid met oorheersing en aggressie (Devor 1989:90). Crawford (1995:16) voeg passiwiteit, oormatige pogings om ander te plesier, 'n gebrek aan inisiatief en afhanklikheid by as voorbeelde van wat as "vroulike" karaktereienskappe beskou word (Crawford 1995:16). As vrouens graag "vroulik" wil wees beteken dit volgens Nicolson (1996:13) dat hulle "unassertive, interested in their appearance, dependent, illogical and focused on home and the family" moet wees. Volgens Nicolson (1996:13) word normale en gesonde vroulikheid as sinoniem met passiwiteit beskou: " 'Normal' women are passive and responsive to men in their actions, personality, sexuality and other relationships ..."

1.4.4 Patriargie

Volgens Lerner (1986:239) kan *patriargie* gedefinieer word as die manifestasie en institusionalisering van manlike dominering oor vrouens en kinders nie net in die gesin nie, maar ook in die samelewing. Dit impliseer dat mans oor mag beskik in al die

belangrikste samelewingsinstellings en dat vrouens toegang tot sodanige mag geweier word. De Jongh (1992:124) verduidelik dat patriargale houdings en die patriargaat die ideologie van manlike meerderwaardigheid beskryf. In 'n patriargale samelewing is onbevraagtekende vanselfsprekendhede soos gratis vrouehuiswerk in diens van die familie en die definiëring van die vrou as deugsam, moederlik ensovoorts 'n kenmerkende eienskap. Volgens Humm (1995:200) is *patriargie* "A system of male authority which oppresses women through its social, political and economic institutions." Hierdie onderdrukking vind volgens Humm (1995:200) en Brittan (1989:106) sowel binne as buite die huis plaas.

'n Konsep wat baie nou met patriargie verband hou, is *paternalisme*. Wanneer die man as broodwinner vir sy gesin sorg en hulle beskerm in ruil vir hul onderdanigheid, is daar sprake van paternalisme (Lerner 1986:239).

1.5 DIE VERLOOP VAN DIE STUDIE

In die tweede hoofstuk van hierdie skripsie word geslagtelikheid in perspektief geplaas. Belangrike konsepte wat met geslagtelikheid verband hou, asook verskeie wyses waarop geslagtelikheid in literatuur manifesteer, word onder andere onder die loep geneem.

Hoofstuk 3 word gewy aan die problematisering van die uitbeelding van geslagtelikheid in Afrikaanse jeugliteratuur.

In Hoofstuk 4 word die twee tekste *Gooi hom in die sloot* deur Roelf van Rensburg (1971) en *Skilpoppe* deur Barrie Hough (1998) geanaliseer ten einde vas te stel hoe geslagtelikheid in die twee tekste uitgebeeld word.

Die opvoedkundige implikasies van geslagtelikheidsvoorstelling in jeugliteratuur word in Hoofstuk 5 bespreek, terwyl daar ook 'n aantal onderrigstrategieë aan die hand gedoen word.

Hoofstuk 6 bevat 'n kort samevatting en gevolgtrekkings.

HOOFSTUK 2

'N ANALISE VAN GESLAGTELIKHEID

2.1 INLEIDING

Gedurende die afgelope twee dekades was daar aansienlike belangstelling in die sosiolinguistiese verskille wat verband hou met sprekers se geslagtelikheid, sowel as die verband tussen taal en seksisme. Hoewel die fokus aanvanklik op Engels was, het dit spoedig na ander tale uitgebrei.

Studies oor taal en geslag word hoofsaaklik in twee hoofrigtings verdeel. Die eerste het te doen met seksisme in taal en die manier waarop 'n persoon se kulturele houding teenoor mans/manlikheid en vrouens/vroulikheid uitgedruk word deur die gebruik van sekere woorde. Deurdat sekere taalgebruik en gedrag as *seksisties* ('n woord wat volgens Poynton (1985:3) tot onlangs nog nie eers bestaan het nie) geklassifiseer word, word die aandag dus gevestig op woorde wat die vroulike geslag as minderwaardig voorstel en die superioriteit van mans beklemtoon (Poynton 1985:3; Kaschula & Anthonissen 1995:41).

Die tweede rigting ondersoek die moontlikheid dat daar verskille tussen die *spraak* van mans en vrouens voorkom (Kaschula & Anthonissen 1995:41). Brouwer (1993:40) tref hierdie onderskeid tussen die twee hoofrigtings in terme van die *linguistiese sisteem*, wat te doen het met taal *oor* mans en vrouens en *linguistiese optrede* wat die taal *van/deur* mans en vrouens ondersoek. Crawford (1995) verduidelik egter dat die laasgenoemde rigting baie tekortkominge het en wemel van onwetenskaplike gevolgtrekkings. Sy vra byvoorbeeld hoe groot die verskil tussen mans en vrouens se taalgebruik nou eintlik moet wees om te kan sê dat die verskille meer betekenisvol is as die ooreenkomste (Crawford 1995:5). Sy wys verder daarop dat geslag alleen nie vir verskille tussen mans en vrouens se taalgebruik verantwoordelik kan wees nie, maar dat daar baie ander veranderlikes is (bv. mag, geslagtelikheid, klas, ras, beroep, status en ouderdom) wat tot hierdie verskille kan bydra (Crawford 1995:6-12). Bing en

Bergvall (1996:4) huldig ook hierdie standpunt. Hulle meen dat skrywers soos Gray (*Men are from Mars, Women are from Venus*) en Tannen (*You just don't understand*) wat vir 'n wye leserspubliek skryf, verskille beklemtoon, ooreenkomste minimaliseer en ongelyke mag en status grootliks ignoreer. Hulle voer verder aan dat daar onderlinge verskille tussen vrouens is en dat hulle gevolglik nie almal as deel van 'n groep met dieselfde eienskappe beskou kan word nie (Bing en Bergvall 1996:15-16; 23; 24). Daar is dus soos Griffen (1989:174) dit stel: "not one feminism, but many".

Freed (1996:69) toon aan dat die verband tussen taal en geslagtelikheid nie so groot is soos wat navorsing aanvanklik bewys het nie. Sy verduidelik dat geslagtelikheid nie as 'n betekenisvolle veranderlike beskou kan word om taal as vroulik of manlik van aard te klassifiseer nie, maar dat die konstruksie van sosiale identiteit, die betekenisvolle invloed van konteks en die aard van gespreksvoering as sosiale organisasie in ag geneem behoort te word by enige studie oor spraakverskille.

Uit die voorafgaande blyk dit dat alhoewel sekere navorsers gevind het dat daar wel verskille tussen mans en vrouens se taalgebruik voorkom, dié verskille nie net aan geslag/geslagtelikheid toegeskryf kan word nie. Omdat die teorie dat daar 'n verband is tussen geslagtelikheid en verskille tussen mans en vrouens se taalgebruik nie die toets van die tyd deurstaan het nie en daar gevoel word dat so 'n siening help "to perpetuate and exaggerate the dichotomous gender categories" (Freeman & McElhinny 1996:245), val die fokus in hierdie studie nie soseer op daardie afdeling van taal en geslagtelikheid nie, maar wel op seksisme in taal, geslagsrolstereotipering en hoe taalgebruik mense se begrip van die sosiale werklikheid, hul geslagtelikheid, verhoudings met andere en hul sosiale identiteit help konstrueer. Voordat daar op hierdie aspekte gefokus kan word, is dit egter eers nodig om geslagtelikheid in meer besonderhede te bespreek en aan te toon dat geslagtelikheid 'n sosiale konstruk is.

2.2 GESLAG, GESLAGSROLLE, GESLAGSIDENTITEIT, GESLAGTELIKHEID EN GESLAGTELIKHEIDSIDENTITEIT

Geslag, geslagsrolle, geslagsidentiteit, geslagtelikheid en geslagtelikheidsidentiteit

word dikwels as sinonieme gebruik. Alhoewel hierdie konsepte baie nou met mekaar verband hou, het dit verskillende betekenisse en moet elkeen gedefinieer word, voordat daar oor geslagtelikheid gedebatteer kan word.

2.2.1 Geslag, geslagsrol en geslagsidentiteit

As 'n mens gebore word, word hy of sy op grond van sekere biologiese eienskappe as manlik of vroulik geklassifiseer. Hierdie klassifikasie dui dan 'n persoon se "geslag" aan en is afhanklik van genetiese faktore wat sekere fisiese eienskappe tot gevolg het. Biologiese en anatomiese verskille tussen mans en vrouens is duidelik sigbaar (Nicolson 1996:9; Lerner 1986:238). Die woord "geslag" verwys dus na iemand se biologiese status, "... as having one or the other set of primary sexual characteristics, i.e. male or female" (Devor 1989:vii). Volgens Crawford (1995:13) gebruik alle samelewings biologiese verskille as 'n basis vir dié onderskeid. Platt en Whyld (1983:9) wys daarop dat die twee konsepte mekaar uitsluit - 'n mens is óf die een óf die ander.

Mense se aanvaarding van hul "lidmaatskap" binne 'n bepaalde geslagskategorie as óf manlik óf vroulik, bepaal hul *geslagsidentiteit* (Devor 1989:vii). Mense aanvaar en vertolk dan op grond van hul geslag en geslagsidentiteit sekere *geslagsrolle*. Geslagsrolle verteenwoordig volgens Nicolson (1996:11) 'n ingewikkelde patroon van verbondenheid tussen geslag, geslagtelikheid en **alledaagse ervarings**. Die samelewing wat die ouers, familie, skool, universiteit, kerke en **beroepswêreld** insluit, koester sekere verwagtinge van dogters en seuns. Om 'n meisie/vrou of **seun/man** te word, word dus nie net aan die biologiese oorgelaat nie - hulle **moet** kultureel goedgekeurde geslagsrolle aanleer. Mans en vrouens moet leer wat van hul geslag verwag word (Nicolson 1996:11) en gevolglik is daar sprake van **geslagtelikheid**.

2.2.2 Geslagtelikheid, geslagtelikheidsidentiteit en geslagtelikheidsrol

Anglo-Amerikaanse feministe het uitgewys dat alhoewel die meerderheid mense as 'n vrou of 'n man geklassifiseer kan word, daar meer as twee geslagte of seksualiteite bestaan. 'n Blote binêre verdeling kan nie sogenaamde geslagsgebaseerde

verskynsels soos manlike of vroulike gedrag en seksuele oriëntasie raakvat nie. Omdat *man* en *vrou* ons ervaringe onvoldoende beskryf, is daar dus mettertyd ook terme soos "sissie", "biseksueel", "lesbies", "homoseksueel", "transvestiet", "hermafrodiet", ensovoorts geskep. Dit het daartoe gelei dat die woord "geslagtelikheid" wat in daardie stadium deur linguïste gebruik is om na grammatiese woordkategorieë te verwys wat op geslag gebaseer is maar onafhanklik van geslagsverskille is, 'n wyer betekenis gekry het. Die woorde *geslag* en *geslagtelikheid* het tradisioneel dus na biologiese en linguïstiese klassifikasies verwys. Toe navorsers egter in die sestiger- en sewentigerjare uitgewys het dat vroulike en manlike gedrag voorskriftelik in twee onderling-uitsluitende kategorieë verdeel is maar dat dit nie noodwendig met *man*- en *vrouwees* ooreenstem nie, het teoretici die term *geslagtelikheid* van linguïste geleen om te verwys na gedrag wat sosiaal, eerder as biologies verwerf is (Bing & Bergvall 1996:2-3).

In hoofstuk 1 (afd. 1.4.2) is reeds daarop gewys dat geslagtelikheid verwys na die psigologiese, sosiale en kulturele aspekte wat met manlikheid en vroulikheid gepaard gaan, dat dit verwys na 'n persoon se sosiale status as 'n man/seun of vrou/meisie en dat sekere gedrag op grond hiervan van 'n persoon verwag word. Volgens Crawford (1995:9) is die onderskeid tussen geslag en geslagtelikheid 'n bewustelike poging om die biologiese (geslag) van die sosiale (geslagtelikheid) te skei.

Geslagtelikheid kan volgens Devor (1989:vii) óf deur ander mense aan 'n persoon toegeken word, soos byvoorbeeld "Dit is 'n meisie" óf deur homself, soos in "Ek is 'n man". In laasgenoemde geval verwys dit na die persoon se *geslagtelikheidsidentiteit*, terwyl *geslagtelikheidsrol* verwys na daardie aksies, gedagtes, gedrag en oortuigings wat iemand as 'n lid van 'n bepaalde geslagtelikheidskategorie naamlik manlik of vroulik, identifiseer. Sosiale interaksie lei daartoe dat individuele en groepverwagtinge ontstaan oor hoe mans en vrouens *behoort te wees*. Geslagtelikheidsidentifikasie - waar geslagtelikheid verwys na sosiaal gekonstrueerde manlikheid of vroulikheid eerder as biologiese geslag - het gevolglik 'n groot invloed op 'n persoon se gedrag (Millard 1997:19). Volgens Nicolson (1996:11) word daar byvoorbeeld van "vroulike" dames verwag om volgens sosiaal aanvaarde maniere op te tree.

Uit die voorafgaande blyk dit duidelik dat geslagtelikheid aangeleer word, kultuur-, samelewing- en tydsgebonde is en dus soos vervolgens aangetoon sal word, 'n sosiale skepping is.

2.3 GESLAGTELIKHEID AS SOSIALE KONSTRUK

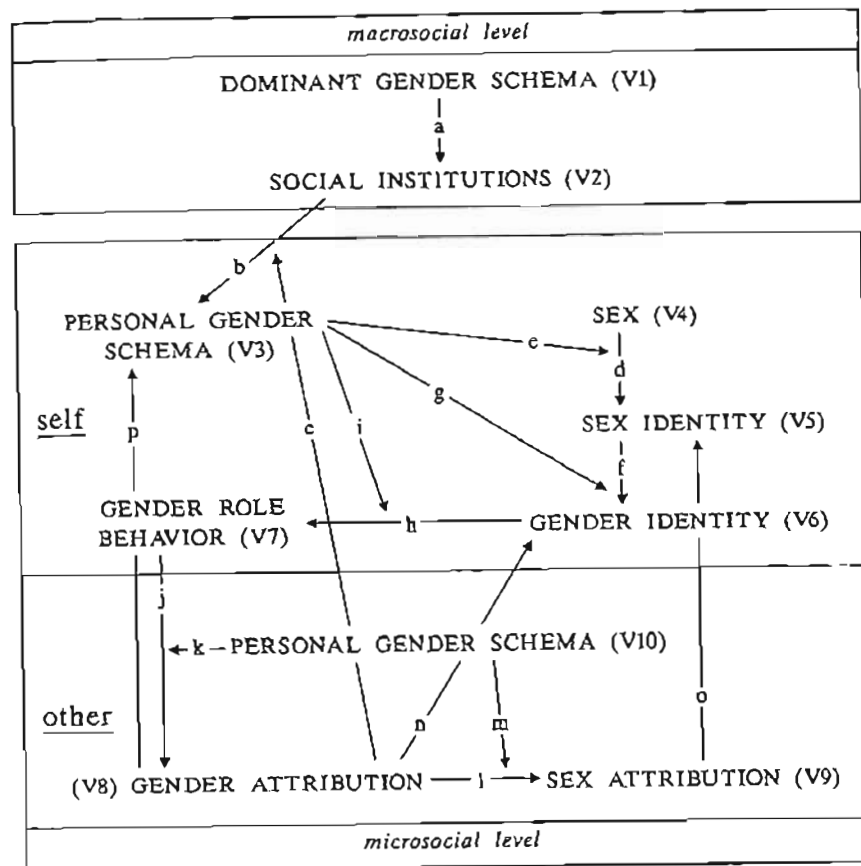
Geslagtelikheid is nie outomaties 'n konsekwensie van geslag nie. Waar geslag 'n gegewe is, is geslagtelikheid 'n sosiale skepping of konstruk. Dit verwys na die sosiale eienskappe waardeur vrouens en mans in 'n dinamiese strukturele verhouding tot mekaar staan. Geslagtelikheid speel 'n betekenisvolle rol in die manier waarop menslike ervarings gedefinieer word. Dit is onderworpe aan verskillende lae van psigologiese ervarings wat deur persoonlikheid, sosialisering, seksualiteit en geslagstelikhedskeidings - wat op sigself sosiaal gekonstrueer is - bepaal word. Geslagtelikheid is dus 'n proses waardeur sosiale lewe georganiseer word op die vlak van die individu, familie en samelewing (Nicolson 1996:9). Die sosiale konstruksie van geslagtelikheid word treffend uitgedruk in Millard (1997:19) se verwysing na Simone de Beauvoir se bekende standpunt dat "one is not born a woman, one becomes one".

As 'n sosiale konstruk hou geslagtelikheid verband met ras en klas en beïnvloed dit sowel mans as vrouens (Heilman & Goodman 1996:249). Thorne (1994:2) wys daarop dat 'n hele aantal aspekte rakende geslagtelikheid sosiaal gekonstrueer is en dat kinders deur sosialisering daarby inval:

... notions of femininity and masculinity, the gender divisions one sees on school playgrounds, structures of male dominance, the idea of gender itself - *all* are social constructions. Children ... are *socialized* into existing gender arrangements.

Devor (1989:150-151) verduidelik dat geslagtelikheid net verstaan kan word deur 'n beskouing van die funksionering daarvan op makro- en mikrososiale vlakke. Ideologieë gee beslag aan sosiale instellings op die makrososiale vlak (vgl. afd. 2.6.1 oor die

verband tussen taal, geslagtelikheid en ideologie). Sosiale instellings soos die gesin, kerk, skool, politieke strukture ensovoorts vorm individue se intrapersoonlike geslagtelikheidskemata, wat op hul beurt die manier waarop mense hulself en diegene rondom hulle waarneem, beperk. Interpersoonlike interaksies op die mikrovlak verskaf weer terugvoer aan die intrapersoonlike geslagtelikheidskonstrukte, wat dan weer gesamentlik sosiale instellings en massa-ideologie vorm. Devor (1989:151) stel dit skematies soos volg voor:

Figuur 2.1: Die sosiale skepping van geslagtelikheid (Uit: Devor 1989:151)

Die dominante geslagtelikheidskemata (V1) tree op as die rasonale basis vir **die** geslagtelikheidssubstansie en -strukture van sosiale instellings (V2). **Sosiale instellings** dra sosiale ideologie en norme deur toegekende ("attributed") **geslagtelikheid** (V8) verskillend aan die lede van hul samelewings oor en lei hul op so wyse op dat hulle konformeer ten opsigte van die rasonale basis vir geslagtelikheidsonderskeidings in die samelewing. Dit word gedoen deur hul persoonlike geslagtelikheidskemata te modelleer (V3) ten einde die dominante geslagtelikheidskemata te reflekteer. Groepe

individue wat in samelewings gebore word, verkry lidmaatskap in geslagskategorieë (V4) op grond van die sosiale betekenis wat aan primêre geslagseienskappe geheg word. Hulle aanvaar dan 'n geslagsidentiteit (V5) wat verband hou met hul geslagsorgane. Geslagsidentiteite dikteer op hul beurt weer geslagtelikheidsidentiteite (V6) in ooreenstemming met persoonlike begrip van 'n samelewing se geslagtelikheidskematata.

Devor se model wys uit dat mense se oortuigings oor wat behoorlik, gepas en normaal vir lede van die verskillende geslagte is, die resultaat is van sosialisering met ander mense. Voorbeelde van geslagtelikheid wat ander persone stel word tydens die sosialiseringproses nagevolg omdat persone gewoonlik probeer om die dominante geslagtelikheidskematata deur middel van hul gedrag te reflekteer.

Op die mikrososiale vlak moet geslagtelikheid beskou word vanuit 'n oogpunt van die self ("ek" en "my"). Beide identiteit en identiteitstoekennings ("attributions") deur ander mense dra dus by tot die skep van geslagtelikheidsbetekenis op die mikrososiale vlak. Oortuigings waartoe mense kom op grond van sosialisering (V3) gee betekenis aan biologiese bewyse en laat hulle daardeur toe om 'n duidelike identiteit (V5) te vorm as 'n persoon met 'n bepaalde geslag. Geslagtelikheidskematata dra daartoe by dat persone wat 'n sekere geslagsidentiteit aanvaar het, weet aan watter geslagtelikheid hulle behoort en waarmee om te identifiseer (V6), byvoorbeeld vrouens moet hulle as dames of dogters identifiseer. Geslagtelikheidsidentiteite, onder die invloed van persoonlike geslagtelikheidskematata vorm op hul beurt weer die basis vir die aanvaarding en uitleef van geslagtelikheidsrolle (V7), byvoorbeeld mans is veronderstel om op 'n manlike manier op te tree. Volgens Devor (1989:50) word manlike gedrag gewoonlik met aggressie en dominansie geassosieer en vroulike gedrag met passiwiteit en onderdanigheid. Wanneer mense in ooreenstemming met die algemeen aanvaarde geslagtelikheidsvoorskrifte optree, word lidmaatskap aan 'n bepaalde geslagtelikheidskategorie deur ander persone wat hul gedrag waarneem aan hulle toegeken (V8). Wanneer iemand byvoorbeeld vroulik voorkom, word sy as 'n vrou of meisie beskou. Diegene wat sulke toekennings maak, ken ook geslagstatus (V9) toe, byvoorbeeld as die kategorie "man" aan iemand toegeken word, word "manlik" ook

toegeken. Hierdie toekennings deur ander mense, wat onder die invloed van hul eie persoonlike geslagtelikhedskemata (V10) gedoen word, sal die geslagtelikheid (V6) en geslagsidentiteit (V5) van diegene aan wie die toekennings gemaak is, óf versterk, óf ondermyn (Devor 1989:152).

Devor se voorstelling werp lig op die rol wat die makrosamelewing speel in die fasilitering van geslagtelikheid, maar wys terselfdertyd daarop dat die sienings en oortuigings van mense en die toekennings wat hulle op grond van ander mense se optrede maak, nie onderskat kan word nie.

Soos afgelei kan word uit Devor se verduideliking het geslagtelikheid as sosiale konstruk baie fasette en gevolglik is 'n nadere beskouing van elk van die aspekte van dié uiters komplekse konsep noodsaaklik. In die hieropvolgende gedeelte gaan die volgende fasette van geslagtelikheid gevolglik onder die loep **geneem** word: die aanneem van sekere geslagtelikhedse rolle op grond van dit **wat in 'n** bepaalde samelewing as gewens en aanvaarbaar beskou word; die ongelykheid wat daar tussen die geslagte bestaan; die rol van mag in verhoudings tussen geslagte; **die beperkings** wat as gevolg van geslagtelikheid op sekere gedragsvorme geplaas word en die feit dat geslagtelikheid nie 'n vaste gegewe is nie, maar onderworpe is aan verandering.

2.3.1 Geslagtelikheid impliseer sosiaal gekonstrueerde *geslagtelikhedse rolle*

Flemming (1988:47) kom tot die gevolgtrekking dat feitlik alles wat oor geslagtelikheid geskryf is - of dit nou vanuit 'n historiese, antropologiese, politieke, literêre of enige ander perspektief beskou word - wys dat geslagtelikheid 'n sosiale konstruk is, nie iets "natuurliks" of God-gegewe nie, maar gekonstrueer, deur elke **samelewing** en in 'n patroon gevorm vir haar eie doeleindes en volgens haar eie ideologie. Fleming gaan verder deur te sê dat die groot verskeidenheid van manlike en vroulike rolle met betrekking tot die ekonomie, opvoeding van kinders, godsdienstige pligte, politieke deelname en ander aspekte van die sosiale lewe en, nog belangriker, die veranderinge wat in verskeie samelewings met die verloop van tyd as gevolg van verskillende sosiale kragte ingetree het, almal suggereer dat geslagtelikhedse rolle nie net uiters elasties

is nie, maar dat dit weining met biologiese aspekte verband hou. Geslagtelikhedsrolle is sosiaal bepaal vir spesifieke doeleindes.

Mbilinyi (1992:49) lig ook hierdie aspek uit en verduidelik dan dat samelewings van mekaar verskil en dat geslagtelikhedsrolle wat deur persone aanvaar word, dus van samelewing tot samelewing verskil. Mannathoko (1992:72) wys daarop dat kultuur-bepaalde patrone van gedrag soos byvoorbeeld, regte, pligte, verantwoordelikhede en status wat aan mans en vrouens in 'n samelewing toegeken word, met ander woorde geslagtelikhedsrolle, selfs binne dieselfde samelewing verskil.

2.3.2 Ongelyke verhoudings tussen mans en vrouens (seksisme)

Volgens Meena (1992:1) kan geslagtelikheid gedefinieer word as sosiaal gekonstrueerde en kultureel veranderlike rolle wat mans en vrouens in hul daaglikse lewe speel. Dit verwys na 'n strukturele verhouding van ongelykheid tussen mans en vrouens. Hierdie ongelykheid manifesteer op verskeie gebiede: op beroepsvlak, in politieke strukture en veral in die huishouding. In haar definisie van geslagtelikheid wys Lerner (1986:238) pertinent op hierdie ongelykheid: "It is a costume, a mask, a straightjacket in which men and women dance their unequal dance."

Hierdie ongelykheid tussen die geslagte waarvolgens die man 'n superieure posisie bekleed en daar op grond van geslag teen iemand gediskrimineer word, staan bekend as seksisme. Volgens Platt & Whyld (1983:6) is daar 'n verband tussen geslagsdiskriminasie en seksisme, maar is dit nie dieselfde nie. Volgens hulle gaan baie praktyke waar mense onregverdig behandel word op grond van hul geslag as gevolg van seksisme ongesiens verby. Seksisme is 'n bepaalde ingesteldheid of houding wat 'n mens laat dink dat geslagsdiskriminasie geregverdig is: "Challenging actions as 'discriminatory' involves challenging the sexist attitudes which give rise to them, attitudes which we have been brought up to believe are natural and normal ..." (Platt & Whyld 1983:6). Seksisme het dus te doen met diskriminerende aksies teenoor 'n persoon op grond van geslag - in die praktyk word meestal teen vrouens gediskrimineer. Dit sluit ook ongegronde vooroordeel teenoor 'n bepaalde geslag in.

taal

Die rol wat taal speel in die vestiging van hierdie ongelykhede word deur Kaschula en Anthonissen (1995:41) uitgelig. Hulle meld dat navorsing sedert die middel-sewentigerjare die rol wat taal speel om vrouens in 'n minderwaardige rol te plaas en te hou, beklemtoon. Sodanige navorsing het aangetoon dat verwysings na vrouens dikwels meer negatief en meer stereotiperend is as verwysings na mans. Daar is gewoonlik ook heelwat vooroordeel ten opsigte van vrouens, maar daar moet gemeld word dat dieselfde mate van vooroordeel teenoor mans wat nie in tradisionele manlike rolle inpas nie, voorkom.

2.3.3 Die rol van magsverhoudings tussen geslagte

Dit blyk dat die ongelykheid waarna in afdeling 2.3.2 verwys is, toegeskryf kan word aan die rol wat mag in geslagsverhoudings speel. Die algemene opvatting is dat mans vrouens domineer en dat dit in hul taal weerspieël word. Nicolson (1996:10) verwys in hierdie verband na Leonard (1984) en Hollway (1989) se navorsing waarin hulle die mening uitspreek dat geslagtelikheidsverhoudings eintlik magsverhoudings is waardeur mans en manlike waardes verhewe is bo vroue en vroulike waardes. Sosialisering in geslagtelikheidsrolle is 'n integrale deel van die instandhouding van die patriargale magstruktuur. Dit is dan ook nie verbasend nie dat studies oor geslagtelikheid gewoonlik oor aspekte soos magsverhoudinge tussen mans en vrouens, verskille tussen klas en ekonomiese groepe en seksuele oriëntering handel.

Johnson (1997:12) merk tereg op:

History has given women every reason to want to talk and write about their own gender. It is a truism, therefore, to point out that feminism **chooses** to focus on women because it is primarily women - and not men - whose lives are marginalized and obscured by male power.

Ook Crawford (1995:12-17) lig die hele kwessie van mag uit. Om te verduidelik dat geslagtelikheid 'n sosiale konstruk is, verdeel Crawford (1995:12-17) die geslagtelikheidsstelsel in drie vlakke, naamlik die sosiaal-strukturele vlak, die

interpersoonlike vlak en die individuele vlak. Dit is veral op die eerste twee vlakke waar die magsverhoudings manifesteer. Op die sosiaal-strukturele vlak word geslagtelikheid as 'n sisteem van magsverhoudings gesien. Mans het in die meerderheid samelewings meer openbare mag as vrouens en beheer gewoonlik die regering, wette, openbare diskoers en akademie. Fine (soos bespreek in Crawford 1995:14) meen dat alternatiewe sienings van geslagtelikheid kultureel gedemp word, met die gevolg dat ideologieë oor geslagtelikheid as "objektiewe feite" voorgestel en gereproduseer word.

Geslagtelikheid word op die interpersoonlike vlak as 'n rigsgaande vir gedrag beskou. As sodanig gee dit 'n aanduiding van hoe 'n mens in sosiale interaksies teenoor ander mense moet optree. Navorsing het byvoorbeeld uitgewys dat onderwysers seuns oor die algemeen anders as dogters hanteer en dat die gedrag van mans en seuns dikwels in 'n meer positiewe lig as dié van vrouens of meisies beskou word. Selfs wanneer 'n vrou en 'n man presies dieselfde optree, word hul gedrag verskillend geïnterpreteer. Die gevolge hiervan, stel Crawford (1995:14) soos volg:

Moreover, sexual categorization is not simply a way of seeing differences, but a way of creating differences. When men and woman are treated differently in ordinary daily interactions, they may come to behave differently in return. Thus, gender can be conceived as a self-fulfilling prophecy - a set of processes by which gender differences is created, the observed differences are conflated with sex, and belief in sex difference is confirmed.

Ten opsigte van die individuele vlak, waar geslagtelikheid as manlikheid of vroulikheid beskou word, verduidelik Crawford (1995:15-16) dat sekere eienskappe, gedrag en belangstellings met elke geslag geassosieer word en as gepaste gedrag vir 'n bepaalde geslag beskou word. Daar word aanvaar dat geslagtelikheid tweedelig is - 'n persoon kan óf as manlik óf as vroulik geklassifiseer word, maar nie as beide nie. In hierdie gekonstrueerde tweedeligheid word die meeste waarde geheg aan die manlike pool. Mans en vrouens aanvaar in 'n mindere of meerdere mate die geslagtelikheidsverskille wat op die strukturele vlak sigbaar is en wat op die interpersoonlike vlak voorgeskryf word as deel van hul selfkonsep en as gevolg hiervan: "They become gender-typed,

ascribing to themselves the traits, behaviors and roles normative for people of their sex in their culture. Women, moreover, internalize their devaluation and subordination.” Crawford (1995:16) wys dan daarop dat “vroulike” karaktereienskappe soos passiwiteit, pogings om ander te plesier, ‘n gebrek aan inisiatief en afhanklikheid die psigologiese konsekwensies is van ondergeskiktheid.

Crawford (1995:16) kom dan tot die gevolgtrekking dat vrouens van mans verskil, nie soseer omdat hulle vrouens is nie, maar omdat elke mens op geslagtelike wyses optree omdat hulle in geslagtelike sosiale kontekste geplaas word.

Waaldijk (1993:23) verwys na Scott (1986) se navorsing om die kwessie van magsverhoudings tussen geslagte te beklemtoon. Volgens Scott word die konsep *geslagtelikheid* nie uitsluitlik gebruik om die sosiale konstruksie van manlikheid en vroulikheid te definieer nie, maar speel dit ook 'n primêre rol om betekenis te gee aan magsverhoudings tussen geslagte. Daardie been van die sosiolinguistiek (waarna in afd. 2.1 verwys is) waarvolgens mans en vrouens se spraak verskil, maak ook dikwels van die magsverskille tussen mans en vrouens gebruik om byvoorbeeld te verklaar waarom Westerse stedelike vrouens gewoonlik die standaardvorm wat meer aansien geniet, gebruik en stedelike mans nie. Aan die ander kant het sosiolinguiste ook dikwels aspekte soos momente van stilte in gesprekke, gevalle waar mense mekaar in die rede val en selfs beurte maak in gesprekke ontleed en probeer om magsverhoudings direk daarvan af te lei (Gal 1995:171).

2.3.4 Sosiale beperkings gebaseer op geslagtelikheid

Verskeie outeurs wys daarop dat geslagtelikheid beperkend inwerk op mense se gedrag. Volgens Hogle (1988:99) is geslagtelikheid 'n linguisties-retories-ideologiese konstruk ("man" of "vrou") wat aan mense toegeken word deur sosiale konvensies. Hy verduidelik dan dat dit impliseer dat 'n persoon se potensiaal in 'n beperkte stel van toegelate aktiwiteite en kwaliteite geplaas word. Aldus Hogle (1988:99) word die beperkinge voorgeskryf deur dit wat Foucault (1978) in *The history of sexuality, Volume 1* die heersende "grids of intelligibility" in die sosiale orde van die oomblik genoem het

Hogle (1988:99) verduidelik dat hierdie matryse tydelike produkte of projeksies van interafhanklike sosiale groepe (bv. geslagtelikheidsgroepe soos "mans" wat gepaardgaan met sosio-ekonomiese groepe soos "jagters", "besitters", "predikante" of "aristokrate") is wat genoeg oorheersing in die sosiale verdeling van werk verkry het, om die funksies te dikteer van die tekens en metafore wat mense gebruik om denkbeelde te vorm en hulself sodoende te *produseer*. Geslagtelikheid, wat dan op hierdie manier gekonstrueer en voorgeskryf word, help om die maniere waarop mense "gepaste" manlike of vroulike gedrag beskou, te beperk.

Poynton (1985:55) wys soos volg op die gevaar van sosiaal *gekonstrueerde* gewoontes: "The potentially almost limitless range of possibilities for human behaviour is, in practice, constrained for most individuals, who see the flouter of social constraints as behaving un-naturally, and not themselves. They do not perceive these constraints on their behaviour as constraints." Menslike gedrag word gevolglik in die praktyk beperk omdat mense hierdie sosiale konstruksies as **feite** aanvaar. Die "feite" van hierdie sosiale konstruksie word benoem en word gevolglik deel van die taal wat die lede van daardie samelewing gebruik. Poynton verduidelik verder dat hierdie benoeming nie in isolasie gebeur nie, maar plaasvind binne die konteks van 'n sosiaal-gekonstrueerde begrip van die verhouding tussen *dinge* (insluitend mense, objekte en idees) en *gebeure* (insluitend gedrag, waarneming en woorde) wat ook deel van taal word. Dit vind aansluiting by Hogle (1988:99) se siening van "verbode toegang" en inperking wat deur geslagtelikheid geskep word: "Gender is a conscription of persons into a kind of dictionary, a part of the naming process after birth, a mode of production *and* definition specifying which avenues are open and which are closed to different groups of people." In aansluiting hierby kan weer na Lerner (1986:238) verwys word wat geslagtelikheid sien as 'n "straightjacket" waarin mans en vrouens 'n ongelyke dans dans.

2.3.5 Veranderbaarheid van geslagtelikheid

As daar aangeneem word dat geslagtelikheid 'n sosiale konstruk is, moet daar aanvaar word dat geslagtelikheid sal verander soos wat samelewings verander. Crawford

(1995:13) verduidelik hierdie situasie soos volg:

Gender is what culture makes out of the 'raw material' of (already socially constructed) biological sex. The process of creating gendered human beings starts at birth. ... The pink or blue blanket that soon enfolds the baby represents gender. The blanket serves as the cue that this infant is to be treated as boy or girl, not as a 'generic human' from the start.

Appleby (1992:11) wys egter daarop dat pienk voor die Eerste Wêreldoorlog die kleur was wat gekies is wanneer 'n mens 'n geskenk vir 'n babaseuntjie wou gee. Dit was 'n kleur wat krag gesuggereer het, 'n sterk standpunt verteenwoordig het en is gewoonlik deur sterk persone gedra. Blou was 'n sagte agtergrondkleur - meestal net gebruik om ander kleure te komplementeer. Met die loop van tyd het hierdie sienswyses verander en het blou 'n kleur vir seuns en pienk 'n kleur vir dogters geword. Dit is 'n duidelike voorbeeld van hoe mense maaksels van hul eie kultuur is en hoe mense die wêreld beskou deur die brille wat daardie kultuur hulle laat dra (Appleby 1992:11).

Geslagtelikhedsrolle is gevolglik histories, veranderbaar, onderworpe aan opheffing en transformasie deur alledaagse gebeure sowel as periodieke momente van krisis en transformasie (Mbilingi 1992:49). Ook Brittan (1989:5), Meena (1992:1), Gal (1995:171) en Morrell (1998:7) wys op die veranderlikheid van geslagtelikhedsrolle. In afdeling 2.4 sal aangetoon word hoedat hierdie veranderbaarheid van geslagtelikhedsrolle tot 'n identiteitskrisis kan lei.

Hierdie gedeelte oor geslagtelikheid as sosiale konstruk word afgesluit met 'n opmerking deur Bing en Bergvall (1996:4) wat veral vir hierdie studie van belang is. Hulle sê dat die besef dat geslagtelikhedsrolle sosiaal gekonstrueer word, veroorsaak het dat die vraag "Hoe verskil mans en vrouens se spraak?" nou verander het na "Hoe word mans en vrouens geleer om verskillend te praat?"

2.4 MANLIKHEID

Feminisme het geslagtelikheidstudies aan die gang gesit en aanvanklik is

geslagtelikheidstudies as sinoniem met vrouestudies beskou. Dit het later 'n klemverskuiwing ondergaan van vrouens na mans na breër geslagtelikheidstudies (Viney 1999:91; Morrell 1998:7). Die fokus was egter aanvanklik hoofsaaklik op vrouens.

Brittan (1989:3) wys daarop dat manlikheid nie afsonderlik van vroulikheid bestaan nie: "... it will always be an expression of the current image that men have of themselves in relation to women." Hy sê ook: "At any given moment, gender will reflect the material interests of those who have power and those who do not." Mans is gewoonlik "those who have power".

As gevolg van die institusionalisering van manlikheid as die dominante manier van wees (patriargie) en die gepaardgaande siening van twee uiteenlopende kategorieë van manlikheid en vroulikheid, is die generiese man as die norm vir menswees beskou. Hierdie superieure posisie het veroorsaak dat manlikheid nooit as problematies beskou is nie. Manlikheid is egter nie so onaantasbaar soos wat altyd geglo is nie en in die onlangse verlede is daar begin om na 'n krisis in manlikheid te verwys (Lemon 1995:61).

Dat hierdie krisis toeneem, blyk uit die verskyning van die versamelwerk *Changing men in Southern Africa* onder die redakteurskap van Morrell (2001). Hierdie teks bevat gevallestudies oor manlikheid in Suid-Afrika en belig die veranderende eise vir en voorbeelde van manlikheid in die moderne samelewing. Du Pisani (2001:157-175) lig veral die Afrikaanssprekende man se dilemma uit.

Viney (1999:92) wat die konteks en parameters vir die geskiedenis van manlikheid in Suid-Afrika beskryf, waarsku dat die aanname dat geslagtelikheidstudies (en by implikasie geslagtelikheidsgelykheid) slegs met vrouens te doen het, in Suid-Afrikaanse denke posgevat het. Dit is problematies omdat mans dan gesien word as geslagtelikheidsneutraal met statiese en eenvormige identiteite in hul onderdrukking van vrouens. Net soos wat vrouens nie eenvormig is nie, net so is mans ook nie: "There are as many femininities as there are masculinities. The question of the masculine female (or gender role swapping) has had very little attention paid to it in the South

African context" (Viney 1999:92).

Hierdie aangeleentheid van manlikheid en die veranderende posisie van die man in die hedendaagse samelewing word in hoofstuk 3 (afd. 3.5) verder belig.

2.5 GESLAGSROLSTEREOTIPERING

Stereotipering is volgens Gamble (2000:323) 'n term wat uit die drukkuns geneem is om na iets te verwys wat vas ("fixed") en onoorspronklik is. Humm (1995:277) beskryf dit as voorafopgestelde idees oor individue, groepe of voorwerpe. Volgens Humm is die mees omvattende weergawe van stereotipering dié van Inge Broverman en haar kollegas. Hulle het verklaar dat stereotiperende denke oor persoonlikheidseienskappe wat met geslag verband hou wydverspreid en in die man se guns is: "Desirable traits are more likely to be assigned to men with the valued traits for men forming a competence cluster, while women's traits form a warmth-expressive cluster" (Humm 1995:278). *Collins English Learner's Dictionary* (1994) verklaar die begrip "stereotype" as "a fixed general image or set of characteristics that a lot of people believe represent a particular type of person or thing". Dit is interessant om te sien dat die voorbeeld wat in dié woordeboek gebruik word om stereotipering toe te lig, dié van geslagstereotipering is: "If you **stereotype** someone, you form a fixed general idea or image of them, so that you assume that they will behave in a particular way. Eg, These images confine women to stereotyped roles... ..sexual stereotyping."

Stereotipering is 'n algemene verskynsel in enige samelewing. Die probleem met stereotipering is dat stereotiperende rolle al dikwels so gevestig is, dat mense dit nie meer as stereotipering herken nie. Aan die ander kant pas stereotiperende voorstellings mense dikwels, met die gevolg dat hulle dit nie wil bevraagteken nie. Dit is ook so dat optrede wat nie in lyn is met 'n bepaalde stereotiepe beeld nie, dikwels afgekeur word. Nicolson (1996:11) verwys in hierdie verband na Breakwell (1985) se uitspraak dat dit moeilik is vir enige man of vrou om te ver van stereotiepe gedrag af te wyk sonder om onaangename konsekwensies in die gesig te staar.

Enige kultuur is gebaseer op diepgewortelde sienings en houdings oor sosiale rolle,

karaktereienskappe en psigologiese en fisiologiese vermoëns van groepe mense. Hierdie sienings wat dikwels onbewustelik is, het 'n geweldige invloed op mense se verwagtinge ten opsigte van gedrag. Veralgemenings oor die vermoëns en eienskappe van mans en vrouens het gelei tot 'n aanvaarding van beide mans en vrouens se beperkinge - wat dikwels tot 'n mate van selfvervullende voorspellings lei. As 'n eienskap eers onteenseglik as "natuurlik" vir 'n sekere geslag aanvaar word, dien dit as 'n kragtige instrument vir diskriminasie (Platt & Whyld 1983:7).

Voortdurende assosiasie van sekere gedragsvorme met 'n sekere geslag lei met verloop van tyd tot die vorming van stereotipes. Die meeste mense gebruik stereotipering as 'n gerieflike manier om hul denke te organiseer en is gewoonlik ook bewus van die oorvereenvoudiging daarvan, soos "dom blondine" of "skooljuffrou". Dit is egter so dat daar baie meer komplekse en subtile stereotiperings is wat nie so geredelik herken word nie (Platt & Whyld 1983:8). Penfield (1987:57) verduidelik dat woordkeuse dikwels onbewuste aannames oor geslagsrolle reflekteer - byvoorbeeld dat boere altyd mans is en laerskoolonderwysers altyd vrouens; dat mans waardeur word vir dit wat hulle bereik en vrouens vir hul fisiese voorkoms; of dat mans sterk en dapper is, terwyl vrouens swak en skugter is. Uitbeelding van vrouens word dikwels gedoen deur die "moederlike" aspek te beklemtoon. Sodanige beelde word dan deur kommunikatiewe praktyke met versorging geassosieer (Ochs 1992:337) en so ontstaan die stereotiepe beeld van die vrou as versorger in haar hoedanigheid as moeder.

Millard (1997:19) verduidelik dat kinders, aldus sosiale leerteorieë, optree in reaksie op die manier waarop belangrike mense in hul lewens van hulle verwag om op te tree. Op hierdie wyse vind geslagsrolstereotipering plaas lank voordat kinders skool toe gaan, maar veral ook as hulle die skool betree. Dit word gedoen deur vakkeuses en beroepskeuses wat vir die verskillende geslagte aanbeveel word, die uitbeelding van lees as 'n aktiwiteit wat deur dogters verkies word in illustrasies in kindertekste, ensovoorts. Ook Delamont (1990:2) wys op die rol wat die skool speel: "Schools develop and reinforce sex segregations, stereotypes and even discrimination which exaggerate the negative aspects of sex roles in the outside world, when they could be trying to alleviate them." (Sien afd. 5.1 en 5.2 vir meer besonderhede oor die skool se rol.)

Geslagsrolstereotipering is baie kragtig en deurdringend. Wetenskaplikes, openbare meningsvormers en alledaagse oortuigings versterk tradisionele sieninge van vroulike en manlike karaktereienskappe. Vir 'n vrou om vroulik te wees, moet sy nie selfgeldend wees nie, belang stel in haar voorkoms, afhanklik en onlogies wees en op die huis en familie gefokus wees. Normale en gesonde vroulikheid word ook as sinoniem met passiwiteit gesien (Nicolson 1996:13). Nadat sy 'n analise gemaak het van verskeie outeurs se werk bied Greyvenstein (1996:78) die volgende samevatting oor stereotiperende manlike en vroulike rolle:

Vrouens is swak, passief, emosioneel, afhanklik, bang en onseker van hulself, terwyl mans sterk, aggressief, onafhanklik, vreesloos, selfversekerd en rasioneel is. Vrouens dink in intuïtiewe, holistiese, kontekstuele en konkrete terme, terwyl mans analitiese, abstrakte en veldonafhanklike gedagtepatrone het. Vrouens is mensgeoriënteerd, sagmoedig, versorgend, sensitief, geduldig en gee om, terwyl mans taakgeoriënteerd, hard, onsensitief, ongeduldig en beskermend is. Waar mans leiers is en inisiatief neem, is vrouens volgers, voer hulle besluite uit en volg inisiatief eerder as om dit self te neem. Vrouens is manipulerend, ligsinnig, praat te veel, geneig om maklik te jok, terwyl mans reguit, ernstig en eerlik is. Seksualiteit is 'n vrou se grootste bate, maar mans word waardeur vir hul krag, mag en outoriteit. Die vrou se plek is beperk tot die huis waar sy die vrou, moeder en tuisteskepper is. Mans daarenteen is die broodwinner en voorsiener vir die familie.

Stereotipering strek verder as net sosiaal-aanvaarde stereotiepe beelde soos hierbo uitgelig - dit manifesteer ook in geskrewe taal. In Loughborough University (s.d.:1) se departementele handboek word verduidelik hoedat stereotipering in geskrewe tekste voorkom in die vorm van onbevestigde of bevooroordeelde konnotasies oor geslagsrolle en -identiteit. Dit word gedoen as daar byvoorbeeld na skoonmakers en administratiewe personeel as "sy/haar" verwys word en na ingenieurs, studente en professors as "hy".

Volgens Nicolson (1996:11) dien geslagsrolstereotipering in Westerse samelewings as die basis vir sosiale ongelykhede en die bevestiging van sodanige ongelykhede.

2.6 DIE ROL VAN TAAL IN DIE UITBEELDING VAN GESLAGTELIKHEID

In die voorafgaande gedeelte is daar gemeld dat geslagtelikheid ook deur middel van taal uitgebeeld kan word en dat stereotipering byvoorbeeld deur taal versterk kan word. Volgens Poynton (1985:67) het baie stereotiperings oor die verskil tussen manlike en vroulike spraak (soos bv. dat vrouens meer praat as mans en dat mans meer vloek as vrouens) waarskynlik 'n ideologiese oorsprong. Die rol van taal in die konstruksie en uitbeelding van geslagtelikheid verdien dus om van naderby beskou te word. Die aspekte wat vervolgens bespreek word, is relevant ten opsigte hiervan.

2.6.1 Ideologie

'n *Ideologie* is 'n stel oortuigings op grond waarvan mense hul aksies baseer (*Collins English Learner's Dictionary* 1994). Degenaar (1992:171) beskryf *ideologie* as 'n stel opvattinge wat onvermydelik deel is van die manier waarop die mens die wêreld verstaan. Dit funksioneer gewoonlik onbewus. Die manier waarop taal in 'n samelewing gebruik word, is 'n refleksie van daardie samelewing se kulturele waardes en ideologie. Taal is daarbenewens een van die belangrikste bronne wat gebruik word in die skep van verhoudings met andere, die vorming van identiteit en die konstruksie van geslagtelikheid. Freeman en McElhinny (1996:219) sê daarom dat die ontbloting van geslagtelikheidsideologieë nodig is ten einde 'n verandering in seksistiese taalgebruik teweeg te bring. Ochs (1992:339) verwys ook na die rol wat taal speel:

Given that language is the major symbolic system of the human species, we would expect language to be a source and moving force of gender ideologies. In other words, we should expect language to be influenced by local organisations of gender roles, rights, and expectations and to actively perpetuate these organizations in spoken and written communication.

Daar moet beklemtoon word dat mense nie as leë leë (*tabula rasa*) aan interaksies deelneem nie. Hul vorige ervarings, aannames en verwagtinge beïnvloed die proses van produksie sowel as die proses van interpretasie van gesproke of geskrewe tekste. Daardie tekste laat linguïstiese spore van die onderliggende diskoers wat hulle inisieer

- diskoerse wat deur ideologieë onderlê word. Omdat mense hul aannames en verwagtinge oor mense, plekke, gebeure en voorwerpe in die werklikheid deur hul vorige ervarings in kultureel-gekontekstualiseerde aktiwiteite ontwikkel, word sowel taaluitinge as interpretasie ook ideologies gestruktureer (Freeman & McElhinny 1996:220). Ideologie moet gesien word as 'n dinamiese proses waarin die patrone van begrip of logiese aannames wat mense se gedrag in 'n bepaalde samelewing beïnvloed, gevorm word. Ideologiese en kulturele waardes en oortuigings is baie nou aan mag verbonde (Freeman & McElhinny 1996:220) en soos voorheen uitgewys is, word geslagtelikhedsverhoudings as magsverhoudings beskou waarvolgens die manlike hoër en belangriker geag word as die vroulike (vgl. afd. 2.3.3).

Volgens Freeman en McElhinny (1996:221) word dominante geslagtelikhedsgebaseerde ideologieë in taal gereflekteer en funksioneer dit "... to constrain women's and men's choices about their gender identities and gender relationships." Benoemings, aanspreekvorme, seksistiese taal, ensovoorts is voorbeelde van die manifestasie van geslagtelikhedsgebaseerde ideologieë (Freeman & McElhinny 1996:222-231).

Volgens Poynton (1985:6) fokus die meeste van die besprekings oor die verband tussen taal en seksisme op woorde soos *me* as 'n alternatief vir *mej.* en *mev.* en die gebruik van *hy* as 'n generiese woord om na 'n persoon te verwys wat manlik of vroulik is. Volgens hom is so 'n benadering problematies: "The first problem is that this approach ignores other linguistic units and levels, all of which work together to make meaning. The second is that it assumes that language is outside the individual self and even outside the culture in which individuals live, whereas in fact neither would exist without language" (Poynton 1985:6). Volgens Poynton (1985:7-8) speel *register*, *genre* en *ideologie* 'n baie belangrike rol in hierdie verband omdat die betekenis van enigiets wat 'n mens sê register, genre en ideologie insluit. Om dus die betekenis te verstaan van *wat* iemand sê behels baie meer as om net te verstaan waarna die woorde verwys; dit behels ook om te verstaan *hoe* dit wat gesê is verband hou met die *konteks* waarin dit gesê is (register), wat die *doel* van die gesprek is (genre) en watter *oortuigings en waardes* geïmpliseer word (ideologie). Poynton (1985:20) verduidelik dat die ideologie van geslagtelikheid voortgesit word deurdat dit opnuut vir elke nuwe generasie geskep

word, "... by means of what we may (and do) say, how we say it, and what we say it for."

Poynton (1985:17-20) se uiteensetting oor *Male versus female: the ideology of gender* wys op die verband tussen kultuur en ideologie en stel dit onomwonde dat ideologiese strukture nie van buite op mense afgedwing word sodat hulle kan "kies" om die ideologie te aanvaar of nie: "As long as individuals participate in the institutions of that society, they must perforce act ideologically." Sy wys egter daarop dat taal nie net aksies nie, maar ook refleksie fasiliteer: "... it can be turned back on itself, enabling us to use it as a tool to ask questions about the meanings we have already made with it" (Poynton 1985:20). Alhoewel taal dus 'n rol speel in die vorming van geslagtelikhede-ideologieë, kan taal ook gebruik word om hierdie ideologieë te ontmasker.

2.6.2 Die oordra van kultuur deur middel van taal

Kultuur is die somtotaal van 'n volk se manier van leef soos uitgedruk in hul politiek, ideologie, ekonomiese aktiwiteite, taal, musiek, kleredrag en kuns (Meena 1992:7). Aan die een kant vorm taal dus deel van kultuur en aan die ander kant is taal die medium wat nodig is om kultuur van een generasie na 'n ander oor te dra (Kaschula & Anthonissen 1995:21). Volgens Singh (1998:1) vorm geslagtelikheid 'n belangrike deel van hierdie kultuur en volgens McClure (1992:39) is taal 'n primêre faktor waardeur geslagtelikhedsvooroordele eksplisiet en implisiet voortgesit word. Die meeste mense is egter onbewus daarvan dat hul taal hul denke reflekteer.

Die manier waarop taal in ons samelewing gebruik word, is dus 'n refleksie van ons kulturele waardes en die manier waarop ons oor dinge en mense dink. Dit dra boodskappe oor oor ons eiewaarde, die mag wat ons het - of nie het nie - ons verhouding met die teenoorgestelde geslag, met mense wat ouer of jonger as ons is en ons houding teenoor mense van ander etniese groepe (Minns 1991:31). Kaschula en Anthonissen (1995:21) meld dat die verband tussen taal en kultuur duidelik in die woordeskat van 'n taal gereflekteer word. So verskaf die woordeskat van 'n taal vir 'n mens bewyse van wat in 'n bepaalde samelewing as kultureel belangrik beskou word. As 'n samelewing sekere karaktereienskappe in mans soos krag, dapperheid, vasbeslotenheid, die minimale betoon van emosies en onverskilligheid teenoor pyn of

gevaar hoog ag, sal die taal wat gebruik word, dit reflekteer. Ons sal byvoorbeeld vind dat daar op verkleinerende wyse verwys word na mans wat tekens van swakheid, teerheid, twyfel of vrees toon. Mans of seuns wat hulle dan aan sulke gedrag "skuldig maak", sal byvoorbeeld berispe word deur hulle met vrouens te vergelyk. Hulle sal beledig word deur terme soos "sissie", "ou meisietjie" of "ou vrou", of deur die gebruik van byvoeglike naamwoorde soos "softie", "verwyf" of "meisieagtig", asof dit die ergste ding onder die son is om soos 'n vrou te wees (Kaschula & Anthonissen 1995:41). Taal reflekteer dus sosiale waardes (Abu-Haidar 1995:182).

2.6.3 Seksistiese taalgebruik

'n Aangeleentheid wat nou aansluiting vind by die verband tussen taal en kultuur is die hele kwessie van seksistiese taal. Hier word van die standpunt uitgegaan dat 'n taal soos Engels, en ook Afrikaans, 'n ingeboude seksistiese inslag het (Atkinson 1995:9). Dit blyk iets te wees wat gewone mense dikwels nie raaksien nie, want Nilsen (1982:233) merk op: "A person working constantly with language is likely to be more aware of how really deep-seated sexism is in our communication system."

Seksistiese taal is taal wat byvoorbeeld deur die struktuur of gebruik daarvan vrouens marginaliseer, uitsluit, beledig of verlaag (Loughborough University s.d.:1). Henley (1987:3) se definisie van seksistiese taal stem hiermee ooreen, maar sy sluit taal wat vrouens "definieer" ook in. Taal wat met ander woorde 'n onnodige en irrelevante verwysing maak na 'n persoon se geslag, geslagtelikheid of seksuele voorkeure word ook as seksistiese taal beskou. Die siening dat die manlike die norm in die samelewing vorm, gee meestal aanleiding tot seksistiese taalgebruik.

2.6.3.1 Die generiese vorm

Die beste voorbeeld van die wyse waarop taal die vroulike geslag buite rekening laat, is deur die gebruik van die generiese manlike term, oftewel die gebruik om manlike vorme te gebruik om na mense in die algemeen te verwys (Dubois & Crouch 1987:33; Kaschula & Anthonissen 1995:42). Voorbeelde hiervan in Afrikaans is legio: die man in die straat, mannekrag, 'n tweeman-tent, die segsman, man en muis, ensovoorts. Nog

'n voorbeeld is die gewoonte om woorde wat nie na 'n spesifieke geslag verwys nie, met ander woorde wat geslags*neutraal* is, te gebruik om na mans te verwys (Kaschula & Anthonissen 1995:43; Penfield, 1987:57; Blakesley, 1992:26). Dit is veral die geval as die posisie waarna verwys word, redelike aansien het, soos byvoorbeeld dokter, professor, regter, advokaat of dominee. Daar word dadelik aangeneem dat hierdie persone manlik is en die vroulike vorm hiervan moet uitgedruk word deur "vroue" voor aan te voeg, soos byvoorbeeld vrouedokter of vroueregter. As die posisie waarna verwys word egter oor minder status beskik, is daar 'n spesifieke woord of verbuiging van die geslagtelikheidsneutrale term om die vroulike vorm aan te dui, bv. sekretaresse, verpleegster, of tikster. Volgens Holmes (1993:337) dra dit die boodskap oor dat vrouens afwyk van die norm, abnormaal en onbelangrik is.

Atkinson (1995:11) verwys na Afrikaanse tweedetaalhandboeke waar die manlike vorm deurgaans eerste genoem word en sê dat dit die indruk skep dat die manlike die norm is. Atkinson merk egter op dat die seksistiese betekenis wat aan woorde geheg word, nie soseer by die taal nie, maar wel by die spreker lê. Seksistiese botone in handboeke is dus te wyte aan die manlike inslag wat die outeurs daaraan gee.

Die gebruik van die generiese "hy/sy" om na sowel manlik as vroulik te verwys, is goed gedokumenteer (Penfield 1987:56; Blakesley, 1992; Poynton 1985:6; Kaschula & Anthonissen 1995:44) en word as 'n baie algemene vorm van seksistiese taal beskou omdat dit die idee skep dat die manlike vorm die standaard daarstel. Alhoewel woorde soos "kind", "dokter" of "prokureur" woorde is wat geslagtelik ongemerk is, word die voornaamwoorde "hy/sy/hom" meestal gebruik, byvoorbeeld: " 'n Kind moet hom gedra in die kerk" of "Vra maar 'n dokter, hy sal met my stelling saamstem."

2.6.3.2 Verhewe betekenistoekennings aan die manlike rol en manlikheid

Kondisionering ten opsigte van die superioriteit van die manlike rol begin vroeg in die lewe met behulp van taal. Dit is byvoorbeeld baie meer aanvaarbaar vir 'n dogter om 'n "tomboy" of 'n rabbedoe te wees, as wat dit vir haar broer is om 'n "sissie" te wees. Dieselfde tendens word in naamgewing aan seuns en dogters weerspieël. Dit is 100% in orde vir 'n dogter om 'n seunsnaam te hê, maar nie andersom nie. Soos wat dogters

meer en meer seunsname kry, skram ouers meer en meer weg van sodanige name vir hul seuns. Dit is veral in Engels sigbaar. Vyftig jaar gelede was Hazel, Beverly, Marion en Francis almal aanvaarbare seunsname. Vandag sal baie min ouers hul seuns hierdie name gee. Seunsname vir dogters is egter gewild en dit is niks snaaks om lede van die vroulike geslag met name soos Jo, Terry, Chris, Pat, Shane, of Sam aan te tref nie (Nilsen 1982:236). Ekwivalente vorme in Afrikaans is byvoorbeeld Kowie, Christie en Jannie. In Afrikaans is dit veral ook die gebruik om aan seuns 'n van vir 'n naam te gee, byvoorbeeld Hugo, De Wet, Steyn of Nel.

Die konnotasies wat aan manlikheid geheg word, is meestal positief, terwyl daar óf triviale óf negatiewe konnotasies aan vroulikheid is. Positiewe manlike en negatiewe vroulike konnotasies is veral sigbaar by verskeie woorde waarvan die denotasie net ten opsigte van die geslag bepaal word. Vergelyk byvoorbeeld die gebruik van oujongkêrel of "bachelor" in Engels, teenoor oujongnoot of die Engelse terme "spinster" en "old maid". "Bachelor" het so 'n positiewe konnotasie dat baie moderne ongetroude vrouens al na hulself verwys het as 'n "bachelor girl". "Old maid" daarenteen het 'n negatiewe konnotasie. In die bekende kaartspel vir kinders is dit dan ook die naam vir die laaste kaart wat niemand wil hê nie (Nilsen 1982: 238-239).

In Bosman, Van der Merwe en Hiemstra (1984) se *Tweetalige Woordeboek* is baie woorde en uitdrukkings wat die man verhef tot iets groots en waardigs, bv. *'n man van daad, op die man af, pure man, soos een man, jou man staan, 'n man se woord is 'n man se eer, mans genoeg wees om iets te doen*. Die teenoorgestelde word egter by vroulike terme gevind, byvoorbeeld: *hy is 'n regte ou vrou, of soos 'n ou vrou met 'n nat broek, haar tot wettige vrou maak* (wat in Engels vertaal word as "make an honest woman of her"), *meisies is nie handvol nie maar landvol, meisies wat fluit word by die deur uitgesmyt*, (die Engelse uitdrukking hiervoor is: "a whistling woman and a crowing hen is neither fit for God nor men"). Die verkleining van vrouens blyk duidelik uit hierdie tipe taalgebruik.

2.6.3.3 Diskriminerende en neerhalende uitdrukkings

Die Europese Raad (1991:12) maak melding van diskriminerende uitdrukkings wat

vrouens in terme van hul fisiese voorkoms of hul sogenaamde *vroulike* eienskappe beskryf en mans in terme van hul intelligensie of hul beroepe as voorbeelde van seksistiese taalgebruik. Hulle noem as voorbeeld die gebruik van "die swakker geslag" om na vrouens te verwys. Volgens die Europese Raad (1991:10) gebruik die meeste lidstate van dié organisasie taal wat vrouens uitsluit deurdat die manlike vorm voorkeur bo die vroulike vorm geniet en deurdat die vroulike vorm selfs heeltemal uitgeskakel word. Boonop word 'n oudmodiese en stereotiepe beeld van mans en vrouens oorgedra. Hulle kom tot die gevolgtrekking: "The area of semantics occupied by woman is negative, and that occupied by men is positive."

Die gebruik van sodanige taal veroorsaak dat van sosio-kulturele gedrag wat gebaseer is op die idee van superioriteit van een geslag en minderwaardigheid van die ander geslag, moeilik verander. Die bevordering van geslagsgelykheid tussen die twee geslagte word sodoende vertraag. "Moreover, it affects the understanding of language since, when the independence of women is recognised, the traditional use in most languages of the masculine gender as a generic term to denote the human species or men and women at the same time, is no longer understood as including women" (Council of Europe 1991:10-11). Volgens hulle is die basiese beginsel dat mans en vrouens en hul aktiwiteite ewe veel sigbaarheid in taal moet hê.

2.6.3.4 Verwysings na vrouens as in 'n verhouding met 'n man

Nilsen (1982:236) maak melding van die gebruik om na vrouens in verhouding met iemand anders (gewoonlik 'n man) te verwys en sodoende hul passiewe rol te versterk. In die verlede is dit noodsaaklik geag om deur middel van *mejuffrou* en *mevrouw* 'n onderskeid te tref tussen ongetroude en getroude vrouens, maar dieselfde onderskeid het nie vir mans gegeld nie. Dit het daartoe gelei dat vrouens aandrings om as *me.* eerder as *mej.* of *mev.* aangespreek te word ('n praktyk wat nog nie regtig in Afrikaans posgevat het nie). Daar word dikwels ook na iemand verwys onder haar man se naam: *mev. John Glascoe* of *mev. Robert E. Jones*. Deur na bekende vroue te verwys as die dogter van so en so of die vrou van iemand, laat dit voorkom asof dit ondenkbaar is dat 'n vrou selfstandig kan bestaan of presteer. Daarteenoor word mans selde deur middel van hul vrouens of moeders geïdentifiseer.

2.7 SAMEVATTING

Navorsing oor die verband tussen taal en geslagtelikheid het in twee hoofrigtings verdeel. Die rigting wat die verband tussen taal en seksisme ondersoek, is in hierdie hoofstuk bespreek. In die bespreking is daar aangetoon dat alhoewel 'n onderskeid tussen geslagte op grond van biologiese eienskappe 'n gerieflike en noodsaaklike skeiding verteenwoordig, geslagtelikheid ook by so 'n onderskeid in ag geneem behoort te word. Geslagtelikheid is nie outomaties 'n uitvloeisel van geslag nie - dit is 'n sosiale konstruk en hou verband met 'n persoon se sosiale status as man of vrou. Omdat geslagtelikheid 'n sosiale konstruk is, kan dit nie bespreek word sonder om te verwys na die magsverhouding wat tussen die geslagte heers, die ongelikheid wat as gevolg daarvan tussen geslagte ontstaan het en die beperkinge wat as gevolg van geslagtelikheid op mense se gedrag geplaas word nie. Hierdie aspekte is dus in die onderhawige hoofstuk toegelig en in samehang met die veranderbaarheid van geslagtelikheid as sosiale konstruk bespreek.

As gevolg van veranderinge in die samelewing verander die idee oor wat manlikheid en vroulikheid behels. Omdat mans voorheen in die sentrum was, is daar nooit regtig moeite gedoen om oor manlikheid te besin nie. Veranderende rolle van vrouens het egter meegebring dat mans deesdae onseker is oor presies wat van hulle verwag word.

Stereotipering is 'n algemene verskynsel in enige samelewing en daar is aangetoon dat geslagtelikheid nie stereotipering vrygespring het nie. Geslagrolstereotipering kom voor in veralgemenings oor hoe vrouens (en mans) optree en praat en hoe hulle hanteer behoort te word. As sodanig het dit 'n instrument vir diskriminasie teen die vroulike geslag geword.

Die rol wat taal speel in die uitbeelding van geslagtelikheid het ook onder die loep gekom. Daar is na aanleiding van Freeman en McElhinny (1996) gewys op die noodsaaklikheid daarvan dat geslagtelikheidsideologieë eers ontbloom moet word, voordat daar 'n verandering in seksistiese taal sal kan intree. Daar is verder aangetoon dat taal, as 'n draer van kultuur, meehelp om geslagtelikheid en geslagtelikheidsvooroordeel van een generasie na 'n ander oor te dra.

Seksistiese taalgebruik is taal wat deur die gebruik daarvan vrouens uitsluit, marginaliseer, beledig, verlaag, of onnodig benoem (bv. in terme van uiterlike voorkoms). Seksistiese taal manifesteer in verskeie vorme: die gebruik van *hy* om na beide geslagte te verwys, die benoeming van vrouens as mejuffrou of mevrou, verwysings na vrouens (nie in hul eie hoedanigheid nie) op grond van hul verhouding met iemand van die manlike geslag, die gebruik van manlike vorme om na mense in die algemeen te verwys, die blatante ignorering van vroulike terme, ensovoorts. Die hoofstuk is afgesluit met 'n bespreking van elkeen van hierdie vorme van seksistiese taalgebruik.

HOOFSTUK 3

PROBLEMATISERING VAN DIE VOORSTELLING VAN GESLAGTELIKHEID IN AFRIKAANSE JEUGLITERATUUR

3.1 INLEIDING

Die behandeling van enige Afrikaanse teks sal onvolledig wees as dit nie binne die konteks van die Afrikaanssprekendes gedoen word nie. In Afrikaans en Afrikanerskap lê 'n lang geskiedenis opgesluit wat strek van onderdrukte tot self onderdrukker wees en 'n gepaardgaande patriargale struktuur wat vir baie lank deur 'n eng, konserwatiewe ingesteldheid en streng Bybelse riglyne in stand gehou is. Wanneer geslagtelikheid bespreek word, blyk dit eweneens dat dié konsep nie onafhanklik van 'n sodanige patriargale lewenswyse, steng godsdienstigheid en konserwatiewe houdings ondersoek kan word nie, aangesien geslagtelikheidseienskappe deur die ekonomie, geloof, kultuur en tradisionele houdings bepaal word (*Commission on Gender Equality* s.d.:1). Meena (1992:7) wys ook daarop dat die onderdrukking van vrouens en hul ondergeskikte rol in die kultuur, werksverdeling, politiek, wette, indiensnemingspatrone en ideologie van die regerende elite gelokaliseer is. Daar is ook herhaaldelik in die voorafgaande twee hoofstukke daarop gewys dat geslagtelikheid 'n kulturele konstruk is en gevolglik deur sosiale praktyke geskep en in stand gehou word. Daarbenewens behoort stereotiperings en die algemene idee wat oor manlikheid en vroulikheid bestaan ook in enige ondersoek na die voorstelling van geslagtelikheid in ag geneem word.

Daar sal vervolgens gepoog word om aan te toon watter faktore moontlik die uitbeelding van geslagtelikheid in Afrikaanse jeugverhale kan beïnvloed.

3.2 'N PATRIARGALE SAMELEWING

Die konsep "patriargaal" is oorspronklik gebruik om na die vader as hoof van sy huis te verwys, maar tans word dit gebruik om te verwys na 'n samelewing waarin mans domineer en as superieur beskou word. Dit regverdig manlike dominansie en stel dit

as natuurlik voor (Brittan 1989:4). Lerner (1986:240) wys verder daarop dat seksisme en patriargie mekaar wedersyds versterk. (Vgl. ook afd. 1.4.4.)

Patriargale samelewings is 'n ou verskynsel. Volgens Kloppe (1996:52) het die superioriteit van die man veral in die Moderne tyd stewige vastrapplek gekry:

Modernism absolutised the white, middle-class male, European culture by situating it in the centre of civilisation, and drew boundaries around it, separating "us" from "them" in terms of gender, race, colour and nationality. Reference to and contact with the ex-centric or boundary groups, usually take place in terms of supremacist logics or "down-talk", with the result that the voices, stories and traditions of the marginalised groups are not given the opportunity to be heard or else their culture and history are ridiculed: "Have you heard the one about the blond ..."

Vir Kloppe (1996:52) kom die Modernisme se beklemtoning van sintuiglike waarneming bo intuïsie, van objektiwiteit bo subjektiwiteit en van feite bo waardes, alles neer op 'n verhoging van manlikheid bo vroulikheid. As sodanig is 'n patriargale bestel 'n teelaarde vir seksisme.

Die Suid-Afrikaanse gemeenskap en in besonder die Afrikaners word ook gekenmerk deur paternalisme en patriargale verhoudings. Daar is diegene wat al beweer het dat Suid-Afrika een van die mees patriargale lande in die Westerse wêreld is (Lerner 1995:65). Die situasie is wel tans besig om te verander, maar Du Pisani (2001:172) beweer: "Patriarchy has been challenged, but not toppled." Die hieropvolgende bespreking van die patriargale aard van die Suid-Afrikaanse gemeenskap en in besonder die Afrikaanse gemeenskap is belangrik vir hierdie studie omdat dit 'n groot invloed op die Afrikaanse literatuur uitgeoefen het.

3.3 DIE PATRIARGALE AARD VAN DIE SUID-AFRIKAANSE GEMEENSAP

Soos baie ander lande het Suid-Afrika ook 'n tradisie van patriargale oorheersing.

Generasies het grootgeword in 'n omgewing waar daar van vrouens verwag is om aan mans onderdanig te wees (*Dispatch online 1997a:2*). Alhoewel die Eerste en Tweede Wêreldoorlog daartoe gelei het dat vrouens toenemend as die man se gelyke beskou is en uiteindelik stemreg verkry het, is daar na die Tweede Wêreldoorlog so 'n geïdealiseerde beeld geskep van die man as broodwinner en die vrou as moeder en tuisteskepper dat werkende vrouens 'n skuldbesef ontwikkel het (De Villiers & Bester 1992:175).

Ginwala (s.d.:1) verduidelik dat mense wat hul hier aan die suidpunt van Afrika kom vestig het van streng patriargale samelewings in Europa afkomstig is, met die gevolg dat Suid-Afrika 'n patriargale samelewing geword het wat alle vroue raak - ongeag hul ras of etniese oorsprong. Wit vrouens word as "pets" beskou: "They have been pets not in their own right, but through their relationship with white men ... . However, white women are absent from positions in industry, economic affairs and politics. A white woman is subjected to the exercise of her husband's marital power over her property" (Ginwala s.d.:2).

Klopper (1996:50-52) gaan haal die onderdrukking en marginalisering van die Westerse vrou by die premoderne tyd toe die Kerk (lees Christenkerk) voorgeskryf het wat reg en verkeerd is en deur 'n tydperk gegaan het waarin daar 'n heksejag op vrouens uitgevoer is. Klopper se siening is heel gepas, want die rol wat godsdiens en die kerk in die vestiging van manlike dominansie gespeel het, kan nooit by 'n bespreking van Afrikanerkultuur uitgelaat word nie. Van der Watt (1998:2) skryf die oorsprong van die voorgeskrewe rolle wat vir Afrikanervroue geld heel gepas toe aan "the complicity of religion with patriarchy", terwyl Bozzoli (1983:152) sê dat die vrou se ondergeskiktheid in die Afrikanersamelewing deur middel van Christenskap gewettig is. Van Schalkwyk (1999:10-11) beaam hierdie siening. Buiten rasse-, klasse- en geslagsonderdrukking is die vrou se lae status in die Suid-Afrikaanse samelewing volgens haar deur godsdienstige norme onderskryf. Reddy (2000:2) skryf die weerstand teen verandering van vrouens se status toe aan kulturele faktore. Sy verwys na die Amerikaanse vrou, Suzanne Daley, wat na haar besoek aan Suid-Afrika gesê het dat die Afrikaner se kerk predik dat mans die hoof van die huis is. Reddy (2000:4)

wys ook daarop dat die Christelike geloof ingeboude strukture het wat die negatiewe sienings van vrouens versterk.

Vir Lemon (1995:65) is dit nie vreemd dat daar in Suid-Afrika tot en met 1991 baie min, indien enigsins, oor manlikheid of 'n manlike identiteitskrisis geskryf is nie, aangesien Suid-Afrika een van die mees patriargale lande in die Westerse wêreld is. Wit, middelklas, heteroseksuele mans het vir dekades die voorreg van onbetwiste mag en dominansie oor nie net vrouens van alle rasse nie, maar ook oor mans van ander rasse en klasse, besit. Dat die situasie egter besig is om danksy die nuwe politieke bedeling in Suid-Afrika te verander kan nie betwis word nie. Waar Afrikanermans voorheen op feitlik alle gebiede van die samelewing die botoon gevoer het, beklee vrouens tans 'n baie meer pertinente rol. Dit blyk egter dat mans hierdie veranderinge baie moeilik verwerk en aanvaar. In *Dispatch online* (1997a:2) word berig: "As South Africa moves forward with the advancement of women, a major hurdle remains: taking the country's conservative menfolk on board." Volgens die berig sien baie mans pogings om vroueregte te bevorder as bedreigings vir hul posisies. Die krisis in manlike identiteit waarna daar reeds in hoofstuk 2 (afd. 2.4) verwys is, is tans 'n al groter wordende realiteit vir baie Suid-Afrikaanse mans. In afdeling 3.5 sal daar meer aandag aan hierdie kwessie gegee word en in hoofstuk 4 sal daar aangedui word hoe dit in die twee jeugverhale wat bespreek gaan word, neerslag gevind het.

3.4 AFRIKANER NASIONALISME EN LETTERKUNDE

3.4.1 Die ontstaan van Afrikaner nasionalisme

Afrikaner nasionalisme kan deels as 'n uitvoeisel van 'n patriargale stelsel beskou word. Van der Watt (1998:1) verduidelik die toedrag van sake soos volg:

The reasons for this are of course located in that historical process whereby the discourse of Afrikaner nationalism solidified into a rigid master narrative, intolerant of conflicting voices and identities. Soon that master narrative came to denote an essence, a fixed identity which centred around a white and male

hegemony.

Die Afrikaner-Broederbond (AB), wat oorspronklik 'n kultuurorganisasie was wat die bevordering van alle belange van die Afrikanernasie ten doel gehad het, het in die dertigerjare al hoe meer 'n politieke karakter begin verkry en het tot 'n bondgenootskap tussen die Nasionale Party en die AB gelei. Deur die stigting van die Federasie van Afrikaanse Kultuurvereniginge waardeur baie van die AB se kulturele werksaamhede oorgeneem is, het die Bond meer tyd gehad om op die politiek te konsentreer en het sodoende 'n kampvegter vir Afrikaner nasionalisme geword. Die AB het in die geheim opgetree en het in werklikheid die Nasionale Party se optrede voorgeskryf. Vir die AB was sowel Afrikanereenheid as Afrikaneroorheersing (wat manlike oorheersing impliseer) in Suid-Afrika noodsaaklik vir die oorlewing en ontwikkeling van die Afrikanernasie en -kultuur (Murray & Stadler 1986:259). Dit het later gelei tot die totstandkoming van Christelike Nasionale onderwys, waar hierdie beginsels van Christelikheid en nasionalisme verder beslag gekry het en die grondslag gelê het vir die ontwikkeling van 'n eng, konserwatiewe, godsdienstige en patriargale Afrikanergemeenskap. Presies hoe diep dit vastrapplek gehad het en almal wat as die "mindere" geag is, onderdruk het, blyk uit die hewige "Boetman"-debat (vgl. bv. Chris Louw:2000) wat as 'n uitvloeisel en reaksie hierop beskou kan word.

3.4.2 Letterkunde onder die invloed van Afrikaner nasionalisme en patriargie

Afrikaner nasionalisme het ook in die letterkunde neerslag gevind. Stander en Willemse (1992:5) is van mening dat die Afrikaanse letterkunde baie nou saamhang met Afrikaner nasionalisme. Daar is egter nie 'n ongekompliseerde een-tot-een-verhouding tussen die twee nie. Die mitologie van nasionalisme is bewustelik deur die meerderheid van vroeër Afrikaanse skrywers uitgebou en gepropageer. Alhoewel dit tematies beperk was, spreek dit van 'n oorheersende toegewydheid aan die vaderland in die algemeen en die Afrikaner in die besonder. In hierdie vroeëre tekste is die rol van die Afrikaner-vrou as sentraal tot die oorlewing van die Afrikanervolk uitgebeeld. Voortplanting was haar primêre funksie en daar is van haar verwag om haar kinders groot te maak met 'n liefde vir volk en vaderland. Hulle beskryf die situasie in Suid-

Afrika as "a background of a gender ideology constructed by the Afrikaner patriarchy."

Stander en Willemse (1992:9-11) verduidelik dat die Afrikanervrouens wat gedurende die dertigerjare en daarna weens droogte en armoede gedwing is om in fabriek te gaan werk, 'n mate van onafhanklikheid, deelname aan openbare aktiwiteite en ekonomiese sekuriteit begin verkry het. Apartheid het egter hierdie onafhanklikheid ongedaan gemaak omdat dit die wit werkersklas vrou weer binne die beperkinge van haar huishouding en die onderdanigheid aan haar man teruggeplaas het.

Esterhuyse (1986:44) bespreek in sy boek *Taalapartheid en Skoolafrikaans* die stigting van die *Centre for African Studies* by die Universiteit van Kaapstad wat in een van hulle projekte ten doel gehad het om halwe waarhede in skoolhandboeke reg te stel. Hy haal dan een van die komiteelede, Mercia Andrews, aan. Sy het bevind dat die Afrikaanse letterkunde terspek is met rassisme, seksisme, stereotipes en historiese onakkuraathede. Tekste wat in daardie stadium vir skole voorgeskryf is, was volgens Esterhuyse (1986:44) gewoonlik verouderd, preuts en het 'n verbloemde politieke agenda gehad, terwyl nuwe werke geïgnoreer is. Letterkunde moes in diens van die regering se ideologie staan en hul beleid propageer. Bepaalde etiese en sosio-politieke kriteria is eerste gestel, terwyl die estetiese eise 'n ondergeskikte rol gespeel het. Die belangrikste eis wat aan gepaste literatuur gestel is, was dat slegs die positiewe van die Afrikanerverlede uitgebeeld moes word (Esterhuyse 1986:46). Dit is te verwagte dat jeugverhale wat teen hierdie agtergrond geskryf is, nie 'n realistiese beeld van die Afrikaner, óf van geslagtelikheid weerspieël het nie (vgl. afd. 3.7 in hierdie verband).

3.4.3 Die uitdaging van en wegbeweging van Afrikaner nasionalisme en patriargie

In Stander en Willemse (1992) se analise van 'n aantal Afrikaanse skryfsters se werke kom hulle tot die gevolgtrekking dat Elisabeth Eybers een van die eerste skryfsters was wat die Afrikaner se patriargale oorheersing uitgedaag het deur vrouens die middelpunt van haar skryfwerk te maak. Dit het later oorgespoel na ander jonger skryfsters (bv. Antjie Krog, Wilma Stockenström, Jeanne Goosen, Joan Hambidge en Lettie Viljoen). Stockenström se werk kritiseer manlike oorheersing en Krog se poësie spreek 'n sterk

afkeur uit teenoor vrouens wat vasgevang is binne Afrikaner-patriargie en verafsku die feit dat vrouens tot huisvrouens gereduseer word. Viljoen se werk spreek van haar bewustheid van die minderwaardige posisie van vrouens binne die Afrikanergemeenskap se patriargale oorheersing, Goosen skep sterk, bekwame vrouekarakters wat hul lewens onafhanklik van mans leef, terwyl Hambidge met haar lesbiese seksualiteit in haar tekste een van die taboes van Afrikaner Calvinisme uitdaag (Stander & Willemsse 1992:17-21). Hierdie skryfsters het volgens Stander en Willemsse (1992:21) toenemend ongemaklik geraak met die Afrikaner se patriargale dominasie en het ten spyte van 'n manlik-gedomineerde samelewing dit gewaag om oor vrouwees te skryf.

Veral in die Afrikaanse letterkunde van die tagtigerjare was daar 'n ontluistering en ontmitologisering van die patriargale sisteem. In 'n onderhoud met P.H. Roodt (1991:12) oor die letterkunde van die Tagtigs, wys Joan Hambidge daarop dat daar in die tagtigerjare begin is om die sterk patriargale strukture van die letterkunde deur die verskillende diskoerse soos feminisme, psigoanalise en die resepsie-estetika te ondermyn. Oor dieselfde onderwerp meen Charles Malan (Roodt 1991:14) dat vernuwing in die Afrikaanse letterkunde meegebring is deur die beskrywing van subkulturele groepe se posisie, byvoorbeeld die "gays", feministe en swart skrywers. Malan (Roodt 1991:17) meen egter dat feministe, "gay" en populêre kodes nog meer aandag behoort te kry: "Wat egter van belang is, is om te kyk na die spektrum van die soort 'meesterkodes' wat so lank in Westerse kulturele tekste oorheersend was: manlik, Europees, Christelik, heteroseksueel, middel-/heersersklas, esteties, en so meer." Hy pleit dan vir die dekonstruksie van hierdie meesterkodes.

Volgens Gilfillen (1991:54) het Joan Hambidge vir die eerste maal in die Afrikaanse letterkunde die liggaamlike belewenis van die lesbiese liefde onder woorde gebring en bied die lesbiese tema 'n geleentheid om weerstand te bied teen die patriargale tradisie in Afrikaans. In Koos Prinsloo se werk word hierdie tema ook aangespreek en lewer dit 'n bydrae tot die uitdaging van patriargale sisteme. Selfs in die Afrikaanse drama van die tagtigerjare word die vrou se stem gehoor. Veral Corlia Fourie se dramas (bv. *Moeders en dogters* (1985a), *Leuens* (1985b) en *En die son skyn in Suid-*

Afrika (1986)) handel oor die wêreld van die vrou en het 'n feministiese strekking (Gilfillen 1991:54). Hierdie feminisme is egter volgens Huisamen (1991:107) nie militant nie en kyk slegs oppervlakkig na die konsekwensies vir die vrou in 'n mangedomineerde samelewing. Hierdie tendens word nie net by letterkunde in die algemeen nie, maar veral ook by die jeugliteratuur aangetref.

Fairer-Wessels en Van der Walt (1999:97) verduidelik in hierdie verband dat die politieke bevryding wat meegebring is deur F.W. de Klerk se hervormings sedert Februarie 1990, konkrete veranderinge in Afrikaanse jeugliteratuur tot gevolg gehad het. Vanweë die voorskryfkomitees se invloed op die uitgewersbedryf (wat hoofsaaklik boeke gepubliseer het met die doel om geld te maak), het groot uitgewers selde boeke gepubliseer wat onopvoedkundig was en wat nie moontlike voorskryfmateriaal was nie: "Om hul boeke deur die onderwysowerhede voorgeskryf te kry, het uitgewers altyd die regte voetjie probeer voorsit en gepubliseer wat hulle gedink het die owerhede se goedkeuring sou wegdra." Die publikasie en voorskryf van 'n jeugverhaal soos *Skilpoppe* waarin homoseksualiteit 'n prominente tema vorm en waarin daar 'n sterk, selfstandige vroulike hoofkarakter voorkom, sou sonder die **wegbreek van patriargale tradisies en Afrikaner nasionalisme**, en die baanbrekerswerk van die Tagtigers sekerlik nie moontlik gewees het nie.

3.5 VERANDERENDE SIENINGS OOR GESLAGTELIKHEID SEDERT 1994

Alhoewel baie geslagtelikheidskwessies in Suid-Afrika in die verlede onaangeraak gelê het, het daar in die sewe jaar sedert die eerste demokratiese verkiesing in Suid-Afrika heelwat veranderinge ingetree. Die moderne vrou beskou haarself as die man se gelyke en het getoon dat sy op feitlik geen gebied vir haar manlike eweknie hoef terug te staan nie. Dit het meegebring dat sowel vrouens as mans se geslagtelikheidsrolle tans in 'n proses van verandering verkeer. (In hoofstuk 2, afdeling 2.3.5 is daar reeds gewys op hierdie veranderlikheid van geslagtelikheid.)

Veranderinge in die vrou se rol kan in 'n mate aan die land se geskiedenis van onderdrukking toegeskryf word. Kampvegters vir vroueregte gebruik voorgestelde

oplossings vir apartheid, soos byvoorbeeld regstellende aksie, as 'n analogie vir die noodsaaklikheid van regstellende aksie om historiese geslagsongelykhede reg te stel (Ginwala s.d.:3). Ginwala (s.d.:3) merk op: "... it was not difficult to gain acceptance for the notion that customs and traditions that subordinate women should not be supported and protected."

Waar vrouens voorheen slegs as bysaak in wetgewing genoem is, is daar nou wetgewing en beleidsrigtings wat daarop gemik is om geslagsgelykheid te bevorder (Van der Westhuizen 2001:9). Daarbenewens het Suid-Afrika een van die mees progressiewe grondwette vir geslagsgelykheid in die wêreld en is daar 'n 30%-kwotastelsel vir vrouens in die nasionale, provinsiale en plaaslike regerings (Commission on Gender Equality s.d.:4). Volgens Ginwala (s.d.:2) het die nuwe politieke bedeling in Suid-Afrika egter veral wit mans in 'n ongemaklike posisie geplaas. Die Broederbond het vroeër die Nasionale Party en al die magstrukture van die Afrikaners beheer. Noudat Suid-Afrika besig is om te verander, voel hierdie groep mans bedreig omdat hulle feitlik al hul mag verloor het en van die sentrum na die marge beweeg het.

Buiten politieke veranderinge, is daar ook sosiale magte aan die werk wat geslagtelikheid beïnvloed. Soos wat die samelewing verander, verander die betekenis van wat dit is om 'n man of vrou te wees ook. Boonop is manlikheid en vroulikheid ideologiese en sosiale konstrakte waarin elke samelewing groot veranderlikes en ervarings vertoon. Ervarings en persepsies van individue korreleer ook nie noodwendig met die geslagtelikheidsidentiteite en -rolle wat deur die samelewing afgeforseer word nie (Viney 1999:86). Morrell (1998:7) deel ook hierdie siening. Hy huldig die standpunt dat mans se identiteite nie net hul eie nie, maar ook die samelewing se skepping is. Hy onderstreep ook die feit dat daar nie net een manlikheid is nie, maar baie manlikhede, en dat "(m)asculinities can and do change."

Lemon (1995:63-64) verduidelik dat veranderinge op sosiale, historiese, ekonomiese en politieke vlak versoorsoak het dat baie vereistes wat voorheen aan die manlike gesagsrol gestel is, uitgedien geraak het. Mites, stereotipes en sosiale verwagtinge

bestaan egter voort. Die massamedia en ander belangrike sosiale instellings soos die kerk en onderwysstelsel propageer steeds die ou stereotiperende rolle vir mans en vrouens. Mans vind dit egter toenemend moeilik om te voldoen aan die tradisionele manlike norme. Buiten hierdie onvermoë om aan sosiale verwagtinge te voldoen, vind mans dit moeilik om hul manlike rol uit te leef, aangesien vrouens teen die einde van die twintigste eeu getoon het dat hulle mans se gelyke is. Dit plaas mans in 'n moeilike posisie: "Facing increased competition for jobs and influence from women, many men react with fear ... . Some panic." (*Dispatch online* 1997b:1).

Die "gay liberation movement" en die toenemende openlike homoseksuele praktyke kan volgens Lemon (1995:64) beskou word as 'n refleksie van manlike geslagsrolkonflik en 'n aanduiding van die las wat manlikheid meebring. Homoseksualiteit is tradisioneel beskou as onvoldoende of ontoereikende manlikheid. Dit is dus betekenisvol dat vrees vir homoseksualiteit (homofobie) 'n integrale komponent is van die manlike geslagsrol en patriargale ideologie. Die toenemende sigbaarheid van homoseksualiteit is gevolglik vir baie heteroseksuele mans 'n bedreiging van heersende manlikheid en die instandhouding van die patriargale *status quo*. Volgens Brittan (1989:4) maak die ideologie van patriargie nie voorsiening vir die moontlikheid dat lesbianisme en manlike homoseksualiteit net alternatiewe vorms van "gender commitment" is nie.

Net soos wat vrouens baie lank onderdruk is deur media-uitbeeldings van vroulike begeerlikheid wat nie die realiteit van die meeste vrouens reflekteer nie, word mans tans toenemend gekonfronteer met die behoefte om hul manlikheid in spiere te vind. Met die manlike model veilig in die bevoorregte sentrum geposisioneer, is gemarginaliseerde vrouens vir jare gedwing om mans se besluite en uitsprake oor hul liggame en gewoontes te aanvaar. Dit het vrouens gedwing om vervreemd te raak van hul eie identiteite en eie liggame ten gunste van liggame wat hulle veronderstel is om te hê - perfek en met alle tekens van ouderdom, lewe en ervaring weggesteek (Klopper 1996:52). Mans staar op die oomblik dieselfde dilemma in die gesig. Wat 20 jaar gelede as 'n heel normale manlike liggaam beskou is, is nou nie meer voldoende nie:

... the culture of bodybuilding, and its dissemination through the movies, for

example, has changed male perceptions of what the male body ought to be, and men are increasingly suffering as much from body dysmorphic disorder and associated syndromes (anorexia, bulimia, steroid abuse) as women are. Many feel that unless they look like Arnold Schwarzenegger they aren't real men (De Waal 2001:2).

Die idee dat 'n man gespierd moet wees, word versterk deurdat jong seuns deesdae ook met poppe - weliswaar van manlike figure - speel. Hierdie figuurpoppe is meestal ongelooflik gespierd en daar kan voorspel word dat dit dieselfde siening van 'n perfekte manlike liggaam by seuns sal uitlok as wat die Barbie-pop by dogters geskep het (De Waal 2001:2).

Dit is te verwagte dat hierdie krisis in manlikheid, die beklemtoning van gespierde liggame en homoseksualiteit in hedendaagse literatuur neerslag sal vind. In hoofstuk 4 sal daar aan hierdie kwessie aandag gegee word.

3.6 DIE UITBEELDING VAN GESLAGTELIKHEID IN JEUGLITERATUUR

In hoofstuk 1 is reeds gewys op die invloed wat lees op jeugdiges se geslagtelikheid het. Dit blyk egter dat dit 'n wederkerende proses is, want Comley (1992:69) wys daarop dat 'n mens in die eerste plek 'n teks met 'n klomp kulturele, sosiale, ideologiese en literêre bagasie benader wat almal ons response op daardie teks beïnvloed: "Concomitantly, our subjectivity is structured by the texts we read, and this is an ongoing, never-completed process. In recent years, feminist theory and criticism have made us aware of how our conceptions of gender are shaped by what we read."

Vanweë die besef dat daar 'n voortdurende proses van beïnvloeding ter sprake is, het verskeie navorsers (o.a. Rose 1983; Nikola-Lisa 1993; Sprague & Keeling 2000; Forrest 1993; Agee 1993; Sugino 1998; Kortenhaus & Damarest 1993; Fox 1993; Healy & Ryan s.d.) in verskeie lande die afgelope paar dekades baie navorsing gedoen om te probeer vasstel in watter mate geslagtelikheid in jeugliteratuur uitgebeeld word, wat die invloed daarvan op jeugdiges se persepsie van geslagtelikheidsrolle is en hoe die

hele aangeleentheid in die klaskamer hanteer behoort te word. Hierdie navorsing is hoofsaaklik in Amerika, Engeland en Australië gedoen en fokus veral op Engelstalige tekste. Dit het geleidelik oorgespoel na ander tale. Daar is oorwegend gevind dat alhoewel die sosiale rolle van mans en vrouens in die Westerse wêreld geweldig baie verander het, stereotiperende voorstellings van manlike en vroulike rolle steeds in tekste aangetref word.

In 1983 maak Rose (1983:77-80) melding van die groot aantal boeke wat **deur** mans **vir** mans en seuns geskryf word, die skaarsheid van vroulike karakters in voorgeskrewe boeke en die blatante seksistiese wyse waarop daar in jeugboeke gekommunikeer word dat:

to be womanly is to be traditionally feminine and **involves** submerging your interests and capabilities; glamour and beauty are **important** female attributes; energy and enterprise are acceptable in young girls but must be repressed at the onset of womanhood; women who are different from the stereotype are abnormal, lonely and open to ridicule; women, especially mothers, cannot be taken seriously as responsible persons.

Vyftien jaar later berig Sugino (1998:1) dat hierdie verskynsel nog steeds voorkom "...because of commonly accepted over-generalizations of men and women, such as: women are intuitive and emotional; women do not understand mechanical devices; and women are not good at math or science. On the other hand, **men are** characterized as logical, pragmatic, realistic, aggressive, assertive and competitive." Sugino verwys ook na Eakins en Eakins (1978) wat bevind het dat hierdie manlike eienskappe gewoonlik hoër geag word as die vroulike eienskappe.

Forrest (1993:37-38) beaam Sugino se bevindings. Sy verwys na 'n studie wat White (1986) ten opsigte van jeugliteratuur gedoen het en waarin hy bevind het dat " 'the perennial damsel in distress,' needing a man's protection" nog steeds gereflekteer word. Sy meld ook dat D'Angelo (1989) se ondersoek oor die hantering van vroulike protagoniste in jeugliteratuur aangetoon het dat daar 'n dringende behoefte bestaan aan jeugtekste waarin primêre vroulike karakters van verskillende ouderdomme hulle

in verskillende situasies bevind. Volgens Forrest (1993:38) is vooroordeel teenoor vrouens in jeugliteratuur 'n wesentlike probleem en kan dit tot negatiewe houdings en ontwikkelingsprobleme aanleiding gee. Buiten vooroordeel is geslagsrolstereotipering ook problematies. Hollindale (1992:28) sê dat daar honderde boeke is "which passively borrow and reproduce the sexual stereotyping which they inherit from earlier fiction". De Villiers en Bester (1992:175) beklemtoon dat stereotipering 'n individu se persoonlikheidsvorming en gedragspatrone ten diepste affekteer. Geslagsrolstereotipering in tekste sal dus kinders se geslagtelikheid beïnvloed.

Volgens Fox (1993:84) word meisies in jeugliteratuur meestal uitgebeeld as die persoon teen wie daar opgetree word, eerder as die een wat aktief is, as versorgers eerder as avonturiers, as "sweetness and light, rather than thunder and lightning", as tentatief en versigtige besluitnemers, eerder as wilde, impulsiewe kansvatters. Fox (1993:87) skryf: "Both genders have to be allowed to be as real in literature as they are in life."

'n Verdere aspek wat verband hou met die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugliteratuur, is die voorkoms van vrouens in die hoofrol. Verskeie navorsers het al uitgewys dat die meeste hoofkarakters in tekste manlik is en dat die verhale wat vroulike hoofkarakters het, meestal deur vroue geskryf is (Fox 1993:84; Singh 1998:1-2; Minns 1991:41). Kortenhaus en Damarest (1993:221) verwys egter na 'n studie deur Collins (1984). Daarin is bevind dat Caldecott boeke (wat in Amerika beskou word as die beste wat jeugliteratuur kan bied) wat na 1970 gepubliseer is, groter balans toon ten opsigte van geslagsgelykheid. Kortenhaus en Damarest (1993) het hul eie ondersoek gedoen waarin hulle die manlik-vroulik-ratio in 'n aantal jeugboeke (nie nêr Caldecott-boeke nie) geanaliseer het, en het tot dieselfde slotsom as Collins gekom. Alhoewel daar volgens Kortenhaus en Damarest (1993:231) 'n toename is in die voorkoms van vroulike figure in hoofrolle, wys hulle uit dat hierdie figure steeds baie seksisties en bevooroordeeld aangebied word. Hulle meld byvoorbeeld dat van die 60 boeke wat geanaliseer is, slegs een 'n werkende moeder in gehad het - dit ten spyte van die feit dat meer as 60% moeders met kinders onder die ouderdom van 14 in Amerika beroepe volg.

Dit blyk dat ongelyke verteenwoordiging van geslagte ook ten opsigte van leeslyste wat vir leerders saamgestel word, geld. Collins (1998:35) het ondersoek ingestel na hierdie aspek en gevind dat tekste waarin vroulike karakters die hoofrol vertolk, by verre in die minderheid of selfs afwesig was.

Mem Fox (1993:84) - self die outeur van 'n aantal gewilde jeugboeke in Australië - vind dit ontstellend dat geslagtelikheidstereotipering in jeugboeke daartoe lei dat die volheid van die vroulike potensiaal nie kan realiseer nie omdat dogters deur middel van jeugliteratuur ontnem word van sterk, alternatiewe rolmodelle. Sy voel dat skrywers van jeugtekste en diegene wat letterkunde onderrig die mag het om "geslagtelikheidsgepaste" gedrag en houdings te verander.

Volgens Minns (1991:41) manifesteer die uitbeelding van geslagtelikheid soos volg in tekste vir primêreskool-lesers:

- * Mans en vrouens, seuns en dogters word dikwels in beide tekste en illustrasies in stereotiperende en beperkende rolle uitgebeeld.
- * Seksistiese taalgebruik is kenmerkend van die tekste.
- * Daar is baie meer helde as heldinne.
- * Manlike skrywers is in die meerderheid.

Alhoewel McCracken (1992:55-56) ook die kwessie van meer manlike as vroulike skrywers uitlig, erken sy dat die situasie vandag nie meer so erg is soos in die verlede nie en dat die probleem met die geleidelike toename in vroulike skrywers binnekort opgelos behoort te wees.

Healy en Ryan (s.d.:3-4) wat 'n analise gedoen het van die uitbeelding van die vroulike geslag in kinderliteratuur in die Australiese konteks het die volgende kategorieë in hul analise gebruik:

- * Die oorkoepelende tipe of rol, naamlik aktief of passief
- * Die sosiale sfeer waarin die gedrag gesitueer is of waarteen dit gemik is, d.i. die

huislike sfeer of primêre groep, die area van eiebelange of die wyer gemeenskap of sekondêre groep

- * Die karakters se verhoudings met andere, d.i. of hulle 'n inisierende/kreatiewe of navolgend/onderdanige posisie inneem
- * Die karakter se kennis van of toegang tot wetenskaplike inligting of vaardighede, d.i. of die karakter die eienaar, gewer van of soeker na kennis is, of die karakter onkundig en/of ongeïnteresseerd is in die verkryging van kennis

Hulle het bevind dat daar deurgaans 'n groter aantal manlike karakters as vroulike karakters was en dat 'n betekenisvolle groter persentasie van hierdie manlike karakters hoofkarakters was. Hulle het ook gevind dat die manlike karakters betekenisvol meer aktief was as vroulike karakters. Behalwe in die geval van vroulike volwassenes was vroulike karakters se gedrag meestal op eiebelang gerig, terwyl manlike karakters se gedrag weer meer op die belange van die gemeenskap gemik was. Vroulike volwasse karakters se gedrag was oorwegend gerig op die belange van die gesin. Manlike kinder-karakters was betekenisvol meer selfinisiërend en selfgerig as hul vroulike eweknieë, maar geen betekenisvolle verskil ten opsigte van selfgerigte en selfinisiërende gedrag kon by volwasse manlike en vroulike karakters gevind word nie. Volwasse vroulike karakters is meer gereeld in 'n verskeidenheid familierolle uitgebeeld, maar slegs in 'n beperkte mate in kontemporêre beroepe. Die teenoorgestelde het vir volwasse manlike karakters gegeld.

Healie en Ryan (s.d.:14) kom dan ten slotte tot die gevolgtrekking:

There is undoubtedly a markedly significant difference in the way females and males are presented in these books and, to the extent that girls identify with female characters and boys with male characters, this difference must have profound effect on the development of the child's view of herself and the world and, consequently, on her personality, life style and goals.

Alhoewel Healie en Ryan (s.d.) 'n baie deeglike ondersoek van die voorstelling van geslagtelikheid in die jeugliteratuur gedoen het, het hul ondersoek hoofsaaklik op

geslagtelikheidsrolle geval, terwyl die hele kwessie van seksistiese taalgebruik en alles wat daarmee gepaardgaan buite rekening gelaat is.

Die navorsing waarna in die voorafgaande gedeelte verwys is, het hoofsaaklik betrekking op Engelstalige tekste. Soortgelyke ondersoeke met Afrikaanse jeugtekste is nog baie min onderneem. Die vraag is dus of dieselfde patrone van geslagtelikheidsuitbeelding in Afrikaanse jeugtekste aangetref word. Gedagtig aan die situasie in Suid-Afrika soos in afdeling 3.3 - 3.5 beskryf, is dit te verwagte dat dit wel sal voorkom. Slegs 'n analise van 'n aantal tekste (soos wat in die volgende hoofstuk gedoen sal word) sal kan aandui of dit wel die geval is. Daar is wel in 1992 'n ondersoek na die uitbeelding van vrouekarakters in bekroonde Afrikaanse jeugverhale gedoen (vgl. De Villiers & Bester 1992:176-179). Alhoewel hierdie ondersoek reeds amper 'n dekade gelede gedoen is en die fokus hoofsaaklik op die uitbeelding van *vroulike karakters* geval het, het hierdie navorsing 'n aantal belangrike feite oor die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugboeke na vore gebring.

3.7 DIE UITBEELDING VAN GESLAGTELIKHEID IN AFRIKAANSE JEUGLITERATUUR

In 'n ondersoek na die uitbeelding van vrouekarakters in bekroonde Afrikaanse jeugboeke (Wenners van die Scheepersprys) oor 'n tydperk van 36 jaar (1956-1992), kom De Villiers en Bester (1992:176-179) tot die volgende gevolgtrekkings:

- * Alhoewel daar sterk vrouekarakters in die Scheepersprysweners voorkom, is hulle in die minderheid en is vrouekarakters meestal maats, nooientjies of susters en word hulle meestal gebruik om meer ontwikkelingsmoontlikhede aan manlike hoofkarakters te gee. Verhale wat vroulike hoofkarakters het, is meestal deur vroue geskryf (bv. Alba Bouwer, Sita, Anna M. Louw, Rykie van Reenen en M.E.R.)
- * In 'n groot aantal verhale is die vroulike karakters óf passiewe toeskouers, óf verrig hulle stereotiepe take soos om rugsakke in te pak vir manlike karakters

voordat dié op groot avonture vertrek. Manlike karakters in die tekste deur Schoeman, Mikro en De Klerk neem deel aan opwindende aktiwiteite soos gevegte, verkenningswerk en bewonderenswaardige ontsnappings, terwyl die leser 'n beeld kry van vroulike karakters wat nie blootgestel (mag) word aan dieselfde avonture as die manlike karakters nie (bv. die karakters van Vermaas, Venter en Kielblock). Daar is egter 'n aantal vroulike karakters soos byvoorbeeld Alie in Alba Bouwer se *Stories van Rivierplaas*, Janette in Sita se *Janette*; 'n dogter wat geen dame wou word nie en Juffrou Bleriot in *Uit juffrou se dagboek 1* wat wel avontuurlike lewens lei.

- * Wat tradisionele rolle en huwelikstatus betref, het De Villiers en Bester (1992:177) bevind dat die man in die meeste van die Scheepersprysweners die leier is en die vrou die onderdanige een. Wanneer die man om een of ander rede, byvoorbeeld tydens oorlog, nie teenwoordig kan wees nie neem die vrou egter die leiers met sukses oor.
- * Die vrouens in die jeugliteratuur wat ondersoek is, verrig bykans sonder uitsondering afgebakende take wat meestal in en om die huis sentreer (bv. kos maak, naaldwerk doen, wasgoed was, huis skoonmaak, versorging van kinders), terwyl die mans besig is met boerdery of 'n ander beroep buite die huis. De Villiers en Bester (1992:178) kon voorbeelde hiervan vind vanaf die eerste Scheeperspryswenner tot in die negentigerjare en in die verhale van Schoeman, Mikro, Alba Bouwer, Sita, M.E.R., Du Plessis, Nortjé, Joubert, Vermaas, Anna M. Louw, Venter, Kielblock, Van Niekerk en Barnard.
- * Beroepe waarvoor meer geleerdheid nodig is, word meestal deur manlike karakters beoefen, terwyl vrouens (as hulle 'n beroep beoefen) meer ondersteunende tipes beroepe beoefen.
- * Vroulike karakters wat nie uiterlik mooi of in baie gevalle oor 'n uitsonderlike skoonheid beskik nie, is baie skaars. Fisiese krag word beklemtoon by manlike karakters, terwyl uiterlike skoonheid by vrouens beklemtoon word.

- * Wat persoonlikheidseienskappe betref, is die verwagting by enkele uitsonderings dat 'n seun dapper, sterk, vindingryk, vreesloos en beskermend teenoor die vroulike geslag moet wees, terwyl vrouens meestal as oordrewe emosioneel, bang, broos, afhanklik en in die algemeen sorgsaam, veral teenoor kinders, uitgebeeld word.

De Villiers en Bester (1992:180) kom dan tot die slotsom dat die vrouekarakters in die boeke wat hulle ondersoek het, nie tred gehou het met hul geslagsgenote in die werklike lewe nie.

3.8 SAMEVATTING

In die onderhawige hoofstuk is die voorstelling van geslagtelikheid in Afrikaanse jeugliteratuur geïnterpreteer teen die agtergrond van diepgewortelde patriargale en seksistiese opvattinge in die Suid-Afrikaanse gemeenskap. Daar word beweer dat Suid-Afrika een van die mees patriargale lande in die wêreld is en dat die seksisme debat nooit die aandag gekry het wat dit verdien het nie, omdat dit oorskadu is deur die Apartheidstryd. Die rol wat godsdiens gespeel het om die vrou op haar plek te hou is ook uitgelig, terwyl die nuwe samehang tussen Afrikaner nasionalisme en letterkunde vlugtig aangeraak is. Die uitdaag van patriargale strukture wat veral in die tagtigerjare in die Afrikaanse letterkunde begin posvat het, is uitgelig. Daar is ook aangetoon dat daar tans 'n klemverskuiwing plaasvind omdat die eise wat aan manlikheid gestel word, verander het.

Die hoofstuk is afgesluit met 'n bespreking oor die uitbeelding van geslagtelikheid in die jeugliteratuur, waarin daarop gewys is dat vroulike figure op stereotiperende wyse voorgestel word en boonop in die minderheid is, dat seksistiese taalgebruik voorkom en dat die rolle wat vertolk word, dikwels nie 'n ware weergawe van die werklikheid is nie. Navorsing oor die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugliteratuur is egter meestal met betrekking tot Engelstalige tekste gedoen, met die gevolg dat daar nie sonder 'n analise van Afrikaanse jeugtekste gesê kan word dat dieselfde tendens by Afrikaanse jeugverhale aangetref word nie.

HOOFSTUK 4

DIE UITBEELDING VAN GESLAGTELIKHEID IN *GOOI HOM IN DIE SLOOT* (ROELF VAN RENSBURG) EN *SKILPOPPE* (BARRIE HOUGH)

4.1 INLEIDING

Gooi hom in die sloot deur Roelf van Rensburg (1971) en *Skilpoppe* deur Barrie Hough (1998) is twee van die voorgeskrewe tekste vir graad 12-leerders wat Afrikaans as 'n tweede taal neem in onderskeidelik 2001 en 2002.

Gooi hom in die sloot handel kortliks oor die wel en weë van drie karakters, naamlik Casper Hefer, Wessel Lategan en Philip Uys. Casper Hefer, 'n standerd-nege seun in Kroondal Hoërskool word verkeerdelik deur Bertrand Swart, 'n prefek, daarvan beskuldig dat hy geld wou steel. Hy word na die skoolhoof geneem en in dié se kantoor kry hy die indruk dat die hoof ook glo dat hy die geld wou steel. Hy raak dan betrokke by Braam Welthagen, 'n klasmaat wat dagga rook en Vrydagaande 'n "Mari-klub" hou wat deur daggarokers bygewoon word. Daar is hele aantal van Kroondal se leerlinge betrokke by dié klub, onder andere Madeline Mostert, wat vroeër met die skoolhoof (Philip Uys) se seun, Louis, 'n verhouding gehad het. Sy is baie agterdogtig oor Casper se teenwoordigheid by die klub. Casper wil egter nie aan die daggaklub behoort nie en probeer wegkom deur by 'n pyp langs die huis af te gly. Madeline sien dit en raak histeries omdat sy dink dat hy hulle gaan verklap. Sy hardloop polisiestasie toe om self vir die polisie te gaan vertel. Braam hardloop agterna en albei word deur 'n voertuig omgery.

Wessel Lategan, een van die onderwysers by die skool, vang tydens 'n debatsaand drie van die leerders wat tydens pouse rook, maar besef nie dat hulle dagga rook nie. Madeline is een van die rokers. Hy is uiters geskok oor die feit dat daar 'n dogter betrokke is en besluit om niks vir die skoolhoof, Philip Uys, te sê nie. Wessel se vrou, Monica, is ontevrede met die feit dat hy nog net 'n onderwyser is, nie finansieel sterk is nie en boonop toelaat dat die skoolhoof hom misbruik. Wessel dra werklik die

skoolkinders se belange op die hart en is tevrede om net 'n onderwyser te bly. Casper kom vertel hom een aand van die daggarokery en hy oorreed die hoof, wat aanvanklik glad nie by die daggasaak betrokke wou raak nie, om hom wel by die saak in te meng. Intussen probeer Melt Welthagen, 'n gesiene dokter in die stad om almal te beïnvloed om te glo dat sy seun onskuldig is.

Philip Uys, wat self op die platteland grootgeword het, word deur iemand van die Onderwysdepartement se hoofkantoor gevra om vir 'n inspekteurspos op Wolmaranstad aansoek te doen, maar sy vrou Bertha, wat ryk geërf het en die rykmanslewe in die stad geniet, is onwillig om te gaan. Philip wil aanvanklik niks met die daggarokers te doen hê nie, omdat hy voel dat dit buite die skool gedoen word. Hy is ook bang dat dit sy kanse om die inspekteurspos te kry, sal belemmer as die storie op die lappe kom. As hy hom uiteindelik deur sy seun, Louis, en Wessel Lategan laat oorreed om wel betrokke te raak, laat kom hy al die kinders wat dagga rook en hul ouers na sy kantoor en praat die saak met hulle uit. Sy aansoek om die inspekteurspos is suksesvol en sy vrou is ten slotte heeltemal gewillig om haar op die platteland te gaan vestig.

Skilpoppe word vanuit 'n eerstepersoonsverteller, Anna Meyer, se gesigspunt vertel - as sodanig is dit 'n intradiëgetiese vertelling. Anna se broer, Sebast, het selfmoord gepleeg, deels omdat hy aan depressie gely het, maar ook omdat hy homoseksueel was en sy ouers, veral sy pa, baie gekant was teen sy verhouding met Ching-kung, 'n Sjinees. Anna, haar suster, Elise, asook haar ma en pa sukkel om Sebast se dood te verwerk. Hul ma besluit om op 'n oorsese reis te gaan, enersyds om nuwe artikels vir haar winkel aan te koop en andersyds om oor Sebast se dood te kom. Hul pa wil nie hê dat sy alleen moet gaan nie omdat sy onder andere Rusland wil besoek en hy vergesel haar. Anna en Elise bly alleen tuis by Florence, die huisbediende, en Melina, hul ma se winkelassistent.

Anna wat in standerd agt is, het die rol van Juliet in die skool se toneelopvoering gekry en leer kliphard aan haar woorde. Brodie, 'n eksentrieke onderwyseres wat soos 'n skoorsteen rook, is die regisseur van die toneelstuk. Marcel speel die rol van Romeo

en Anna is heimlik verlief op hom. Therese wat voorheen met Marcel uitgegaan het, is vies omdat Anna, en nie sý nie, die rol van Juliet gekry het. Elise se kêrel, Julian, is 'n veiligheidswag by die koerant waar Elise as fotograaf werk. Elise ervaar baie spanning as gevolg van foto's wat sy van die taxigeweld moes neem. Anna kom agter dat haar suster en Julian by dwelms betrokke is, maar omdat sy met haar eie probleme worstel en hard besig is om haar rol in te studeer, steur sy haar nie regtig daaraan nie.

Elise en Julian kom een aand laat tuis en ry in Ching-kung, wat by Anna kuier se motor vas. Daar ontstaan 'n struweling tussen Ching-kung en Julian toe Julian 'n snedige opmerking oor Ching-kung se verhouding met Sebast maak. Elise probeer tussenbeide tree en in die proses doen sy 'n snywond op haar wang op. Die polisie daag op, neem vir Julian in hegtenis en Elise gaan na 'n rehabilitasiesentrum. Ching-kung gaan saam met Anna om haar ouers op die lughawe te gaan haal en haar pa maak vrede met Ching-kung. Die toneelopvoering is 'n reuse sukses en vir Anna van terapeutiese waarde omdat sy deur haar toneelspel rondom Romeo se dood, vir die eerste keer vrede maak met Sebast se dood.

4.2 KATEGORIEË VIR ANALISE

Na aanleiding van die bespreking oor die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugliteratuur in hoofstuk 1 en 3, die analise van geslagtelikheid in hoofstuk 2, asook die bespreking van die faktore wat die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugliteratuur kan beïnvloed in hoofstuk 3, is daar besluit om die twee tekste te ontleed in terme van die volgende kategorieë:

- * Outeur
  - Manlike of vroulike outeur?

- * Uitbeelding van geslagtelikheid
  - Aantal manlike en vroulike karakters
  - Uitbeelding van vroulikheid en manlikheid

- Stereotiperende voorstellings van geslagtelikheidsrolle
  - Ongelykheid en magsverhoudings tussen geslagte en sosiale beperkings op grond van geslagtelikheid
- Seksistiese taalgebruik
- Gebruik van die generiese vorm
  - Verhewe betekenistoekenning aan die manlike geslag
  - Diskriminerende uitdrukkings of gesegdes
  - Verwysings na 'n vrou op grond van haar verhouding met 'n man

4.3 OUTEURS

Albei die outeurs van die onderhawige twee tekste is manlik, naamlik Roelf van Rensburg en Barrie Hough. In hoofstuk 3 (afd. 3.6) is daar aangetoon dat 'n groot aantal jeugboeke **deur** mans geskryf word (maar dat daar wel 'n geleidelike toename in vroulike skryfsters is), dat die meeste hoofkarakters in tekste manlik is en dat die verhale wat vroulike hoofkarakters het, meestal deur vrouens geskryf word. Alhoewel die twee outeurs albei manlik is, skryf die manlike outeur in *Skilpoppe* oor 'n vroulike hoofkarakter. Dit blyk dus dat daar tog in hierdie verband 'n verandering ingetree het.

4.4 UITBEELDING VAN GESLAGTELIKHEID IN *GOOI HOM IN DIE SLOOT*

4.4.1 Aantal manlike en vroulike karakters in *Gooi hom in die sloot*

Die manlike karakters oorheers in *Gooi hom in die sloot*. Van die agt skoolkinders oor wie die storie handel, is vyf manlik (Casper Hefer, Bertrand Swart, Braam Welthagen, Louis Uys, Joggie Vermaak) en drie vroulik (Madeline Mostert, Christa Uys en Selma). Casper is die hoofkarakter onder die kinders. Die onderwysers is ook meestal manlik: Wessel Lategan, Philip Uys, Morné Pretorius, Henk Brink; terwyl daar van slegs twee vroulike onderwyseresse sprake is, naamlik Heila Snyman en die verwysings na juffrou Botha, die nuwe wiskundeonderwyseres wat nie opdaag nie. Wessel Lategan en Philip

Uys kan as die twee hoofkarakters uit die onderwysers se geldere beskou word. Ander manlike karakters is Casper Hefer se pa, Tom Hefer, Daan Claasen, 'n oud-kollega en skoolmaat van Philip Uys wat hom skakel en nooi om aansoek te doen vir 'n inspekteurspos, Dirk Momsen, wat in sy hoedanigheid as die plaaslike LUK die skool se atletiekbyeenkoms bywoon, Melt Welthagen, Braam se pa en sersant Hamman. Vroulike karakters is Nora Mostert, Madeline se ma, Bertha Uys, Philip se vrou, Monica Lategan, Wessel se vrou en Marie Jacobs, Philip se sekretaresse. Manlike karakters is dus deurgaans in die meerderheid en in die belangrikste rolle. Die intrige draai om die aktiewe manlike karakters, terwyl die vroulike karakters, met die uitsondering van Madeline, meestal passief is en slegs ondersteunende rolle vervul.

4.4.2 Uitbeelding van vroulikheid en manlikheid

In hoofstuk 3 (afd. 3.7) is aangetoon dat De Villiers en Bester se ondersoek na jeugliteratuur wat in die tydperk 1956-1992 verskyn het, uitgewys het dat fisiese krag grootliks by manlike karakters voorgekom het, terwyl skoonheid ('n mooi gesig) by vroulike karakters as belangrik geag is. Dieselfde tendens word by *Gooi hom in die sloot* wat in 1971 gepubliseer is, aangetref.

Manlike karakters in dié teks word feitlik almal uitgebeeld as sterk, gespierd, fisies groot en sportief, terwyl daar hoofsaaklik op vroulike karakters se mooi gesiggies en fyn uiterlike klem gelê word. Casper word byvoorbeeld beskryf as 'n lang seun wat vat-vat aan die honderd en tagtig sentimeter en 'n rapsie onder die sewentig kilogram weeg. Hy is gespierd en atleties gebou, sonder enige oortollige vet (p. 12). Hy is ook 'n krieketspeler en kranige atleet. Braam Welthagen is die groot snelbalbouler van die eerste krieketspan (p. 54) en klaarblyklik ook 'n knap spiesgooier (p. 209). Die polisieersant is 'n groot jongman met breë skouers, groot hande, kort ligte hare en blou oë wat sag en helder is (p. 152). Ook Melt Welthagen is 'n groot man (p. 186; 187). Op een uitsondering na word die manlike karakters dus as fisies groot getipeer. Dit is net Dirk Momsen wat as 'n klein mannetjie, maar met 'n groot glimlag (p. 208) beskryf word. In die beskrywings van die vroulike karakters word hoofsaaklik op hul fynheid en mooi gesigte gefokus.

Heila Snyman se uiterlike word gebruik om haar siniese geaardheid te onderstreep. Sy is 'n skraal vroujie met 'n regop houding, 'n skerp neus en twee donker oë (p. 117). Monica word beskryf ten opsigte van haar ligte hare en groen oë wat nog net so vurig en mooi is soos toe sy en Wessel twaalf jaar gelede ontmoet het en haar vel wat blink en glad is soos albaster (p. 49). Ook by Madeline word daar gemeld dat sy 'n mooi dogter is, "lank en lenig, met 'n ligte vel, glansende swart hare en groot, bruin oë" (p. 57) terwyl 'n beskrywing van Philip Uys se dogter ook gedoen word in terme van haar skoonheid: haar goue hare, netjiese poniestert, smaakvolle somersrokkie, blink lakleerskoentjies, sykouse en sweempie rooisel op haar lippe. (p. 60). As Wessel vir Nora Mostert takseer, sien hy die slanke nek, donker hare en ligte vel en beseft hy dat sy 'n mooi vrou is, ten spyte van haar ouderdom (p. 196). Mooi gesigsgelaatstrekke by vrouens en 'n sterk, gespierde en groot figuur by mans word dus as so belangrik geag dat dit telkens breedvoerig beskryf word.

4.4.3 Stereotiperende voorstellings

Buiten vir die feit dat vroulike karakters in die minderheid is, kom blatante stereotiperings voor. Hierdie stereotiperings sluit onder andere die volgende in: Vrouens bly tuis en versorg die gesin. Hulle is hoofsaaklik verantwoordelik vir die voorbereiding en bediening van kos. Hulle is materialisties, neulerig, ooremosioneel en skinder graag. Mans daarenteen word gestereotipeer as aggressief en sterk (liggaamlik en geestelik) terwyl die stereotiepe beeld dat seuns nie pop speel nie, ook aangetref word. Enkele van hierdie stereotiperings word vervolgens met behulp van voorbeelde gedemonstreer.

Reeds vroeg in die teks (p. 41) word melding gemaak van tant Rita Meyer, die wewenaar Tom Hefer en sy seun Casper Hefer se buurvrou, wat vir hulle kos maak en dit etenstye na hul huis toe bring. Daar word ook gemeld dat Tom Hefer by tant Flori Mynhardt, 'n oujongnoui, kuier, maar dat Casper haar nie kan verdra nie. Tom het haar al 'n paar keer huis toe gebring en tydens elke besoek wou sy iets aan die huis verander. Sy wou sitkamer Gordyne vervang, die huis verf volgens 'n kleurskema wat sy self sou uitwerk en sy wou selfs die huis verkoop. Met haar laaste besoek het sy vir

hulle kos maak. Die beeld wat dus hier van die vrou geskep word, is dié van tuisteskepper en versorger - veral ten opsigte van die voorbereiding van kos.

Hierdie voorstelling van die vrou as die persoon wat verantwoordelik is vir die voorbereiding van kos word deurgaans aangetref. Philip Uys sit byvoorbeeld een aand op die stoep met die koerant langs hom, terwyl sy vrou Bertha en hul dogter in die kombuis besig is om aandete voor te berei (p. 59). Hier beeld dit nie net die vrou uit as versorger nie, maar skep dit ook die indruk dat, terwyl die vrou haar met alledaagse take besig hou, hou die man hom besig met intellektuele sake - soos die lees van 'n koerant. 'n Paar dae later kom Philip tuis na 'n dag se werk en Bertha wil weet of hy in die eetkamer of op die stoep wil eet (p. 151) en weer eens word die beeld geskep van 'n man wat moeg na 'n dag se werk by die huis aankom, terwyl die vrou tuis bly en wag om hom te bedien.

Wessel Lategan se vrou, Monica, word uitsluitlik uitgebeeld as die vroulike versorger. Sy vervul geen ander funksie as om Wessel en die kinders te versorg nie. Sy haal Wessel se kos vir hom uit die lou-oond en sit dit op die kombuistafel neer as hy tuis kom (p. 47), sy is in die kombuis besig met die kos toe Casper vir Wessel kom sien (p. 161) en toe Wessel na sy rondwalery in die tuin by die huis instap, is Monica besig om die skottelgoed te was. Wanneer Melt Welthagen hulle besoek, gaan maak Monica tee en neem dit sitkamer toe (p. 190).

Dit is opvallend dat nie een van die onderwysers se vrouens werk nie. Dit is 'n duidelike weerspieëling van die patriargale en paternalistiese houding wat in die stadium waarin die teks geskryf is, kenmerkend was van die Afrikanergemeenskap. Die een vroulike karakter in die verhaal wat wel werk, naamlik Nora Mostert, se dogter wend haar tot dwelmmiddels. In afd. 3.3 is aangetoon hoedat daar na die Tweede Wêreldoorlog gepoog is om 'n geïdealiseerde beeld te skep van die man as broodwinner en die vrou as moeder en tuisteskepper en dat werkende vrouens dikwels as gevolg hiervan skuldig gevoel het. Madeline se misstap kan geïnterpreteer word as 'n poging om aan te toon dat werkende moeders tot hul kinders se verval lei. Dit is 'n voorstelling van wat met die kinders van 'n ma gebeur wat "dag en nag geswoeg en gesweet" het (p. 201) in plaas daarvan om na haar kinders om te sien.

Monica se geneulery oor 'n beter lewenstandaard en haar onvergenoegdheid met haar man se onderdanige houding teenoor sy skoolhoof, begin reeds vroeg in die teks en daar word voortdurend daarna verwys. As sodanig word sy gestereotipeer as materialisties en as 'n neulerige vrou. Toe Philip Uys vir Wessel by die huis skakel, is Monica byvoorbeeld vies daaroor en sê: " 'Ek is al gewoon daaraan dat jy gereeld sy donkiewerk vir hom doen, maar gun die man jou nie eers meer jou middagete in vrede nie?' " Sy is bly dat sy net een en nie twee dogters het nie, omdat dit twee keer so veel kos om 'n dogter te klee as 'n seun ('n opmerking wat suggereer dat voorkoms vir vrouens belangriker is as vir mans en dat vrouens baie geld aan klere bestee). As haar man speels sê dat hy hul vriende Nic en Linda wat drie dogters het, bejammer, wys Monica hom daarop dat Nic-hulle die vorige dag 'n nuwe motor - 'n Mercedes - gekoop het. Daar volg dan 'n onderonsie waarin Monica laat deurskemer dat sy graag dieselfde lewenstandaard as hul vriende sal wil handhaaf. Sy neem Wessel kwalik dat hy nie ook soos Nic saans klas gee aan 'n tegniese kollege en smiddae private lesse aan leerlinge uit Engelse hoërskole gee nie:

"Presies." Monica se stem is weer dik van emosie. "Terwyl hy ekstra geld verdien, rig jy atletiek- en krieketspanne af. En jy organiseer Voortrekkers en 'n swetterjoel ander bedrywighede ... en hou toesig by Debatsaande. Hoekom? Omdat Philip Uys weet jy's die ou pakdonkie op wie almal en alles maar gelaai kan word." (p. 50)

Toe Wessel na sy vrou kyk (p. 49), merk hy op dat sy nog mooi is, maar dat haar mond verander het: "Die glimlag wat in die verlede so dikwels en spontaan om haar mond kom lê het, het skaars geword. Die lyn wat die lippe vorm, het dunner en grimmiger geword." Wessel dink tog later weer aan die voorval en besluit om in die toekoms meer aandag aan sy vrou en die kinders te gee (p. 51). Hy besef egter dat die geldkwessie nie so maklik opgelos kan word nie en oorweeg om die volgende jaar aansoek te doen om 'n visehoofpos, verkieslik iewers op die platteland omdat die hoër salaris en laer lewenskoste Monica sal pas (p. 52). Monica beskuldig Wessel daarvan dat hy tevrede is daarmee om "so min te wees" en dat hy te min ambisie en ideale het. Sy wil graag hê dat hy meer as net 'n onderwyser moet wees, en sê dat hy iets kan wees, iets groots en iemand wat groter agting en respek afdwing. Alhoewel hy dit geniet om net 'n

onderwyser te wees, dwing sy vrou se materialisme en idealisme hom duidelik om 'n skuif te maak en erken hy teenoor sy hoof dat Monica al knorrig begin raak het oor sy posisie (p. 204).

Dit is nie net Wessel Lategan wie se vrou probleme gee nie, ook Bertha, Philip Uys se vrou, is nie 'n maklike mens nie. Philip word 'n inspekteurspos op Wolmaranstad aangebied, maar Bertha is onwillig om te gaan omdat sy geheg geraak het aan al haar materiële besittings, gerieflike lewe in die stad en die rykmansbuurt waarin hulle bly (p. 70). Sy is klaarblyklik ietwat van 'n sosiale vlinder. Sy noem dat Philip dit op die platteland sal geniet omdat hy sy werk het, maar dat dit vir haar baie moeilik sal wees: " 'Hier dien ek op 'n dosyn komitees en besture. Ek is gewoon **daaraan** ommense te othaal. Ons gaan teater toe, toneel en kunsuitstallings. Moet ek dit sommer net laat vaar?' " Sy meen dat haar vooruitsigte op 'n plattelandse dorpie maar vervelig is en gebruik 'n baie stereotiperende voorstelling van plattelandse vrouens in haar argument:

"En wat sal **ék** daar doen?" val sy hom in die rede en gaan **weer** oorkant hom sit.
"Kerkbasaars en Landbou-unie en sustersvereniging? **Tussen** 'n klomp ou vet plaasvrouens wat waarskynlik nog nooit die binnekant van 'n hoërskool gesien het nie?" (p. 69).

In die woordewisseling wat hierna tussen Philip en Bertha plaasvind, word woorde en uitdrukkings soos "haar gesig is byna verwronge van erns" (p. 69), "driftig" (p. 71), "skor", "haar stem styg weer 'n toonhoogte" (p. 72) gebruik om na Bertha se redenasies te verwys, terwyl "sê hy sag" (p. 69), "sê hy eerlik" (p. 71) en "sê hy kalm" Philip se uitinge tipeer. Waar die man dus kalm bly en sag en beredeneerd praat, raak die vrou opgewonde en emosioneel. Dieselfde tendens word by Madeline gevind.

Madeline word voorgestel as die stereotiperende ooremosionele, histeriese "vroumens" wat maklik haar toevlug tot tranes neem. Die eerste kennismaking met Madeline is in die kamertjie met tuingereedskap waar sy by Braam Welthagen pleit vir nog 'n sigaret. As hulle uitgevang word dat hulle rook, bedek sy haar gesig met haar hande en laat haar kop snikkend op die bank se deksel val. Daarna lê Madeline besoek af by Braam Welthagen en wanneer sy daar uitstap, huil sy weer. 'n Rukkie later sê Braam vir

Casper dat "meisiekinders" "hardkoppige goed" en "lastig" is en boonop "grens" as hulle nie hul sin kan kry nie (p. 107). Wanneer ons weer vir Madeline ontmoet raak sy byna histeries as sy vir Casper sien omdat sy glo dat hy hulle gaan verklik. Haar stem "styg in toonhoogte en wen aan volume" en sy "raas" en praat "skril" (p. 131-132). Wanneer Casper probeer om van die daggapartytjie weg te kom, loop hy hom weer in Madeline vas en raak sy heeltemal histeries. Sy "skree", "tier", "gil" en hardloop dan uiteindelik na die polisiestasie om self die nuus aan die polisie oor te dra en om te vertel dat Braam haar aangesê het om die dagga te rook. Madeline huil ook terwyl sy in die hospitaal lê en haar storie vir Wessel vertel (p. 166) en tydens die konfrontasie in die hoof se kantoor begin sy weer snik en snik haar ma saam met haar (p. 200). Die idee dat vrouens hul in moeilike situasies tot trane wend, word hier bevestig.

Die feit dat Melt Welthagen sê dat meisies te emosioneel is om geloofwaardige getuienis te lewer (p. 202), versterk hierdie uitbeelding van vrouens as huilerig en emosioneel en stel hul boonop as ongeloofwaardig voor. Van die ander vroulike karakters, naamlik Berta (p. 181) en Monica (p. 191), huil ook op hul beurt.

De Villiers en Bester (1992) het in hul ondersoek (vgl. afd. 3.7) gevind dat vrouens in die jeugverhale wat hulle ondersoek het, net soos in die geval van *Gooi hom in die sloot* oordrewe emosioneel voorgestel is. Hulle het ook bevind dat vrouens dikwels as wispelturig uitgebeeld word. Hierdie eienskap word ook by Bertha aangetref. Sy is aanvanklik dodelik daarteen gekant om op die platteland te gaan bly, maar is dan ten slotte heel opgewonde om te gaan. Aan die ander kant kan haar besluit om haar uiteindelik tog neer te lê by haar man se besluit om op die platteland te gaan woon, dien as 'n voorbeeld van die man se finale seggenskap in belangrike besluite. Die vrou is afhanklik van en onderdanig aan die man. Sy het uiteindelik nie veel van 'n keuse nie en dit is vir haar eie beswil om ondanks al haar besware, by haar man se besluite te berus.

Alhoewel die generiese term "onderwyser" deurgaans gebruik word om na sowel mans- as damesonderwysers te verwys, byvoorbeeld " 'n span knap onderwysers" (p. 74), "die ander onderwysers" (p. 114), "die onderwyser" (p. 118), " 'n paar van die onderwysers" (p. 145), word daar slegs een keer deur middel van "onderwyseresse" 'n onderskeid

gemaak. Dit is opvallend dat hierdie onderskeid getref word in 'n situasie waar daar geskinder word:

"Ek het gehoor meneer Uys se seun Louis is die Mostert-meisiekind se kêrel," hoor hy een van die onderwyseresse aan 'n ander fluister terwyl hulle uitstap. "Dit lyk vir my hier is iets aan die gang wat party mense gaan laat bloos." (p. 149).

Dit is egter nie net stereotipering ten opsigte van vroulike geslagtelikhedsrolle wat voorkom nie. Casper Hefer wens dat sy ma nog gelewe het, want dan kon hy na haar toe gegaan het met sy probleme. Sy pa weet hoe om 'n spyker in 'n stuk hout te slaan en hoe om 'n gebreekte fiets te herstel, maar nie hoe om met menslike probleme te werk te gaan nie (p. 42). Hier word dus die idee geskep dat mans fisies met hul hande kan werk, maar nie die vermoë het om emosionele sake te hanteer nie.

Die stereotiepe idee dat seuns nie popspeel nie, word aangetref wanneer Wessel Lategan vir sy vrou vra waar die kinders is en sy antwoord dat hulle in die pophuis speel. Wessel se reaksie is: "'n Seun van sewe wat saam met sy sussie in die pophuis speel. Hy moes ook 'n dogter gewees het!'"

Nog 'n stereotiperende uitbeelding van mans wat in *Gooi hom in die sloot* aangetref word, is dat mans aggressief is en dinge met hul vuiste uitspook. Toe Bertrand Swart vir Casper in die kleedkamer betrap met die geld wat hy opgetel het, gryp Casper vir Bertrand aan sy kleurbaadjie voor die bors beet, pluk hom woens nader en stamp hom dan weg sodat Bertrand op sy sitvlak op die bankie agter hom te lande kom (p. 15). Later kry Casper en Bertrand mekaar op die skoolterrein en soek Casper "... na 'n teken van erkenning, na iets wat aan hom die regverdiging sal gee om sy vernedering op Bertrand Swart uit te moker." (p. 85). 'n Vuisgeveg volg dan tussen die twee seuns. Dit is egter nie die enigste vuisgeveg nie. Ook Louis Uys en Braam Welthagen takel mekaar met die vuiste (p. 171) omdat Louis kwaad is vir Braam wat vir Madeline by die daggarokery betrek het. Hierdie tipe gedrag word duidelik as aanvaarbaar beskou en boonop goedgepraat deurdat Wessel na aanleiding van die geveg vir Philip sê dat hy trots kan wees op 'n seun soos Louis (p. 173). Daarbenewens dreig Wessel vir Melt Welthagen met fisiese geweld (p. 190).

As Wessel met Monica praat oor die feit dat die hoof hom by wil hê as hy met die rokers se ouers praat, beweer Monica dat dit is omdat Wessel die hoof se vuilwerk vir hom moet doen en sê dan:

"Kan jy nie verstaan nie, Wessel?" pleit sy hees. "Dis hoekom jy altyd ... klein sal bly. Omdat jy altyd in sy skaduwee moet loop, altyd 'n aanhangsel vir Philip Uys moet wees. As jy net een keer alleen kan staan ..." (p. 186).

Net hierna kom lê dokter Melt Welthagen 'n besoek by hulle af en toe hy die sitkamer binnestap, is Monica opnuut bewus van haar alledaagse meubels (p. 187) - sy is dus materialisties. Toe Wessel binnekom voel sy hoe haar gesig warm word en sy dink: "Hemel, Wessel kon darem ontslae geraak het van sy stowwerige tuinbroek! En sy hare lyk asof dit weke gelede 'n kam gesien het. En dít voor die bekende dokter Welthagen." Dit blyk duidelik dat sosiale aansien vir haar belangrik is.

Toe Wessel vir dokter Melt Welthagen op sy plek sit, hom dreig en by die huis uitjaag, is Monica egter so trots op hom dat sy nie woorde het om haar vreugde, haar trots aan hom oor te dra nie. "En sy wil vir hom sê dat sy die hele gesprek gehoor het en dat hy, háár Wessel, 'n reus geword het en dat haar hart pyn van berou omdat sy nie geweet het hoe groots en sterk hy is nie." (p. 191-192). Daar word dus van mans verwag om ander mans op hul plek te sit, om kragdadig op te tree ten einde respek van hul vrouens af te dwing en om "groots en sterk" te wees.

Toe Wessel na sy gerondwalery in die tuin weer ingaan en sy vrou in die kombuis aantref waar sy besig is om skottelgoed te was, voel hy meteens skuldig omdat hy haar nie gehelp het om die kinders te bad nie en hy begin dan om die skottelgoed op die droograk af te droog (p. 185). In hierdie geval word 'n manlike karakter uitgebeeld in 'n nietradisionele rol en bied dit 'n gulde geleentheid vir klasbespreking (vgl. afd. 5.3.3).

4.4.4 Ongelykheid en magsverhoudings tussen geslagte en sosiale beperkings op grond van geslagtelikheid

Die indruk word geskep dat dit aanvaarbaar is vir seuns om te rook, maar nie vir

dogters nie: "Almal weet dat skoolseuns deesdae rook, en nie meer so skelm soos in die ou dae nie. Selfs Kroondal se seuns rook. Maar die rokende dogter, Madeline, is 'n skok." (p. 55). Alhoewel Wessel ongelukkig is met die seuns wat hy gevang rook het, het die meisie se teenwoordigheid hom baie meer omgekrap: "Maar die meisie het hom ontstel ... Sy is 'n knap leerling. Sy's 'n mooi dogter, lank en lenig, met 'n ligte vel, glansende swart hare en groot bruin oë." ('n Mens wonder onwillekeurig wat haar voorkoms te doen het met die feit dat sy rook.) Die dogter se rookgewoonte word ook telkens uitgelig: "Hy dink veral aan die meisie, Madeline Mostert. ... As dit net seuns was, was dit maklik, maar die meisie is 'n ander saak. Oom Philip kan soms genadeloos streng wees in sake waar hy glo die beginsel moet reg wees. En meisies wat op die skoolterrein rook, sal hy beslis as sodanig beskou." (p. 79). Vrouwees gaan dus gebuk onder 'n sosiale beperking van "rook verbode". Hierdie beperking geld egter nie vir mans nie. Meisies se lidmaatskap aan die sogenaamde dwelmkklub word ook uitgelig as Casper pertinent by Braam wil weet hoeveel meisies aan die klub behoort (p. 131). Madeline se ma is ook uiters geskok oor Madeline se rookgewoontes. As sy opmerk " 'Ek wou jou 'n trots gee, iets spesiaal van jou maak. Jy sou 'n dame wees' " dan sê sy by implikasie dat Madeline nie meer trots, spesiaal of 'n dame kan wees nie, omdat sy dagga gerook het (p. 199). Daar is dus dubbele standaarde. Wat vir mans/seuns geld, geld nie altyd vir vrouens/dogters nie. Hierdie kwessie is in hoofstuk 2 (afd. 2.3.2) bespreek.

Van die kritiek wat oor die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugboeke uitgespreek is en wat spesifiek ook deur De Villiers en Bester (1992) in Afrikaanse jeugverhale gevind is, sentreer rondom die hele kwessie van die vrou wat in haar hoedanigheid as die "swakker vat" deur mans beskerm moet word (vgl. afd. 3.5 en 3.6). Hierdie kwessie word ook in *Gooi hom in die sloot* aangetref as daar pertinent gesê word dat dit die seun se plig is om 'n meisie te beskerm: "En meteens neem 'n onredelike woede teenoor die groot seun besit van Wessel. Die ventjie moes van beter geweet het. Dit was sy plig om te sorg dat so 'n situasie nie ontstaan nie. Hy moes die meisie beskerm het." (p. 55). Daarbenewens takel Louis vir Braam met die vuiste omdat Braam vir Madeline by die daggarokery betrek het en probeer hy op so 'n manier om sy meisie se misstap te wreek (p. 170).

Bertha het ryk geërf en hul meubels - dúúr meubels - self gekoop. Dit is opmerklik dat haar man baie bewus is van die magsverhouding tussen hulle en dat hy sy vrou as sy ondergeskikte beskou: "Sy het nooit werklik haar finansiële selfstandigheid gebruik om haar in 'n magsposisie teenoor hom te plaas nie ..." (p. 70). Hierdie opmerking deur Philip onderstreep net weer eens die patriargale lewenswyse wat kenmerkend was van Afrikaners in die sestiger- en sewentigerjare (vgl. afd. 3.3).

4.5 SEKSISTIESE TAALGEBRUIK IN *GOOI HOM IN DIE SLOOT*

4.5.1 Gebruik van die generiese vorm

Alhoewel die gebruik van die generiese vorm nie dikwels voorkom nie, is daar tog enkele gevalle wat uitgelik kan word. Reeds in die titel word seksistiese taalgebruik gesuggereer met *Gooi **hom** in die sloot*. Daar word dan later in die boek na die titel verwys as Wessel vir Philip met 'n verwysing na die liedjie "Siembamba", verwyt dat hy nie die kinders wil help met hul dwelmprobleme nie: " 'Goed dan,' sê Wessel bitter. 'Kom ons gooi hulle in die sloot. Almal. Mamma se kindjies. Draai sy nek om gooi hom in die sloot. Trap op sy kop ...' Sy stem raak weg." (p. 169). Die "sy" verwys hier na sowel seuns as dogters, aangesien daar ook dogters by die dwelmsaak betrokke was. Daar moet egter gemeld word dat hy bloot net uit die ou welbekende wiegeliedjie aangehaal het. As sodanig bied dit 'n goeie aanknopingspunt vir 'n klasbespreking oor seksistiese taal tans en in die verlede.

Wessel gebruik ook die generiese vorm "hy" en "hom" om onderskeidelik na onderwysers en kinders te verwys as hy vra: "Is dit die einde van 'n onderwyser se pligte wanneer hy 'n klomp kennis in 'n kind se kop ingestop het? Wat beteken daardie kennis as ons hom nie kon leer hoe om dit te gebruik en hoe om hom te gedra nie?" (p. 170). Hy merk ook per geleentheid op dat dit nie die jeug is wat "hom" gemaak het soos "hy" vandag is nie, maar wel die grootmense (p. 80).

4.5.2 Verwysings na vrouens as in 'n verhouding met 'n man

Terwyl daar na die manlike onderwysers bloot as "meneer" verwys word, word daar

deur middel van "mevrouw" en "juffrou" onderskei tussen getroude en ongetroude dames. Heila Snyman word as "mevrouw" aangespreek, terwyl daar na die onderwyseres wat nie opgedaag het nie, as "juffrou Botha" verwys word.

4.5.3 Diskriminerende en neerhalende uitdrukkings

Dit is opvallend dat daar nooit na die seuns verwys word as *seunskinders* nie, maar dat daar amper altyd na *meisiekind/ers* verwys word (vgl. pp. 78, 106, 107, 151, 149, 158). Dit kan as diskriminerend beskou word omdat die konnotasie wat aan meisies as kinders geheg word, kan impliseer dat hulle nog kinders is en dus onselfstandig en onverantwoordelik. Die betekenisverband waarin "meisiekind" telkens gebruik word, veroorsaak ook dat dit as degraderend opgeneem kan word. Daarbenewens word daar na Madeline verwys as "daardie klein flerrie" (p. 189; 190). Braam stel vir Casper voor aan "die ouens en asters" (p. 128). Waar daar dus bloot na ouens verwys word, word daar na meisies as "asters" verwys. 'n Aster is 'n soort blom en die feit dat meisies as "asters" benoem word, ontken hul menswaardigheid en kan die idee skep van "iets" wat daar is om mooi te lyk opinie van hul eie het nie. Daar kan met reg gevra word waarom 'n ander benaming vir meisies gebruik word, maar nie vir seuns nie.

As die jong onderwyseres nie opdaag nie, word daar van haar gepraat as die "Botha-meisiekind" (p. 78), "daardie nuwe juffroutjie uit Pretoria" en "die vermiste juffrou" (p. 76) (eie kursivisering). Die verkleining van "juffrou" is nie net diskriminerend nie, dit is ook neerhalend - veral in die lig daarvan dat sy 'n gekwalifiseerde onderwyser is. Die feit dat Braam op neerhalende wyse van mevrou Snyman praat as "ou tannie Snyman" (p. 95) bevestig die negatiewe konnotasie wat so dikwels aan vrouwees (tanniewees) geheg word.

4.5.4 Verhewe betekenistoekenning aan die manlike vorm

Die indruk word geskep dat dit slegs mans is wat gesiene posisies kan beklee. Daan sê byvoorbeeld aan Philip dat "knap manne" wat sal deug as inspekteurs, skaars is (p. 65), terwyl daar ook van die "manne" van Hoofkantoor gepraat word (p. 71).

4.6 UITBEELDING VAN GESLAGTELIKHEID IN *SKILPOPPE*

4.6.1 Aantal manlike en vroulike karakters in *Skilpoppe*

Die manlike karakters in *Skilpoppe* is in teenstelling met *Gooi hom in die sloot* in die minderheid. Tien van die karakters is vroulik (Anna, Elise, Anna se ma, Therese, Brodie, Florence, Melina, Thoko, Ching-kung se ma en Tanya), terwyl slegs vyf manlik is (Anna se pa, Julian, Ching-kung, Marcel en Sebast). Die vroulike hoofkarakter, Anna Meyer, is ook die eerstepersoonsverteller vanuit wie se gesigspunt die verhaal vertel word. Sy is 'n sterk, geloofwaardige karakter met 'n eie identiteit. Die voorkoms van vroulike hoofkarakters in jeugtekste is soos in hoofstuk 3 (afd. 3.6) aangetoon is, aanvanklik as bron van kommer geïdentifiseer, omdat hulle in die minderheid was. Die balans is egter geleidelik herstel en in die lig hiervan kan *Skilpoppe* as 'n voorbeeld genoem word van een van die tekste wat bydra tot 'n groter balans tussen die voorkoms van manlike en vroulike hoofkarakters in jeugverhale.

4.6.2 Uitbeelding van vroulikheid en manlikheid

Skilpoppe bevestig De Waal (2001:2) se bewerings dat mans "are now becoming increasingly haunted by the need to find their masculinity in muscle." (Vgl. in hierdie verband ook afd. 3.5.) Dit is egter nie net spiere wat tel nie, mans se voorkoms word deesdae net so belangrik geag soos vrouens s'n. Waar daar in *Gooi hom in die sloot* baie klem gelê word op vroulike skoonheid, word daar in *Skilpoppe* meer na mans se uiterlike voorkoms (en veral na hul gespierdheid) as na vrouens s'n verwys. Anna sê byvoorbeeld dat Elise haar pa se "filmster looks" geërf het (p. 3) en dat sy dink haar ma het vir haar pa se "looks" geval (p. 11). Daar word melding gemaak van haar pa se mooi mond (p. 3). In die ou fotoalbums wat Anna vir Elise kliniek toe vat lyk haar pa "stunning" in sy weermaguniform (p. 101). Julian is 'n "drop dead gorgeous" gespierde man wat Ching-kung seker 'n "iron pumper" sou noem (p. 3), terwyl Ching-kung self "baie mooi, sexy op 'n manier" is. Toe Anna saam met Julian huis toe ry, sien sy hoe sy broek oor sy bobeen span en sy wonder hoe sy spiere lyk (p. 27). Marcel, die skool se eie Arnold Vosloo, (p. 7) pomp sy boarmspiere in die gym (p. 43). Ching-kung, net soos Sebast, voel egter vere vir spiere (p. 3), maar ten spyte daarvan is Ching-kung 'n

foendie in koeng foe. Dat dit juis die twee homoseksuele mans is wat voel dat spiere nie belangrik is nie, skep die indruk dat heteroseksuele mans waarde aan 'n gespierde liggaam heg, maar homoseksuele mans nie.

Dit is opvallend dat Anna se pa 'n jagter is en met Julian oor gewere praat (p. 3). Dit bevestig die beeld van die Afrikanerman wat graag sy manlikheid deur sy jagvernuf probeer bewys. Sy seun, Sebast, wat homoseksueel en boonop 'n vegetariër was, het egter geen erg aan sy pa se jagtery gehad nie en hulle het dikwels daarvoor vasgesit (p. 73). Dit is ironies dat Sebast 'n geweer (wat die beeld van manlikheid oproep) gekies het om mee selfmoord te pleeg.

Waar die ideale man in *Skilpoppe* as aantreklik, gespierd en selfs "sexy" uitgebeeld word, is die verlangde vroulike voorkoms in *Skilpoppe* 'n maer figuur. Die idee dat vrouens maer moet wees, word aangetref in Anna se pogings om gewig te verloor (p. 6; 7; 23; 24; 39) sodat sy 'n "stunning" Juliet kan wees en haar bekommernis dat Marcel - Romeo - gewoond is aan sy meisie, Therese, se "lenige" lyf (p. 7). Melina vertel dat die kinders vir haar gelag het toe sy nog baie vet was (p. 60). Verwysings na Elise se "klassieke" skoonheid (p. 4) wys daarop dat uiterlike skoonheid tog vir vrouens belangrik is. Die belangrikheid wat aan die uiterlike versorging van en afgerondheid by vrouens geheg word, kom ook na vore in Melina se verduideliking van hoe Anna se ma haar gehelp het om 'n stylvolle vrou te word (p. 60).

In hoofstuk 3 (afd. 3.4.2 en 3.4.3) is daarop gewys dat die hantering van homoseksualiteit in letterkunde een van die maniere was waarop patriargale stelsels uitgedaag is en waaraan daar aan die veranderende manlike geslagtelikhedsrolle gestalte gegee is. Homoseksualiteit en die wyse waarop heteroseksuele mans dit hanteer, vorm 'n sentrale tema in *Skilpoppe* en verdien nadere ondersoek. In hoofstuk 3 (afd. 3.6) is na Lemon (1995) se standpunt, naamlik dat homoseksualiteit tradisioneel beskou is as onvoldoende of ontoereikende manlikheid, verwys. Volgens Lemon (1995:64) is dit betekenisvol dat vrees vir homoseksualiteit (homofobie) 'n integrale komponent is van die manlike geslagsrol en patriargale ideologie. Die toenemende sigbaarheid van homoseksualiteit is gevolglik vir baie heteroseksuele mans 'n bedreiging van heersende manlikheid en die instandhouding van die patriargale status

quo. Connell (1995:241-242) ondersteun hierdie standpunt met sy bewering dat mans, as die dominante groep, geen onmiddellike strategiese belang daarby het om af te sien van patriargie nie: "It is institutionalised in the state; enforced by violence, intimidation and ridicule in the lives of straight men ... and enforced by violence against women and gay men."

Hierdie homofobie waarna Lemon verwys, word by Anna se pa bespeur. Anna se pa hou van die heteroseksuele Julian met sy stewige handdruk, maar Ching-kung se naam mag weens sy homoseksualiteit, nie voor hom genoem word nie. Hy was uiters gekant teen "die ding" tussen Sebast en Ching-kung (p. 18) en het klaarblyklik vir Sebast na sy dood gedryf (p. 99). Hy is so onverdraagsaam teenoor Ching-kung dat hy op die lughawe sê dat hy lievers 'n taxi sal kry voordat hy saam met Ching-kung huis toe ry. Volgens Du Pisani (2001:170) is daar egter tans 'n meer geredelike aanvaarding van homoseksualiteit onder baie Afrikaanssprekendes. Die feit dat Anna se pa wel later vrede gemaak het met Ching-kung en die verhouding in so 'n mate tussen hulle herstel het dat hy en Ching-kung tydens aandete glasies glink en Ching-kung hom as "Baba" aanspreek, kan as simbolies van die veranderende, meer gematigde siening oor homoseksualiteit beskou word. Dit onderstreep ook die feit dat daar nie van net een "manlikheid" gepraat kan word nie, maar dat daar baie "manlikhede" ter sprake is (vgl. afd. 2.4).

4.6.3 Stereotiperende voorstellings

Net soos in *Gooi hom in die sloot* word die stereotiperende beeld van die vrou as versorger ook in *Skilpoppe* aangetref. In *Skilpoppe* se geval kom die hele kwessie van rasstereotipering ook nog by en is die vrou wat die versorgende funksie vervul, hul huishulp, Florence. Die ouerlike rol van versorging het meestal 'n positiewe konnotasie. Dit raak egter problematies wanneer hierdie versorgingsrol - soos in *Gooi hom in die sloot* en *Skilpoppe* - konsekwent aan een geslag (feitlik altyd aan vroue) toegeken word. Alhoewel Anna se ma as 'n baie koue, harde beroepsvrou uitgebeeld word ('n nietradisionele rol), kan 'n mens aflei dat sy wel bekommerd is oor haar kinders se welstand - veral oor hul voeding. Toe Elise vir Anna met 'n kombers wil toegooi, terg Anna byvoorbeeld: "Ja, Ma." (p. 4). Voor haar vertrek is Anna se ma ook bekommerd

oor wat hulle gaan eet en sê dat die vrieskas vol kos is wat hulle net in die mikrogolf
hoef te steek (p. 13), sy skryf van oorsee af dat sy hoop die dogters eet reg en slaap
genoeg (p. 35) en as Anna na haar ma se kamer gaan, dink sy daaraan dat haar ma
sorg vir kos en gerief en sulke goed (p. 39). Die vrou/ma se rol as versorger en
kosmaker word weer eens aangetref as Anna by Ching-kung kuier en sy ma Anna vir
ete nooi. Alhoewel sy waarsku dat dit 'n eenvoudige ete is omdat sy nie gaste verwag
het nie, bring sy later vir hulle 'n reuse skinkbord met bakke vol kos (p. 47).

Florence vertolk eintlik die rol van die vroulike versorger in Anna se lewe. Toe Anna
haar enkel seermaak en Elise tydens haar fotosessie seergekry het, is Florence baie
besorg en bring vir hulle hul kos kamer toe. Sy is tevrede as die dogters die kos geniet
en sit by hulle totdat hulle klaar geëet het (p. 32-33). Toe die polisie en paramedici
tydens Elise en Julian se manewales by die huis opdaag, is Florence die een wat
tussendeur koffie aandra. Dit is Florence wat ontbyt maak na die petalje met Elise,
Julian en die polisie en "Hoe meer sy aandra, hoe meer glimlag sy." Dit laat Anna dink
dat Florence en Ching-kung se ma goed sal klaarkom, omdat Ching-kung vir Anna
vertel het: " 'Sy glo 'n familie eet om 'n tafel, dat 'n familie verbrokkel wanneer mense
nie meer saam eet nie.' " (p. 47). Florence het ook gesorg vir kos toe Marcel vir Anna
kom kuier en het, soos altyd, blomme op die tafel gesit (p. 83). Die versorgingsrol word
dus konsekwent aan vroulike figure toegeskryf.

Die stereotiepe beeld van die verfynde vrou as fyntjies, stylvol en vroulik word telkens
deur 'n teenpool teëgewerk. Elise het haar Diet Coke "met klein slukkies soos 'n dame
gedrink" (p. 16). Elise eet ook "soos dit 'n lady betaam" nie al haar kos op nie. Die feit
dat Anna 'n dik melkskommel deur 'n strooitjie slurp en 'n blikkie vol kondensmelk lustig
"soos 'n ot" uit die blik uit sluk, werk egter die stereotipering teë. Net so word die
uitbeelding van Anna se ma as 'n verfynde, vroulike en stylvolle vrou wat baie gesteld
is op haar voorkoms (vgl. p. 38-39; 60) en altyd keurige taal gebruik (p. 60)
uitgebalanceer deur Brodie se onkonvensionele en robuuste optrede, die swart
sweethakke wat sy meestal dra, die alewige sigaret tussen haar vingers, nikotien op
haar hande en tande (p. 6; 24) en haar gemengde taal (p. 24; 25).

Die stereotiepe beeld van neurotiese vrouens word in die uitbeelding van Elise en Anna

se ma vergestalt. As Elise bekommerd is oor Anna wat buite in die koue sit, dink Anna dat sy al net so neuroties is soos haar ma en merk sy dat Elise se naels tot in die lewe gebyt is (p. 2). Anna dink ook dat haar ma stroef en neuroties is (p. 38).

'n Stereotipering wat dikwels aangetref word, is dat die vroulike geslag nie goed is met vakke soos Wiskunde nie, terwyl seuns wel is. Hierdie stereotipering word ook in *Skilpoppe* gevind in die verduideliking dat Anna niks van Algebra verstaan nie en dat haar broer, Sebast, haar altyd daarmee gehelp het (p. 11).

Die stereotipering ten opsigte van rookgewoontes by die vroulike geslag in *Gooi hom in die sloot* word glad nie in *Skilpoppe* aangetref nie. Brodie is letterlik 'n kettingroker (p. 22; 24; 71) terwyl Elise se asem na rook ruik (p. 32). Dit word telkens net terloops genoem en geensins uitgesonder as "snaaks" of onaanvaarbaar dat vrouens rook nie.

Net soos in *Gooi hom in die sloot* word die idee dat vrouens mans se beskerming nodig het, in *Skilpoppe* aangetref. Anna se pa wil byvoorbeeld nie toelaat dat sy vrou alleen Rusland toe wil gaan nie en vergesel haar dan om haar teen die sogenaamde Kommuniste te beskerm: " 'Oor my dooie liggaam begewe 'n vrou van my haar op haar eie tussen die donnerse Kommuniste!' "(p. 9).

Die idee dat mans wat jou in die oë kyk en 'n stewige handdruk het, karaktervas is, word gevind in Anna se gesin se bespreking van Julian. Haar pa meen dat hy 'n bietjie van 'n ongeslypte diamant is, "... maar hy't 'n stewige handdruk. En hy kyk jou in die oë." (p. 3). Hierdie beeld van Julian word egter later versplinter deurdat hy by die winkel inbreek en vir Elise by dwelms betrokke kry. Daarenteen kon Anna se pa glad nie vir Ching-kung verdra nie en mag sy naam nie voor hom genoem word nie, omdat hy homoseksueel is. Dit is egter op die ou einde Ching-kung wat, anders as Julian, homself bewys as die eerlike en opregte een met baie lewenswysheid:

"Mag ek iets sê?" vra Ching-kung. "Ek dink nie 'n mens moet soek waar die skuld lê nie. Hoe gaan dit help om die wonde te genees? Dink u nie dat ek elke dag skuldig voel en myself verwyt oor Sebast nie? Dit was die grootste verlies van my lewe. Maar vir Elise het ons nog. Daar is nog tyd om haar te red van haar

gewoonte."

Sebast en Ching-kung se homoseksuele verhouding breek weg van alle stereotiperings. Anna sê byvoorbeeld aan Ching-kung dat hy vir haar is " 'soos 'n boetie ... of 'n sussie?' " (p. 46) terwyl Ching-kung vir Anna verduidelik dat dit wat hy en Sebast gehad het, nie vir sy ouers bestaan nie:

"Die Chinese, veral my ouers se geslag, glo jy moet trou en kinders hê. My pa en ma kan nie wag vir 'n kleinseun nie." Hy pers sy lippe saam in 'n besliste lyn. "Hulle gaan lank wag." (p. 47)

Stereotiepe beelde van homoseksuele mans as verfynd word die nek ingeslaan deur Ching-kung wat uitblink in koeng foe en selfs aan wedstryde en tentoonstellings deelneem. Hy is ook nie bang vir Julian nie en toe dié 'n smalende opmerking oor Ching-kung en Sebast se verhouding maak, takel hy hom toe (p. 69).

Met die verwysing na 'n verpleër (p. 102) word nog 'n stereotipering die nek ingeslaan. Tradisioneel is verpleging as 'n beroep beskou wat uitsluitlik deur vrouens gevolg is. Deur na die manlike verpleër te verwys, word aangedui dat dit ook vir seuns 'n beroepsopsie is.

4.6.4 Ongelykheid en magsverhoudings tussen geslagte en sosiale beperkings op grond van geslagtelikheid

Daar kon geen verwysings na ongelykheid tussen geslagte of van magsverhoudings of van sosiale beperkings wat op grond van geslagtelikheid op mense gefê word in *Skilpoppe* gevind word nie.

4.7 SEKSISTIESE TAALGEBRUIK IN *SKILPOPPE*

4.7.1 Gebruik van die generiese vorm

Net soos in *Gooi horn in die sloot* word die generiese vorm nie dikwels gebruik nie. Daar

word wel van "onderwysers" en "beoordelaars" by kunswedstryde gepraat, maar daar is geen verwysing na sodanige persone se geslag nie.

'n Interessante verskynsel is die verwysings na die maan. Anna leer haar woorde vir haar rol as Juliet in *Romeo en Juliet* en die gedeelte wat sy leer is:

O swear not by the moon, th'inconstant moon,
That monthly changes in her cicled orb,
Lest that thy love prove likewise variable... (p. 1)

In hierdie uittreksel word die maan deur die gebruik van "her circled orb" as vroulik geklassifiseer, maar in alle ander verwysings na die maan word die generiese voornaamwoord "hy" en "hom" gebruik (vgl. p. 1; 5; 7; 20). 'n Vergelyking tussen die gebruik van "haar" (*her*) en "hy/hom" om na die maan te verwys kan 'n interessante bespreking in die klaskamer uitlok.

4.7.2 Verwysings na vroue as in 'n verhouding met 'n man

Anna spreek Ching-kung se ma as "Mrs Liu" aan (p. 47) en dink dan ook later aan haar as *mevrou* Liu (p. 76). Anna spreek vir Brodie aan as "Miss Brodie" (p. 25), terwyl die jong polisieman vir Anna groet met "Middag *juffrou*" (p. 54). Ching-kung se ma word dus as mevrou aangespreek omdat sy getroud is, maar Anna en Brodie is "juffrou/miss" om hul ongetroude status te bevestig. Die enigste verwysing na die aanspreekvorm vir mans is wanneer daar na een van die onderwysers, "meneer Van Wyk", verwys word (p. 7; 43).

4.7.3 Diskriminerende en neerhalende uitdrukkings

Daar kom heelwat diskriminerende en neerhalende uitdrukkings ten opsigte van die vroulike geslag voor in *Skilpoppe*. 'n Paar hiervan sluit in: "kloosterkoek" (p. 2), "'n ou bitch" (p. 7), "klein madam" (p. 5), "ousie" (p. 21) om na 'n swart dogter te verwys, "bodies beautiful" (p. 24), "flerrie" (p. 54) en "tert" (p. 78). Dit blyk dat dogters, veral Afrikanerdogters, hulle stil en stemmig moet gedra, want Anna tref die vergelyking:

"Daarom is ek nou maar stigtelik stil, soos dit 'n boeremeisie betaam." (p. 2). Die manier waarop "boeremeisie" gebruik word, is baie neerbuigend en skep die idee dat 'n boeremeisie haar plek moet ken. Aan die ander kant kan dit ook wees dat hierdie opmerking van Anna ironies en juis geslagtelikheidskrities bedoel is. Dit is tog onwaarskynlik dat 'n verligte meisie soos Anna haar aan voorskrifte vir betaamlike optrede deur "boeremeisies" sal steur. Ook die gebruik van die woord "lady" (p. 33) kan die indruk van pretensie skep. Wanneer Anna aan "Miss Pyn-in-die-dinges Therese" (p. 43) dink, word die "miss" ook op 'n neerhalende wyse gebruik.

Neerhalende uitdrukkings ten opsigte van mans kom egter ook voor. Daar word na mans verwys as 'n "vent" (p. 55), "tang" (p. 67), 'n "papperd" (p. 64), "Don Juan" (p. 71) en "scum" (p. 76). Die uitdrukkings "moffie-chink" en "maatjie" word gebruik om op neerhalende wyse na 'n homoseksuele man te verwys.

4.7.4 Verhewe betekenistoekenning aan die manlike vorm

Verhewe betekenistoekenning aan die manlike vorm word hier en daar aangetref. Anna verwys na Julian as 'n "hunk van 'n veiligheidswag" (p. 3) en na Marcel as 'n "hunk" (p. 45). Die *Collins English Learner's Dictionary* (1994) verklaar: "A **hunk** of something is a large piece of it." Deur 'n man as 'n "hunk" te beskryf word hy **dus** as baie manlik beskryf. Haar pa lyk "butch" (p. 64). Wanneer iemand as "butch" beskryf word, beteken dit volgens die *Collins English Learner's Dictionary* (1994) dat so 'n persoon op 'n manlike manier optree of aantrek.

4.8 'N VERGELYKING TUSSEN *GOOI HOM IN DIE SLOOT* EN *SKILPOPPE*

Daar is reeds gewys op die feit dat *Gooi hom in die sloot* reeds in 1971 gepubliseer is, terwyl *Skilpoppe* in 1998 verskyn het. Een van die doelstellings met hierdie ondersoek was om te probeer vasstel of daar 'n verskil waargeneem kan word in die uitbeelding van geslagtelikheid in die twee tekste. Die hipotese dat daar 'n verskil sal wees is gebaseer op die feit dat *Gooi hom in die sloot* geskryf is in 'n tydperk toe 'n patriargale samelewing wat kenmerkend was van die Apartheidera, aan die orde van die dag was (vgl. afd. 3.5). *Skilpoppe* daarenteen is geskryf in 'n nuwe politieke bedeling, waar daar

geweldig baie gedoen is vir gelyke beregtiging vir die vrou en waar veral Afrikanermans in baie opsigte van die sentrum na die marge moes beweeg. Dit is ook geskryf in 'n tyd toe daar toenemend van 'n "krisis in manlikheid" gepraat is, openlike homoseksualiteit as 'n reaksie op oordrewe manlikheid beskou is en daar, anders as in die verlede, baie klem geplaas is op mans se uiterlike voorkoms, en in die besonder op 'n gespierde liggaam (vgl. afd. 3.5). Toenemende openlike homoseksualiteit in hierdie tyd het daartoe gelei dat baie mans dit as 'n bedreiging vir die heersende manlike oorheersing beskou. Dit is egter ook in dieselfde tydperk waarin die nuwe grondwet diskriminasie op grond van seksuele oriëntasie verbied en Afrikaanse kerke oor die saak begin debatteer het. Dit het daartoe gelei dat homoseksualiteit vandag meer geredelik aanvaar word deur Afrikaners uit hoër sosiale klasse (vgl. Du Pisani 2001:170). Dit is dus duidelik dat die sosiale omstandighede in die tydperke waartydens die twee verhale geskryf is, baie verskil. Gedagtig aan die feit dat geslagtelikheid 'n sosiale konstruk is wat veranderbaar is, is dit dus te verwagte dat die uitbeelding van geslagtelikheid in die twee tekste sal verskil.

Alhoewel beide die outeurs van die twee tekste manlik is, kan daar nie beweer word dat die meerderheid outeurs van jeugboeke manlik is, of dat meer tekste deur manlike outeurs vir Graad 12-leerders voorgeskryf word nie. Dit sal slegs gedoen kan word indien die hele spektrum van jeugliteratuur, asook die tekste wat die afgelope paar jaar vir al nege provinsies voorgeskryf is, in ag geneem word.

Kritiek wat dikwels in literatuurstudies uitgespreek word, is dat tekste waarin vroulike karakters met wie dogters kan identifiseer skaars is. *Skilpoppe* neutraliseer hierdie kritiek in 'n mate. Dit is egter betekenisvol dat alhoewel die verteller vroulik is, die outeur manlik is. Dit bied heelwat besprekingsmoontlikhede vir die klaskamer (vgl. afd. 5.3). Daar word ook beweer dat tekste waarin manlike karakters die hoofrol speel, meer algemeen voorkom en meer dikwels voorgeskryf word as tekste waarin vroulike karakters in die hoofrol aangetref word (vgl. afd. 3.6). Waar die hoofkarakters in *Gooi hom in die sloot* oorwegend manlik is, is die teenoorgestelde waar van *Skilpoppe*. Dit lyk dus tog of daar in hierdie opsig 'n verandering ingetree het, maar weer eens kan daar nie op grond van 'n analise van slegs twee tekste veralgemeen word nie. Daar is wel 'n tendens dat meer vroulike hoofkarakters in jeugverhale voorkom en as sodanig is *Skilpoppe* 'n voorbeeld van so 'n teks.

Wat die uitbeelding van manlikheid en vroulikheid betref, is daar definitief 'n verskil. Waar manlikheid in *Gooi hom in die sloot* gekenmerk word deur 'n groot liggaamsbou en prestasie op sportgebied, en vroulikheid grootliks rondom mooi gesigsgelaatstrekke wentel, is daar 'n ander situasie in *Skilpoppe*. Hier is die klem op mooi, sexy en veral gespierde mans. Hoewel vroulike skoonheid ook opgehaal word, is dit eerder 'n maer liggaam wat vir die vrouens van *Skilpoppe* belangrik is. Dit is dus duidelik dat die klemverskuiwing ten opsigte van die algemene beeld van manlikheid wat in hoofstuk 3, afdeling 3.5. bespreek is, in hierdie teks weerspieël word.

Beide tekste is deurspek van stereotiperings en dit is opvallend dat die rol van versorger en kosmaker in albei tekste aan die vrou toegeken word. Daar is slegs een voorbeeld van 'n man wat buite sy stereotiperende rol optree deurdat hy sy vrou help om skottelgoed af te droog in *Gooi hom in die sloot*. Verder word stereotiperings glad nie uitgedaag nie en word vrouens as huisvrouens, materialisties, neulerig, ooremosioneel en lief vir skinder uitgebeeld. Mans word as sterk, aggressief en as die beskermers van vrouens gestereotipeer.

Skilpoppe bied 'n meer gebalanseerde benadering tot stereotiperings omdat stereotiperende beelde dikwels met die teenpool geneutraliseer word en die volwasse vroulike karakters in *Skilpoppe* (anders as hul susters in *Gooi hom in die sloot*) almal beroepe beoefen - dus 'n baie meer realistiese uitbeelding van die hedendaagse vrou. Verfynde, vroulike optrede verkry as teenwig Brodie se onkonvensionele gedrag, terwyl Anna se pa se liefde vir jag en gewere (as 'n manifestasie van sy manlikheid) uitgedaag word deur sy seun se weersin daarin en die feit dat sy seun juis 'n geweer kies om mee selfmoord te pleeg. Sebast en Ching-kung se homoseksuele verhouding gaan ook teen alle tradisionele verwagtinge van manlikheid in en die feit dat Anna se pa tog uiteindelik vir Ching-kung aanvaar, dui daarop dat hy tot ander insigte gekom het oor homoseksualiteit en 'n meer gematigde houding daarteenoor ingeneem het. Hierdie siening kom ooreen met die veranderde siening oor homoseksualiteit wat in die negentigerjare in Afrikanerkerke ingetree het. Die beeld wat van Ching-kung geskets word is ook anders as die stereotiepe beeld van homoseksuele mans, allesbehalwe dié van 'n verfynde jongman.

Ten spyte daarvan dat Anna se ma 'n selfversekerde, selfstandige beroepsvrou is, voel

haar man tog dat hy haar nie alleen oorsee kan laat gaan nie - net soos in *Gooi hom in die sloot* word die man dus as die beskermmer van die vrou uitgebeeld. Dit is ontstellend dat stereotiperings soos dat dogters sukkel met Wiskunde en seuns nie, nog in tekste soos *Skilpoppe* aangetref word. Dat verwysings na manlike verpleërs vir seuns 'n moontlikheid van verpleging as beroepsrigting oopmaak, is egter 'n pluspunt.

Ongelyke magsverhoudings tussen die geslagte is meer opvallend in *Gooi hom in die sloot* as in *Skilpoppe*. In *Gooi hom in die sloot* word daar ook vir vrouens heelwat beperkings op hul gedrag geplaas op grond van hul geslag, terwyl dit geensins die geval was in *Skilpoppe*.

In albei tekste is 'n hele aantal voorbeelde van seksistiese taalgebruik gevind. Gebruik van die generiese vorm "hy/sy" is in beide tekste aangetref. Terwyl daar in albei tekste na mans as "meneer" verwys word, word daar op grond van hul verhouding met 'n man teen vrouens gediskrimineer deur te onderskei tussen mevrou en mejuffrou/juffrou. Uitdrukkings waarin daar teen vroue gediskrimineer word, is in albei tekste gevind. Dit is opvallend dat daar meer diskriminerende en neerhalende uitdrukkings vir vroue in *Skilpoppe* voorkom. Daar is egter balans aangesien daar ook in verskeie gevalle op neerhalende wyse na mans verwys word. Alhoewel daar verhewe betekenistoekenning aan die manlike geslag in albei tekste gevind is, het dit nie dikwels voorgekom nie.

Daar was dus slegs ten opsigte van die uitbeelding van manlikheid en vroulikheid 'n definitiewe verskil tussen die twee tekste. Ten opsigte van stereotiperings is daar wel 'n verskil opgemerk deurdat stereotiperings rondom verfynde vroulike optrede, seksuele oriëntasie en beroepsmoontlikhede, in *Skilpoppe* telkens uitgedaag of teengewerk is met nietradisionele gesagteliikhedsrolle. Stereotipering is egter nie heeltemal afwesig in *Skilpoppe* nie.

4.9 SAMEVATTING

In die onderhawige hoofstuk is *Gooi hom in die sloot* en *Skilpoppe* geanaliseer in terme van 'n aantal kategorieë, naamlik outeurs, aantal manlike en vroulike karakters, uitbeelding van manlikheid en vroulikheid, stereotiperende voorstellings en seksistiese

taalgebruik. Die twee tekste is ten slotte met mekaar vergelyk om vas te stel of geslagtelikheid anders uitgebeeld word in *Skilpoppe* as in *Gooi hom die sloot* wat 27 jaar voor *Skilpoppe* gepubliseer is. Daar is gevind dat verskille slegs ten opsigte van die uitbeelding van manlikheid en vroulikheid en sekere stereotiepe geslagtelikheidsrolle voorkom.

HOOFSTUK 5

ONDERRIGIMPLIKASIES EN KLASKAMERSTRATEGIEË

5.1 INLEIDING

Dit blyk dat skole 'n groot rol speel in die ontwikkeling en instandhouding van geslagsverskille, seksisme, stereotipes en selfs diskriminasie. Die negatiewe aspekte van geslagtelikheidsrolle in die werklikheid word in skole oordryf, pleks daarvan dat hulle probeer om dit uit te skakel (Delamont 1990:2). Freeman en McElhinny (1996:261) sê dat alhoewel dit nie skole se verantwoordelikheid is om leerders hul geslagtelikheidsgedifferensieerde sosiale rolle te leer nie, hulle dikwels die ondergeskikte rolle van meisies en vrouens versterk deur kurrikulêre keuses en klaskamerpraktyke wat meisies en vrouens uitsluit, afkraak en/of stereotipeer. Delamont en Freeman en McElhinny se bekommernis spruit uit studies van skole en klaskamers waarin bevind is dat onderwysers geneig is om meer tyd en aandag te bestee aan seuns, dat seuns geneig is om die fisiese en verbale sy van die klas te monopoliseer, dat sekere gedrag (bv. uitskree van antwoorde) meer aanvaarbaar is by seuns as by dogters en dat onderwerpe wat in seuns se belangstellingsveld val meer gereeld geselekteer word vir bespreking (vgl. o.a. Clarricoates 1983; Rose 1983; Delamont 1990; Freeman & McElhinny 1996; McCracken & Appleby 1992; Rudduck 1994; Thorne 1994 en Swann & Graddol 1995).

Buiten vir hierdie ongelykhede ten opsigte van geslagtelikheid in klaskamerinteraksie, het navorsers volgens Freeman en McElhinny (1996:263) bevind dat die meeste kurrikulums geneig is om vrouens uit te sluit, te stereotipeer of te marginaliseer. Hierdie probleem word veral ten opsigte van letterkunde aangetref waar die algemene bevinding is dat die tekste wat behandel word oorwegend deur manlike outeurs geskryf is, meestal deur manlike karakters oorheers word, oor onderwerpe handel waarin seuns belangstel en dat vroulike karakters dikwels op stereotiperende wyse voorgestel word as oulik, naïef, passief, konformerend en afhanklik en manlike karakters as sterk, avontuurlustig, onafhanklik en bekwaam (vgl. o.a. Agee 1993;

Stover 1992; McCracken 1992; Rose 1993; Singh 1998; Sugino 1998). Dit is te verstane dat sodanige skewe uitbeelding van geslagtelikheidsrolle problematies is.

Die voorstelling van geslagtelikheid in jeugliteratuur het volgens Singh (1998:2) verreikende konsekwensies. Seksisme kan so slu en verraderlik wees dat dit seuns en dogters stil-stil kondisioneer om die manier waarop dinge in 'n teks voorgestel word, te aanvaar en sodoende word wanidees oor geslagtelikheid versterk en voortgesit (Fox 1993:84-85). Hierdie versterking gee daartoe aanleiding dat kinders nie die bestaande ongelyke en onregverdigde sosiale verhoudings bevraagteken nie (Singh 1998:2).

In hoofstuk 1 is byvoorbeeld reeds daarop gewys dat jeugliteratuur 'n belangrike rol speel in die oordrag van 'n samelewing se kultuur aan leerders en dat geslagtelikheidsrolle deel vorm van hierdie kultuur. Hoe geslagtelikheid in jeugliteratuur uitgebeeld word, dra by tot die beeld wat leerders van hulle geslagtelikheid vorm en beïnvloed ook hul geslagtelikheidsidentiteit en -rolle. Hierdie stelling word ondersteun deur insigte uit die Sielkunde, soos byvoorbeeld die "gender intensification hypothesis" wat kortliks saamgevat kan word as: "increasing pressure during adolescence to behave in a sex appropriate way" (Donelson & Nilsen 1989:5).

Die idee dat dít wat adolessente lees die manier waarop hulle hulself sien kan beïnvloed, word volgens Stover (1992:105-106) gebaseer op 'n aantal aannames wat Purcell en Stewart (1990) geartikuleer het. Hiervolgens is geslagsrolle aangeleerde gedrag en word dit nie slegs biologies bepaal nie. Nog aannames is dat geslagsrolle geleer kan word van rolmodelle, insluitend die uitbeelding van mense in prenteboeke, storieboeke en films en dat roldefinisië wat eng en rigied is skadelik kan wees vir 'n kind se ontwikkeling.

As daar aanvaar word dat jong lesers se interaksies met fiksie die mag het om hul begrip van geslagtelikheidsrolmodelle en die aard van familieverhoudings te vorm, hou dit volgens Agee (1993:182) belangrike implikasies in vir outeurs, ouers, onderwysers, bibliotekaris en uitgewers.

5.2 ONDERWYSERS SE VERANTWOORDELIKHEID TEN OPSIGTE VAN GESLAGTELIKHEIDSKWESSIES

Een van die implikasies vir onderwysers is dat hulle genoop is om self sensitief te raak vir geslagtelikheidskwessies en om leerders bewus te maak daarvan. Clarricoates (1983:61) beklemtoon:

By identifying patterns of behaviour which reinforce gender divisions within schools we can at least attempt to interrupt such patterns in order to bring about change. Our teaching methods must acknowledge that categories of gender exist, and must attempt to counteract them. This will include challenging our own perceptions, and those of pupils and their parents.

Blakesley (1992:24) waarsku dat weerstand teen seksistiese taalkwessies beslis in die klaskamer sal voorkom. Dit behoort egter nie geïgnoreer te word nie - dit moet juis geïnterpreteer en gedebatteer word.

Die taalonderwyser is in 'n unieke posisie om te doen wat Clarricoates en Blakesley (1983:61) aanbeveel, veral as die volgende stelling van Freeman en McElhinny (1996:261) in ag geneem word:

It follows, then, that schools are sites in which inequities (based on gender, race, ethnicity, language background, age sexuality, etc.) can be challenged and potentially transformed by selecting materials that represent identity groups more equally, by reorganizing classroom interaction so that all students have the opportunity to talk and demonstrate achievement by encouraging students to critically analyze the ways they use language in their everyday lives.

Blakesley voer aan dat dit miskien nie taalonderwysers se *plig* is om aan te dring op of om te versoek dat die leerders geslagsregverdige taal gebruik nie. Hulle het egter 'n verpligting om die leerders oor die kontroversie in te lig sodat leerders bewus is daarvan dat taal seksistiese houdings kan oordra (Blakesley 1992:25).

Dit blyk egter dat taalonderwysers in Suid-Afrika wel 'n verpligting het ten opsigte van geslagtelikheidsregverdigde klaskamerpraktyke en taalgebruik, aangesien die leerarea *Taal, geletterdheid en kommunikasie* (Kurrikulum 2005) "geslagtelikheid" en "geslagtelikheidsgebaseerde taal" en "stereotipering" lys as onderwerpe wat in die taalklaskamer aandag behoort te kry. Die voorkoms van sodanige aspekte in alle tekste wat met leerders behandel word, sal dus in die eerste- sowel as die tweedetaal-klaskamer bestudeer moet word. Onderwysers kan ook deur die keuse van tekste wat behandel word, poog om gebalanseerde geslagtelikheidsrolle aan leerders voor te hou. Daar behoort 'n gebalanseerde verhouding tussen tekste waarin vroulike karakters die hoofrol vertolk en tekste waarin manlike karakters die hoofrol vertolk, te wees.

Stover (1992:94) wys in dié verband op die belangrikheid daarvan dat jong volwassenes - sowel manlik as vroulik - nodig het om boeke te lees wat hul eie ervarings as jong mans of vrouens bevestig. Hierdie ervarings behoort egter ook uitgedaag te word deur hulle te konfronteer met opsies waarvan hulle voorheen onbewus was. Ray (1985:57) beveel aan dat onderwysers leerders moet aanmoedig "... to liberate the female characters they encounter from the stereotypes to which they are confined."

Volgens Sprague en Keeling (2000:641) is daar nie 'n beter geleentheid om die hele geslagtelikheidskwessie te bespreek as tydens die bestudering van letterkunde nie. Howard (1998:22) stem saam: "Where else to turn but to quality literature to counter the conflicting, ambiguous, destructive messages presented to girls?"

Uit die voorafgaande hoofstukke is dit duidelik dat daar wel seksisme, stereotipering en wanvoorstellings ten opsigte van geslagtelikheid in die twee jeugtekste wat geanaliseer is, voorkom. Dit bied dus 'n ideale geleentheid aan taalonderwysers om daarop te fokus. Voordat daar in besonder na onderrigstrategieë vir die twee tekste gekyk word, word strategieë vir die hantering van die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugliteratuur eers in die algemeen bespreek.

5.3 KLASKAMERSTRATEGIEë

5.3.1 Die keuse van tekste

Die keuse van die regte tekste is die logiese beginpunt om 'n geslagtelikheidsregverdigde letterkundekurrikulum te verseker. Rose (1993:81) meld dat letterkunde waardevol kan wees in die teenwerking van die skewe geslagtelikheidswerklikheid wat in tekste vir adolessente voorkom. Sy beveel aan dat tekste wat vir sekondêre skole gekies word, die volgende behoort te weerspieël:

- * 'n Eerliker uitbeelding van die samelewing soos wat dit is. Die insluiting van vrouens wat 'n beroep buite die huis volg, vrouens as die broodwinner in die huishouding, vrouens in gesagsposisies met goed betaalde, prestige beroepe en in nietradisionele beroepe en mans in huislike rolle of mans wat huislike take help uitvoer.
- * Vroulike sentrale figure met wie meisies kan identifiseer. Dogters as sentrale of agtergrondfigure, wat inisiatief, waagmoed en leierskap toon, maar steeds die vroulike eienskappe van versorging en omgee behou.
- * Erkenning van kwaliteite anders as vindingrykheid en moed, insluitend sensitiewe en deernisvolle manlike en vroulike karakters en ondersteunende vriendskappe tussen meisies.
- * Onderwerpe wat meisies sal interesseer en wat tradisioneel as "vrouesake" beskou word, byvoorbeeld die huwelik/troues, swangerskap, aborsie, ouerskap en feminisme.
- * Tekste oor meisies wat nie binne stereotiperende rolle inpas nie en dit goed hanteer.
- * Tekste deur vroulike outeurs.

Rose (1983:81) wys daarop dat een enkele teks nie al die bogenoemde eienskappe sal vertoon nie, maar dat dit tog moontlik is om tekste te vind wat aan **sommige** daarvan voldoen.

Tekste moet dus gekies word om die gelykheid van mans en vrouens te beklemtoon. Daarbenewens moet tekste waarin mans en vrouens in tradisionele sowel as nietradisionele rolle voorgestel word, ook gekies te word. Die onderwerpe wat in die klas bespreek word, moet versigtig en deeglik oorweeg word sodat seksistiese implikasies vermy word. Tekste oor en *deur* beide mans en vrouens behoort waar moontlik in die leerplan ingesluit word.

Wanneer tekste wat wel stereotiperende aannames of voorstellings van mans en vrouens bevat, gekies word, moet dit óf uitgebalanseer word deur ander studiemateriaal wat nietradisionele rolle en aannames bevat, óf die onderwyser moet leerders se aandag pertinent op stereotipering en die ongewenstheid en nadeligheid daarvan vestig: "Placing a book in the proper historical context and using discussion questions that reflect an awareness of the sexist elements are good strategies" (Penfield 1987:62). Tekste waarin daar beelde voorkom wat in konflik is met stereotiepe rolle moet geselekteer word want dit verskaf aan leerders alternatiewe rolmodelle en ander maniere van wees. Dit bied aan hulle die opsie om op grond van hulle nuwe begrip en bewustheid van geslagtelikheid 'n meer egalitêre houding teenoor geslagtelikheidskwessies te ontwikkel (Singh 1998:2). Singh (1998:2) sê dat daar twee moontlikhede is wat gevolg kan word. Een daarvan is om daadwerklik te soek na tekste wat dogters/vrouens in 'n positiewe lig uitbeeld, en die ander is om te soek vir tekste wat nie een van die geslagte op 'n stereotiperende wyse uitbeeld nie. Volgens haar behoort daar spesifiek gesoek te word na tekste waarin:

- * individue uitgebeeld word met spesifieke persoonlikhede ongeag hul geslag;
- * dit wat bereik word nie op grond van geslag geëvalueer word nie;
- * beroepe as geslagsneutraal voorgestel word;
- * kleredrag in funksionele eerder as geslagsgebaseerde terme bespreek word;
- * vrouens nie altyd swakker en meer delikaat as mans is nie;
- * individue logies of emosioneel optree na gelang van die situasie; en waarin
- * taalgebruik nie seksisties is nie.

Stover waarsku dat "tokenism" vermy moet word as onderwysers jeugliteratuur kies om

geslagtelikheidskwessies aan te spreek:

How can tokenism be avoided? Organizing the literature curriculum by themes representative of issues that cross gender boundaries might better allow for these goals to be met than organizing the literature program through a sequential, chronological order or by genre. If the focus of the unit is on an issue, young men and women can respond to that issue by sharing their own experiences, as shaped by their gender, with death, friendship, child/parent relationships, sibling rivalry - as they also respond to the text and its presentation of the issue as shaped by the gender of the author (Stover 1987:99).

5.3.2 Die saamstel van leeslyste

'n Aangeleentheid wat nou by die keuse van tekste vir die klaskamer aansluiting vind, is die samestelling van leeslyste met aanbevole boeke.

Penfield (1987:61) beveel aan dat items vir leeslyste gekies moet word om die gelykheid van mans en vrouens te beklemtoon en waarin vrouens en mans in sowel tradisionele as nietradisionele rolle voorgestel word. Alhoewel baie klassieke gunsteling tekste seksistiese elemente kan bevat, moet sodanige elemente uitgewys word en behoort aantekeninge of notas daaroor in nie-seksistiese taal geskryf te word. As prentboeke gekies word, behoort dit vrouens en mans te wys wat aktief in 'n verskeidenheid van situasies by die huis, werk en sport voorgestel word. Leeslyste moet verkieslik volgens onderwerpe geklassifiseer word, eerder as volgens die stereotiperende: *boeke vir seuns* en *boeke vir dogters*.

Verskeie ander navorsers wys op die noodsaaklikheid daarvan dat leeslyste op 'n geslagtelikheidsgebalanseerde wyse saamgestel word. Volgens Collins (1998:35) behoort leeslyste nie net boeke in te sluit waarin meisies die protagoniste is nie, maar moet sodanige boeke ook meisies in 'n ryke verskeidenheid van rolle, soos byvoorbeeld avonturiers, heldinne en historiese figure uitbeeld. Forrest (1993:38)

waarsku in hierdie verband dat leesadviseurs bedag moet wees op tekste wat meisies of vrouens slegs in tradisioneel-aanvaarde rolle uitbeeld. Sy is van mening dat geslagtelikheidsvooroordele uitgeskakel kan word deur doelbewus tekste te selekteer wat jeugdiges sal help om 'n positiewe beeld van vrouens te vorm. Stover (1992:100) beklemtoon die noodsaaklikheid dat onderwysers en bibliotekarisse boeke moet selekteer waarin die samelewing se vooroordele uitgewys en deur karakters oorkom word.

5.3.3 Onderrigstrategieë

Die implementering van 'n gebalanseerde letterkunde benadering kan volgens McCracken (1987:65) geleidelik en aan die hand van die volgende vierpuntplan geskied:

- 1 behandel meer tekste deur vroulike skrywers;
- 2 ondersoek die wyse waarop vrouens behandel word in tekste wat deur mans geskryf is;
- 3 ontwerp aktiwiteite wat op geslagtelikheidsverskille en -verhoudings fokus; en
- 4 fokus besprekings en geskrewe onderwerpe op areas waarin vroulike leerders deskundiges is.

Stover (1987:100) beveel aan dat die boodskappe oor geslagtelikheidsrolle wat eksplisiet en implisiet deur middel van jeugliteratuur oor hul toekoms weergegee word, met lesers bespreek word. Sodanige rolle behoort ook geëvalueer te word ten opsigte van seksistiese voorstellings, stereotiperings, ensovoorts. Daar kan byvoorbeeld bespreek word op watter maniere seuns en meisies dieselfde en verskillend is in hul reaksies op kwessies wat vir adolessente van belang is. Tekste waarin daar twee stemme voorkom - een vroulik en een manlik - kan gebruik word om bespreking oor manlike en vroulike verskille in taalgebruik en kommunikasiestyl uit te lok. Net so kan boeke wat in dagboekstyl geskryf is, geanaliseer word om vas te stel of Tannen se navorsing wat beweer dat vrouens meer tentatief, empaties en onseker is in hul gesprekke en verhoudings en mans meer direk, gefokus op eksterne besonderhede en

meer argumenteer net ter wille van die genot daarvan, bespeur kan word.

Volgens McClure (1992:39) is 'n ondersoek na geslagtelikheidskwessies in taal 'n weg waarlangs leerders oor sowel geslagsregverdigheid as oor taal onderrig kan word. Sy verduidelik dat alhoewel taalonderrig meestal uit grammatika-oefeninge bestaan, meer en meer onderwysers neig om leerders te help om hul taalvaardighede te verbeter deur die taal self te ondersoek eerder as om bloot te oefen om die taal te gebruik. Leerders word dan as't ware etnografe wat voorbeelde versamel van die taal om hulle, dit analiseer en sodoende vasstel hoe taal in konteks funksioneer. Die gebruik van tekste en digbundels om leerders te help om bewus te raak van die rol wat taal in hul lewens speel, word volgens McClure (1992:39) ook al hoe gewilder.

Om leerders enersyds bewus te maak van die invloed van geslagtelikheidsverskille op taal en taalgebruik, en andersyds hul taalvaardighede te verbeter, stel McClure (1992:41) voor dat leerders gevra word om byvoorbeeld te tel hoeveel van hul tekste deur manlike en hoeveel deur vroulike outeurs geskryf is. Hulle kan ook die tekste self ontleed in terme van vrae soos: Struktureer mans en vrouens hul sinne verskillend? Gebruik mans en vrouens verskillende woordeskat of dalk dieselfde woordeskat, maar op verskillende maniere? Watter tipe taal gebruik manlike outeurs om vroulike karakters in hul tekste uit te beeld en watter tipe taal gebruik vroulike outeurs om manlike karakters in hul tekste uit te beeld? Vrae oor verskille in die maniere waarop karakters in tekste met mekaar kommunikeer, kan vergelyk word met voorbeelde van verbale kommunikasie tussen persone van verskillende geslagte. As die leerders eers 'n hele klomp inligting versamel het oor mans en vrouens se manier van praat en skryf, kan hulle begin om die data te analiseer. In gevalle waar daar verskille voorkom, kan hulle bespiegel oor waarom sodanige verskille voorkom en hoe sodanige verskille kan lei tot seksistiese oortuigings en stereotiperings. Daarna kan hulle voorstelle maak oor hoe sodanige veralgemenings wat oorspronklik dalk op grond van bewyse gemaak is, maar mettertyd in stereotiperings verander het, teengewerk kan word. McClure (1992:41) beveel verder aan dat daar van leerders verwag word om seksistiese taalgebruik in tekste te identifiseer.

Die waarde van sodanige aktiwiteite word deur Rose (1992:46) uitgelig. Volgens haar maak aktiwiteite waartydens leerders geleentheid kry om kwessies oor geslagtelikheid te ondersoek leerders nie net bewus van die ongelykhede wat in hul taal bestaan nie, dit moedig hulle ook aan om stappe te neem ten einde sodanige ongelykhede uit te wis.

Stover (1992:94) lig die rol wat letterkunde speel in die behandeling van geslagtelikheid uit:

By discussing young adult novels which explicitly or implicitly deal with sex role stereotyping or the breaking of traditional stereotypes, English teachers can help students reflect upon gender differences and their effects on expectations, communication styles, responses to life's major issues and traumas, and on an individual's planning for the future.

McCracken (1992:55) stel voor dat daar 'n "re-gendering" van die lees van letterkunde plaasvind. Volgens haar lees seuns tans soos seuns, terwyl daar van dogters verwag word om ook soos seuns te lees. Dogters kry nie genoeg oefening om as dogters te lees nie. Een van die redes wat sy aanvoer om hierdie toedrag van sake te verduidelik, is dat meeste van die tekste wat in skole gelees word, deur mans geskryf is. Dit is volgens haar 'n ou probleem, maar een waaraan daar tans gewerk word.

Daar is reeds melding gemaak van Stover (1987:99) wat meen dat leerders op die teks reageer op grond van hul eie geslagtelikheid, maar ook ten opsigte van hoe die outeur se geslagtelikheid die voorstelling van sekere kwessies in die teks beïnvloed. Stover (1987:100) verduidelik dat daar byvoorbeeld vasgestel kan word of vroulike skrywers wat oor seuns skryf, se voorstellings van hul emosionele reaksies en optredes akkuraat is en of manlike skrywers wat oor dogters skryf werklik dogters se gedagtes en gevoelens korrek weergee. Leerders moet met stereotiperings in tekste gekonfronteer word - hulle moet egter vasstel waarom daardie stereotiperings bestaan en of hulself ook op so 'n stereotiperende manier optree. Nog 'n voorstel deur Stover (1992:103) is dat leerders moet probeer vasstel hoe hul eie geslagtelikheid hul response op tekste deur mans en vroulike skrywers beïnvloed.

Onderwysers kan ook van leerders verwag om te praat oor of leerders ingeperk voel of behoort te voel deur geslagtelikheidstereotipering deur eksplisiet geslagtelikheidskwessies as 'n betekenisvolle doel by die letterkundeprogram in te sluit. Deur die bespreking van jeugtekste en leerders se response daarop kan die basis vir identiteit soos dit deur adolessente seuns en meisies gekonstrueer word, ondersoek word. Daar kan ook gekyk word na hoe keuse van taal om karakters uit te beeld die houdings van outeurs reflekteer (Stover 1992:103).

Sprague en Keeling (2000:645-646) bespreek die volgende drie moontlike wyses waarop tekste wat spesifiek geselekteer is om geslagtelikheidskwessies aan te spreek onderrig kan word:

- * Koöperatiewe groep, een geslag: Groepe bestaande uit drie tot vier leerders van dieselfde geslag, lees dieselfde boek en bespreek aspekte soos identiteit en geslagtelikheid aan die hand van riglyne wat die onderwyser gee. Leerders deel daarna hul analyses met mekaar en soos wat die verskillende groepe se reaksies voorgehou word, word verskille tussen seuns- en dogtersgroepe se reaksies bespreek en ontleed.
- * Letterkundesirkel: Gemengde groepe van vier tot vyf word gevorm en elke groep lees 'n boek. Leerders bespreek dan hul reaksies op geslagtelikheidskwessies in die boek met mekaar en deel dit later met die klas. Verskillende sienings van seuns en dogters word bespreek.
- * Boekklub: 'n Buitekurrikulêre boekklub word gestig. Al die leerders lees dieselfde boek, bespreek dit en lees die volgende boek. Nadat 'n hele klomp boeke gelees is, word die boeke vergelyk ten opsigte van die uitbeelding van helde en heldinne, en ander geslagtelikheidskwessies.

Fox (1993:86) waarsku dat onderwysers te maklik in 'n passiewe aanvaarding van alles wat letterkunde aan ons bied, verval. Onderwysers behoort leerders te wys op materiaal wat vandag nie meer aanvaarbaar is nie omdat dit aanstoot gee, veral wat die voorstelling van geslagtelikheid betref. Sy gee egter toe dat dit makliker gesê as gedaan is.

5.3.4 Implikasies van seksistiese taalgebruik vir tweedetaalonderrig

Hartman en Judd (1978:391) is van mening dat as dit die leerkrag se doel met tweedetaalonderrig is om die taal wat deur die ideale moedertaalspreker gepraat word vir die tweedetaalspreker aan te leer, dit seksistiese taalgebruik wat wel in die eerste taal voorkom, sal moet insluit. Volgens hulle sal 'n preskriptiewe werkswyse waar die onderwyser nie-seksistiese taalgebruik en nuwe terme voorhou, die tweedetaalsprekers verspot laat voorkom omdat hulle taalgebruik wat vir die eerstetaalsprekers vreemd is. Die alternatief is 'n deskriptiewe werkswyse waar die onderwyser bloot nie verantwoordelikheid aanvaar om leerders aan sodanige seksistiese taalgebruik bloot te stel nie. Hartman en Judd beveel dan aan dat onderwysers eerder 'n middeweg volg deur 'n akkurate beskrywing van taal te gee. Dit impliseer dat seksistiese taalgebruik uitgewys word en dat daar erken word dat dit 'n omstrede kwessie is. Huidige vorme van taalgebruik kan dan langs die nuwe vorme wat meer aanvaarbaar raak, onderrig word.

5.4 DIE ONDERRIG VAN *GOOI HOM IN DIE SLOOT* EN *SKILPOPPE* IN DIE TWEEDETAALKLASKAMER

Onderwysers moet bedag wees op die voorstelling van geslagtelikheid in die genoemde twee tekste. Leerders moet byvoorbeeld op die geslag van die outeur gewys word en veral by *Skilpoppe* kan daar gepoog word om vas te stel in watter mate Anna se uitbeelding moontlik beïnvloed is deur die manlike outeur.

Leerders moet gewys word op die aantal manlike en vroulike karakters in die tekste. Dit kan dan met ander tekste waarmee hulle bekend is, vergelyk word om vas te stel of daar 'n tendens waargeneem kan word.

Verskillende maniere waarop manlikheid en vroulikheid uitgebeeld word (vgl. afd. 4.4.2 en 4.6.2) kan deur leerders ondersoek word en daar kan van hulle verwag word om die maniere waarop die manlike en vroulike karakters uitgebeeld word, te vergelyk. By *Skilpoppe* kan daar veral gekonsentreer word op die klem wat op manlike gespierdheid

gelê word. Leerders kan dit vergelyk met hul eie ervarings en dan bepaal of sodanige uitbeelding realisties is of nie.

Stereotiperings moet uitgewys en bespreek word. Daar moet by *Gooi hom in die sloot* veral na die volgende stereotiperings verwys word omdat dit baie pertinent in die teks figureer (vgl. afd. 4.4.3):

- (a) vrouens bly tuis en versorg hul gesinne
- (b) vrouens is ooremosioneel
- (c) mans is aggressief en beredeneerd
- (d) mans moet groots en sterk wees en respek by andere afdwing

Dit is egter nie net stereotiperings wat aandag moet kry nie. Gevalle waar manlike karakters hulle in nietradisionele rolle bevind kan as besprekingspunt geneem word. So kan Wessel se hulp in die kombuis as aanknopingspunt vir 'n gesprek oor geslagtelikhedsrolle in die moderne samelewing gebruik word.

In *Skilpoppe* verdien stereotiperings soos dat die vrou die versorger is, dat vrouens stylvol, fyntjies en vroulik is, dat hulle neuroties is en nie goed is met vakke soos Wiskunde nie, aandag. Omdat sommige van die stereotiperings deur die teenpool daarvan geneutraliseer word, moet daar ook daarop gewys word (vgl. afd. 4.6.3).

Sosiale beperkings wat op vroue geplaas word maar nie op mans nie (bv. rook), kan tydens die behandeling van *Gooi hom in die sloot* in die klas bespreek word, terwyl die verhouding tussen Philip en Bertha as 'n voorbeeld van magsverhoudings tussen die geslagte bespreek kan word.

Seksistiese taalgebruik moet te alle tye in die taalklaskamer aangespreek word (vgl. afd. 4.5 en 4.7). Wanneer *Gooi hom in die sloot* behandel word, kan onderwysers byvoorbeeld begin deur na die titel te verwys en te vra dat leerders moet sê na wie die "hom" in die teks volgens hulle verwys. Op so 'n manier kan dit 'n beginpunt bied vir 'n bespreking oor die gebruik van seksistiese taal en die generiese "hy/hom". Verder

behoort die onderskeid wat daar in albei die tekste tussen "mejuffrou" en "mevrouw" gemaak word, terwyl daar slegs na "meneer" verwys word onder leerders se aandag gebring te word. Ten opsigte van die gebruik van die titel "me" as alternatief vir mejuffrou of mevrou beveel Hartman en Judd (1978:391) aan dat leerders in die tweedetaalklasskamer bewus gemaak word daarvan dat soos taal verander, sommige gebruike gepas word vir een situasie of persoon, maar nie vir 'n ander nie. Leerders moet byvoorbeeld besef dat alhoewel baie vrouens die titel "me" verkies, dit ander kan irriteer.

Leerders kan ook gevra word om neerhalende en diskriminerende verwysings na vroue te identifiseer, terwyl verhewe betekenistoekenings aan mans ook uitgelig behoort te word. Omdat een van die doelstellings met tweedetaalonderrig is om leerders te help om bewus te raak van en respek te verkry vir die ooreenkomste en verskille tussen die tweede taal se kultuur en hul eie kulturele erfenis (vgl. Hartman & Judd 1978:383) behoort leerders die voorkoms van seksistiese taal met hul eie taal te vergelyk en ooreenkomste en verskille aan te toon.

Ten slotte: Onderwysers moet onthou dat wat in die klaskamer gebeur, baie meer impak het as die gedrukte woord. Die voorbeeld wat onderwysers stel, is die belangrikste.

5.5 SAMEVATTING

In hierdie hoofstuk is daar eerstens klem gelê op geslagtelikheidskwessies in klaskamerinteraksie. Daar is uitgewys dat seuns die klaskamer monopoliseer, dat sekere gedrag by seuns geduld word, maar nie by dogters nie, ensovoorts. Wat egter vir hierdie studie van belang is, is dat daar bevind is dat jeugtekste 'n skewe beeld van geslagtelikheid daarstel omdat tekste oorwegend deur manlike outeurs geskryf word, rondom manlike karakters sentreer en vrouens op stereotiperende wyse uitgebeeld word. Jeugliteratuur speel 'n belangrike rol in die vestiging van leerders se geslagtelikheidsidentiteit en daarom behoort tekste met 'n gebalanseerde uitbeelding van geslagte behandel te word.

Onderwysers kan 'n belangrike rol speel om houdings teenoor seksisme by leerders te verander en om 'n meer realistiese beeld van die geslagte by hulle tuis te bring. Die keuse van gepaste tekste is 'n logiese beginpunt. Leeslyste wat deur onderwysers en bibliotekarisse saamgestel word, behoort ook gebalanseerd te wees in die sin dat dit oor onderwerpe moet handel wat beide seuns en dogters se belangstellingsveld dek. Onderwysers moet ook leerders pertinent wys op diskriminerende praktyke teen vroulike karakters en seksistiese taalgebruik.

HOOFSTUK 6

SAMEVATTING EN AANBEVELINGS

6.1 INLEIDING

In die onderhawige studie is daar gepoog om vas te stel op watter wyse geslagtelikheid in die Afrikaanse jeugliteratuur uitgebeeld word deur twee voorgeskrewe tekste vir tweedetaal-leerders in graad 12 te bestudeer. Daar is 'n tydsverloop van 27 jaar tussen die publikasie van die twee tekste en daarom is die twee tekste ook met mekaar vergelyk in 'n poging om vas te stel of daar 'n verandering in die voorstelling van geslagtelikheid ingetree het. Die ondersoek is gedoen met die oog daarop om riglyne vir klaskamerpraktyk daar te stel.

6.2 SAMEVATTING EN BEVINDINGS

6.2.1 Samevatting en bevindings ten opsigte van geslagtelikheid

Geslagtelikheid is 'n komplekse begrip wat dikwels met geslag verwar word. Waar geslag biologies bepaal word en 'n persoon op grond van fisiese eienskappe as 'n man of vrou klassifiseer (vgl. afd. 2.2.1), is geslagtelikheid 'n sosiale konstruk (vgl. afd. 2.3) en verwys dit na die psigologiese, sosiale en kulturele aspekte wat met manwees of vrouwees gepaardgaan. As sodanig is geslagtelikheid dus tydsgebonde en samelewingsgebonde. Geslagtelikheid is 'n konsep met baie fasette. In elke samelewing ontstaan daar sosiaal-gekonstrueerde geslagtelikheidsrolle wat nie net van dié in ander samelewings verskil nie, maar somtyds ook binne dieselfde samelewing verskil (vgl. afd. 2.3.1). Hierdie geslagtelikheidsrolle is dikwels op die ongelyke verhouding tussen mans en vrouens gebaseer. In hierdie verhouding van ongelykheid beklee die man meestal 'n superieure posisie en word daar meer waarde aan manlikheid as aan vroulikheid geheg. Dit staan bekend as seksisme (vgl. afd. 2.3.2) en kan hoofsaaklik daaraan toegeskryf word dat mans in die meeste samelewings oor meer mag beskik as vrouens. Hierdie magposisie word dikwels in taal weerspieël (vgl.

afd. 2.3.3). Geslagtelikheid plaas heelwat beperkings op die gedrag van lede van die verskillende geslagte omdat daar sekere "gepaste" gedrag van lede van 'n bepaalde geslag verwag word (vgl. afd. 2.3.4). Omdat geslagtelikheid 'n sosiale konstruk is, kan geslagtelikheid verander soos wat samelewings verander (vgl. afd. 2.3.5).

Geslagtelikheidstudies is aanvanklik met vrouestudies gelykgestel, maar het later uitgebrei om studies oor manlikheid in te sluit. Die hele kwessie van manlikheid is veral in die huidige samelewing van belang, omdat die samelewingseise wat aan manlikheid gestel word, tans baie kompleks is (vgl. afd. 2.4).

Voortdurende assosiasie van sekere gedrag met 'n sekere geslag, lei met verloop van tyd tot geslagsrolstereotipering. Sodanige stereotipering word dan as die norm vir optrede gesien en persone wat buite daardie stereotipering beweeg, ondervind gewoonlik onaangename konsekwensies. Stereotipering manifesteer in taal, veral omdat daar dikwels sonder meer na persone in sekere beroepe as "hy/sy" verwys word en na persone in ander beroepe as "sy/haar" (vgl. afd. 2.5).

Taal speel 'n belangrike rol in die uitbeelding van geslagtelikheid, veral deur ideologie (vgl. afd. 2.6.1), die oordrag van kultuur deur middel van taal (vgl. afd. 2.6.2) en seksistiese taalgebruik (vgl. afd. 2.6.3).

6.2.2 Samevatting en bevindings ten opsigte van samelewingsfaktore wat die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugliteratuur beïnvloed en problematiseer

Omdat geslagtelikheid 'n sosiale konstruk is, kan die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugliteratuur nie gedoen word sonder om die bepaalde samelewing waarin dié literatuur figureer, te bespreek nie. Die Suid-Afrikaanse samelewing word as 'n uiters patriargale samelewing beskou (vgl. afd. 3.2 en 3.3). In 'n patriargale samelewing beklee mans die meeste mag en belangrike posisies. Daar word van vrouens en kinders verwag om mans se leierskap te aanvaar en mans te eerbiedig. As sodanig is 'n patriargale samelewing 'n teelaarde vir seksisme (vgl. afd. 3.2).

Dit blyk dat die opkoms van vrouebewegings en die stryd teen seksisme relatief laat in Suid-Afrika begin het, omdat dit ondergeskik was aan die groter stryd teen apartheid. Suid-Afrikaners en veral Afrikaners hang oorwegend die Christelike geloof aan. Hierdie geloof het egter ingeboude strukture vir die onderdrukking van vrouens en gevolglik is die vrou se ondergeskikte posisie in Afrikaner-geledere deur middel van Christenskap gewettig. Pogings om teen hierdie ondergeskikte posisie te rebelleer word gewoonlik beskou as 'n poging om Afrikaner-waardes te vervlak (vgl. afd. 3.3).

Afrikaner Nasionalisme het meeghelp om hierdie ondergeskikte rol van die Afrikanervrou te bevestig. Verskeie jonger vroulike skryfsters (bv. Antjie Krog, Goosen, Hambidge, Fourie) het egter begin om hierdie posisie in hul literatuur uit te daag en het ten spyte van 'n manlik-gedomineerde samelewing oor vrouwees geskryf (vgl. afd. 3.4). Daar het geleidelik 'n verandering begin intree en die hedendaagse Westerse vrou beskou haarself as die man se gelyke. Dit is veral die nuwe politieke bedeling in Suid-Afrika wat vir heelwat verandering gesorg het en meegebring het dat baie vrouens vandag topposisies beklee en oor meer mag beskik as in die verlede. Hierdie situasie plaas baie mans egter in 'n identiteitskrisis omdat hulle van die sentrum na die marge moes beweeg. Buiten vir veranderinge wat weens politieke redes tot stand gekom het, is daar ook sekere samelewingsfaktore wat 'n invloed op tradisionele sienings van manlikheid het. Baie vereistes wat voorheen vir manlikheid gegeld het, is uitgedien, nogtans propageer die massamedia, kerk en onderwysstelsel steeds uitgediende stereotiperende rolle vir mans en vrouens. Dit asook die sigbaarheid van homoseksualiteit en die klem op manlike gespierdheid speel 'n rol in die hedendaagse siening van manlikheid (vgl. afd. 3.5). Die hele kwessie van homoseksualisme is veral in die letterkunde van die tagtigerjare aangewend as een manier om patriargale oorheersing uit te daag (vgl. afd. 3.4.3).

Navorsing wat die afgelope paar dekades ten opsigte van Engelstalige jeugliteratuur gedoen is, het aangetoon dat 'n groot aantal tekste deur mans vir mans of seuns geskryf is. Daar is ook uitgewys dat hierdie jeugliteratuur wemel van stereotiperings en vooroordeel teenoor vrouens, dat vrouens in baie min gevalle hoofkarakters is en dat

vrouens steeds nie as beroepsvrouens uitgebeeld word nie. Leeslyste wat vir leerders saamgestel is, is oorwegend saamgestel met seuns as teikengroep in gedagte. Boonop is seksistiese taalgebruik 'n algemene verskynsel in sodanige tekste (vgl. afd. 3.6).

In 'n ondersoek deur De Villiers en Bester (1992) is bevind dat vrouens in die Afrikaanse jeugliteratuur op 'n baie stereotiperende wyse uitgebeeld word in die rol van die versorger, huisvrou, onderdanige en passiewe karakter. Daar is veral klem geplaas op haar uiterlike skoonheid, terwyl krag en dapperheid by manlike karakters hoog geag is (vgl. afd. 3.7).

6.2.3 Samevatting en bevindings ten opsigte van die voorstelling van geslagtelikheid in *Gooi hom in die sloot* en *Skilpoppe*

Daar is opgemerk dat albei die outeurs van die twee voorgeskrewe tekste manlik is (vgl. afd. 4.4.1). Die aantal manlike karakters oorheers in *Gooi hom in die sloot*, maar in *Skilpoppe* is hulle in die minderheid (vgl. afd. 4.4.1 en 4.6.1).

Ten opsigte van die uitbeelding van manlikheid en vroulikheid is bevind dat manlike karakters in *Gooi hom in die sloot* hoofsaaklik as sportief, gespierd, fisies groot en sterk uitgebeeld word, terwyl die klem by die vroulike karakters op hul mooi gesigte geplaas word (vgl. afd. 4.4.2). Daar is 'n definitiewe klemverskuiwing ten opsigte van die uitbeelding van manlikheid en vroulikheid by *Skilpoppe* te bespeur. In dié teks word manlike gespierdheid en manlike voorkoms meer bespreek as vroulike voorkoms. Waar die ideale man uitgebeeld word as aantreklik en gespierd uitgebeeld word, is die verlangde vroulike voorkoms 'n maer figuur (vgl. afd. 4.6.2).

Stereotiperings kom in beide die tekste voor. In *Gooi hom in die sloot* word die vrou voorgestel as iemand wat tuis bly en haar gesin versorg, hoofsaaklik deur die voorbereiding van kos. Vrouens is ook materialisties, neulerig, ooremosioneel en skinder graag. Mans, daarenteen, word gestereotipeer as sterk en aggressief en seuns as wesens wat nie pop speel nie. 'n Man word wel per geleentheid uitgebeeld in 'n

niestereotiperende rol wanneer hy sy vrou help skottelgoed afdroog (vgl. afd. 4.4.3).

Die stereotiperings in *Skilpoppe* kom in sekere gevalle ooreen met dié in *Gooi hom in die sloot* en verskil in ander gevalle. Die vrou as versorger en 'n redelik emosionele wese word net soos in *Gooi hom in die sloot* aangetref. Die volwasse vroulike karakters wat in *Skilpoppe* aangetref word, beklee egter almal, anders as die vroulike karakters in *Gooi hom in die sloot* beroepe. Die uitbeelding van die vrou as verfynd en stylvol word telkens geneutraliseer deur die teenpool, soos byvoorbeeld Anna se ma teenoor Brodie en Elise teenoor Anna. Waar rook in *Gooi hom in die sloot* as 'n taboe vir vrouens voorgehou word, is dit glad nie die geval in *Skilpoppe* nie. Stereotiperings ten opsigte van homoseksuele mans word weerlê en nuwe beroepsmoontlikhede vir seuns word geskep deurdat beroepe wat tradisioneel slegs deur vrouens beoefen is, deur 'n manlike karakter vertolk word. Die stereotipering dat seuns goed is met Wiskunde en dogters nie, word aangetref (vgl. afd. 4.6.3). Alhoewel daar dus in beide tekste gestereotipeer word, kan daar gesê word dat *Skilpoppe* 'n baie meer gebalanseerde benadering bied.

Die twee tekste is ook ontleed ten opsigte van ongelyke magsverhoudings gebaseer op geslagtelikheid. In *Gooi hom in die sloot* is hierdie kwessie raakgesien in die beklemtoning daarvan dat dit aanvaarbaar is vir seuns om te rook, maar nie vir dogters nie. Daarbenewens moet die vrou, as die swakker geslag, deur die man beskerm word. Philip se siening dat sy vrou haar nooit in 'n magsposisie teenoor hom geplaas het nie, ten spyte daarvan dat sy ryker as hy is (vgl. afd. 4.4.4) is ook 'n voorbeeld van die ongelyke magsverhouding tussen die geslagte. Soortgelyke gevalle het nie in *Skilpoppe* voorgekom nie (vgl. afd. 4.6.4).

Seksistiese taalgebruik is in beide *Gooi hom in die sloot* en *Skilpoppe* aangetref. Dit is veral gedoen ten opsigte van die gebruik van die generiese vorm "hy/sy", asook verwysings na vrouens as mejuffrou of mevrou op grond van hul getroude status, sonder dat die onderskeid by mans getref word. Diskriminerende en neerhalende

uitdrukkings om na vrouens te verwys asook verhewe betekenistoekenning aan die manlike vorm word in albei tekste aangetref. Dit is opvallend dat daar baie meer diskriminerende en neerhalende verwysings na vrouens is in *Skilpoppe* as in *Gooi hom in die sloot*. Dit word egter net soos met stereotiperende voorstellings ook uitgekanselleer deurdat daar net soveel diskriminerende en neerhalende verwysings na mans is (vgl. afd. 4.4.1 - 4.4.4 en 4.7.1 - 4.7.4).

Ten opsigte van die voorstelling van geslagtelikheid in die twee tekste, is daar bevind dat daar wel verskille voorkom met betrekking tot die uitbeelding van manlikheid en vroulikheid en dat die uitbeelding daarvan in *Skilpoppe* heeltemal in lyn is met die klem wat hedendaags op manlike gespierdheid en uiterlike voorkoms geplaas word. Die vernaamste verskil ten opsigte van stereotipering in die twee tekste is die feit dat daar in *Skilpoppe* 'n meer gebalanseerde benadering is deurdat stereotiperings dikwels geneutraliseer word deur 'n nietradisionele uitbeelding van 'n bepaalde rol. Ongelyke magsverhoudings en die plaas van sosiale beperkings op vrouens se gedrag is meer opvallend in *Gooi hom in die sloot* as in *Skilpoppe*. Alhoewel daar verhewe betekenistoekenning aan die manlike geslag in albei tekste gevind is, het dit nie dikwels voorgekom nie (vgl. afd. 4.8).

6.2.4 Samevatting en bevindings ten opsigte van onderrigimplikasies

Skole speel 'n belangrike rol in die vestiging van leerders se sienings oor geslagtelikheid. As sodanig het onderwysers 'n belangrike rol om te speel. Omdat daar 'n nou verbondenheid is tussen taal en geslagtelikheid en seksistiese taalgebruik 'n aspek van geslagtelikheid is, is dit veral die taalonderwyser wat 'n bydrae kan lewer om leerders bewus te maak van geslagtelikheidskwessies. Literatuuronderrig bied aan die taalonderwyser 'n uitstekende geleentheid om hierdie onderwerp in die klas te bestudeer (vgl. afd. 5.1 en 5.2).

Onderwysers kan veral deur die keuse van die regte tekste (vgl. afd. 5.3.1) en die saamstel van gebalanseerde leeslyste (vgl. afd. 5.3.2) 'n geslagtelikheidsregverdige

kurrikulum verseker.

Onderwysers behoort geslagtelikhedsrolle wat in tekste voorkom met leerders te bespreek. Dit behoort ook geëvalueer te word ten opsigte van seksistiese voorstellings en taalgebruik, stereotipering en ander aspekte wat met die uitbeelding van geslagtelikheid verband hou. Verskeie klaskameraktiwiteite wat daarop gemik is om leerders bewus te maak van die uitbeelding van geslagtelikheid kan uitgevoer word (vgl. afd. 5.3.3).

Geslagtelikheid skep 'n dilemma vir die tweedetaalklaskamer. Omdat die teikentaal gewoonlik wemel van seksistiese taalgebruik, sal die leerders dit so moet aanleer as hulle wil leer om die taal soos moedertaalsprekers te praat. As die leerders nie-seksistiese taal gebruik, kan hulle maklik verspot voorkom. 'n Goue middeweg behoort gevolg te word waarin seksistiese taalgebruik in die tweedetaalklaskamer uitgewys word en as 'n omstrede kwessie hanteer word (vgl. afd. 5.3.4).

Tydens die behandeling van *Gooi hom in die sloot* en *Skilpoppe* behoort die uitbeelding van geslagtelikheid ook aangespreek te word. Daar behoort aandag gegee te word aan die rol van die outeur in die uitbeelding van geslagtelikheid. Verallyn in die geval van *Skilpoppe* waar 'n manlike outeur oor die wel en weë van 'n vroulike karakter skryf, kan daar vasgestel word of hy vrouens se emosies en optrede op 'n akkurate wyse uitgebeeld het. Verder behoort die voorkoms van stereotiperings, die uitbeelding van manlikheid en vroulikheid, magsverhoudings tussen geslagte en seksistiese taalgebruik ook aandag te geniet (vgl. afd. 5.4).

6.3 AANBEVELINGS VOORTSPRUITEND UIT DIE ONDERHAWIGE STUDIE

- * Uit die ondersoek wat gedoen is, blyk dit duidelik dat geslagtelikheid 'n komplekse konsep is en dat daar diepgewortelde oortuigings rondom geslagtelikheid bestaan wat nie eensklaps uit die weg geruim sal kan word nie. Die pad na geslagtelikhedsgebalanseerde, nie-seksistiese praktyke is 'n

langsame en moeisame pad. Leerders sal hul nie-seksistiese taalgebruik en hul houdings verander slegs wanneer hulle met die noodsaaklike sosiale redes om dit te doen, identifiseer. Om sodanige identifikasie te bewerkstellig lê op die onderwyser se pad. Slegs geduld, volgehoue toewyding en dialoog oor geslagtelikheid en seksistiese taalgebruik van die kant van die onderwyser, sal help om die eindbestemming te bereik. Dit impliseer dat onderwysers self ook 'n houdingsverandering sal moet ondergaan en gevolglik is die eerste aanbeveling wat gemaak word, dat onderwysers, en veral taalonderwysers bewus gemaak moet word van die rol wat hul eie houding kan speel in die vestiging van houdings oor geslagtelikheid by leerders. Hulle behoort ook ingelig te word oor die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugliteratuur en onderrigstrategieë wat aangewend kan word om leerders bewus te maak van die kwessie. Daar word dus ten sterkste aanbeveel dat "Taal en geslagtelikheid" 'n module moet vorm van alle taalonderwysers se opleidingspakette. Verder behoort indiensopleiding gedoen te word om diensdoende onderwysers oor die kwessie in te lig.

- * Die tweede aanbeveling is dat provinsiale voorskryfkomitees bewus gemaak word van die belangrike rol wat die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugliteratuur speel en die invloed wat sodanige uitbeelding op jeugdiges se persepsies kan hê. Voorskryfkomitees behoort seker te maak dat hulle tekste selekteer waarin geslagtelikheid op 'n gebalanseerde en realistiese wyse uitgebeeld word.
- * Waar onderwysers in die laer grade self tekste mag selekteer, behoort hulle tekste te selekteer waarin geslagte in sowel tradisionele as nietradisionele rolle uitgebeeld word. Waar daar nie gepaste tekste beskikbaar is nie, behoort onderwysers eensydige uitbeeldings van geslagtelikheid in tekste pertinent in die klaskamer aan te spreek.
- * Onderwysers behoort alle aktiwiteite in die klaskamer te baseer op die beginsel

van gelykheid tussen geslagte. Daar behoort altyd teen seksistiese gedrag of taalgebruik in tekste geprotesteer te word. In die eerste plek moet gelet word op taalgebruik wat die vrou se sekondêre status help bevestig en reflekteer deur vrouens en hul "plek" te definieer. Wanneer literatuuronderrig gedoen word, behoort die uitbeelding van geslagtelikheid in die tekste ondersoek en bevraagteken te word en behoort daar pertinent op seksistiese taalgebruik gewys te word. Aannames oor geslagtelikheid behoort geanaliseer en uitgewys te word vir wat dit is - blote aannames. Om te strew na nie-seksistiese taal is van nul en gener waarde as die onderliggende aannames oor mans en vrouens hulle steeds tot hul tradisionele rolle beperk. As vrouens selde hoofkarakters is en nooit dinamiese karakters is nie, help dit nie dat daar kopsie gemaak word teen die gebruik van die generiese "hy/hom" nie. Seksistiese taalgebruik en die uitbeelding van geslagtelikheid moet dus as 'n eenheid behandel word.

- * Onderwysers moet gebruik maak van groepbesprekings, debatte en take in groepe wat doelbewus geslagtelik heterogeen saamgestel is om leerders bewus te maak van verskillende standpunte en houdings oor die kwessie van geslagtelikheid. Individuele werk of tuisopdragte moet egter ook gegee word. Dit behoort afgewissel te word met koöperatiewe werk waar homogeen-saamgestelde groepe tekste analiseer en hul insigte dan later met die insigte van 'n groep van die ander geslag vergelyk.
- * Tekste wat in leeslyste opgeneem word, behoort met sowel seuns as dogters se smaak en voorkeure in gedagte opgestel te word. Gelykheid tussen mans en vrouens moet in die tekste beklemtoon word en vrouens en mans behoort in sowel tradisionele as nietradisionele geslagtelikheidsrolle uitgebeeld te word.

6.4 AANBEVELINGS VIR VERDERE NAVORSING

Die laaste woord oor die uitbeelding van geslagtelikheid in jeugliteratuur is nog lank nie gespreek nie. Om impak te verseker is dit nodig dat die debat lewendig gehou word.

In die onderhawige studie is daar 'n analise gemaak van slegs twee Afrikaanse tekste. Verdere navorsing oor die onderwerp behoort meer tekste in te sluit en behoort ook voorgeskrewe tekste in ander provinsies in ag te neem. 'n Groot verskeidenheid tekste deur sowel manlike as vroulike outeurs, met sowel manlike as vroulike hoofkarakters behoort geanaliseer te word. Verder behoort vergelykende studies gedoen te word tussen voorgeskrewe tekste vir Afrikaans en dié vir ander tale.

6.5 TEN SLOTTE

Diskriminasie in taal - of dit nou bewustelik of onbewustelik is - hou direkte nadelige gevolge in vir diegene teen wie gediskrimineer word en verhinder gelyke geleenthede op alle gebiede van die samelewing. Net soos wat geen vorm van rassisme geduld mag word nie, moet daar ook daadwerklik probeer word om seksisme in al sy gedaantes uit te wis.

Taalonderwysers moet besef dat jeugliteratuur 'n geweldige invloed het op hul leerders se houdings oor geslagtelikheid en op die vorming van hul eie geslagtelikheid. Hulle het gevolglik 'n groot verantwoordelikheid in hierdie verband.

BIBLIOGRAFIE

- Abu-Haidar, F. 1995. *Dominance and communicative incompetence: the speech habits of a group of 8-11-year-old boys in a Lebanese rural community*. In: Mills, S. (red.). 1995.
- Agee, J.M. 1993. Mothers and daughters: Gender-role socialization in two Newbery Award books. *Children's Literature in Education* 24(3):165-183.
- Aiken, S.H., Anderson, K., Dinnerstein, M., Lensink, J.N. & MacCorquodale, P. (reds.) 1988. *Changing our minds. Feminist transformations of knowledge*. New York: State University of New York Press.
- Aiken, S.H., Anderson, K., Dinnerstein, M., Lensink, J.N. & MacCorquodale, P. 1988. *Changing our minds. The problematics of curriculum integration*. In: Aiken, S.H., Anderson, K., Dinnerstein, M., Lensink, J.N. & MacCorquodale, P. (reds.). 1988.
- Appleby, B.C. 1992. *Psychological and sociolinguistic bases for gender-sensitive teaching*. In: McCracken, N.M. & Appleby, B.C. (reds.). 1992.
- Appleyard, J.A. 1990. *Becoming a reader*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Atkinson, A. 1995. Seksisme in taal en implikasies vir tweedetaalonderrig. *Dubbelfluit* 1(1):1-15.
- Bergvall, V.L., Bing, J.M. & Freed, A.F. (reds.) 1996. *Rethinking language and gender research: theory and practice*. London: Longman.
- Bing, J.M. & Bergvall, V.L. 1996. *The question of questions: beyond binary thinking*. In: Bergvall, V.L., Bing, J.M. & Freed, A.F. (reds.). 1996.
- Blakesley, D. 1992. *He/man and the masters of discourse*. In: McCracken, N.M. & Appleby, B.C. (reds.). 1992.
- Bosman, D.B., Van der Merwe, I.W. & Hiemstra, L.W. 1984. *Tweetalige woordeboek*. 8ste uitgawe. Kaapstad: Tafelberg.
- Bozzoli, B. 1983. Marxism, feminism and South African studies. *Journal of Southern African Studies* 9(2):139-171.
- Brittan, A. 1989. *Masculinity and power*. Oxford: Basil Blackwell.
- Brouwer, D. 1993. *Language and gender: feminist linguistics*. In Buikema, R. & Smelik, A (reds.). 1993.
- Buikema, R. & Smelik, A. 1993. *Women's studies and culture*. London: Zed Books.

- Cameron, T. (red.) 1986. *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika in woord en beeld*. Kaapstad: Human & Rosseau.
- Clarricoates, K. 1983. *Classroom interaction*. In: Whyld, J. (red.). 1983.
- Cloete, T.T. (red.) 1992. *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM.
- Coates, J. 1993 (1986). *Women, men and language*. 2de uitgawe. London: Longman.
- Collins, C.J. 1998. The way we do the things we do: required reading lists and girls. *Knowledge Quest* 26(4):34-37.
- Collins English Learner's Dictionary*. 1994. London: HarperCollins Publishers.
- Comley, N.R. 1992. *Father knows best: Reading around "Indian camp"*. In: McCracken, N.M. & Appleby, B.C. (reds.). 1992.
- Commission on Gender equality. S.d. *CGE Annual report. Part one*. http://www.cge.org.za/docs/ann_report2.html
- Connell, R. 1995. *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Council of Europe. 1991. *The elimination of sexism from language*. Strasbourg: Council of Europe Press.
- Crawford, M. 1995. *Talking difference on gender and language*. London: Sage.
- Degenaar, J. 1992. *Ideologie*. In: Cloete, T.T. (red.). 1992.
- De Jongh, M. 1992. *Feminisme*. In: Cloete, T.T. (red.). 1992
- Delamont, S. 1990. *Sex roles and the school*. London: Methuen.
- De Villiers, C.M. & Bester, M. 1992. Vrouekarakters in bekroonde Afrikaanse jeugboeke. *South African Journal of Library and Information Science* 60(3):174-180.
- Devor, H. 1989. *Gender blending*. Bloomington: Indiana University Press.
- De Waal, E.A. 1996. *Die ACTAG-dokument: 'n perspektief op literatuuronderrig In die multikulturele Afrikaanse T2-klas*. MA-Navorsingsartikel. Durban: Universiteit van Natal.
- De Waal, S. 2001. *Men behaving badly*. [Http://www.q.co.za/2001/2001/06/08-menbehave.html](http://www.q.co.za/2001/2001/06/08-menbehave.html)
- Dispatch online. 1997a. *Does empowering women threaten men?* Woensdag, 15 Oktober. [Http://www.dispatch.co.za/1997/10/15/page%2022.htm](http://www.dispatch.co.za/1997/10/15/page%2022.htm)

- Dispatch online. 1997b. *More men falling victim to fears, psychologist warns*. Woensdag, 15 Oktober. [Http://www.dispatch.co.za/1997/10/15/page%2022.htm](http://www.dispatch.co.za/1997/10/15/page%2022.htm)
- Donelson, K.L. & Nilsen, A.P. 1989 (1980). *Literature for today's young adults*. 3de uitgawe. Glenview, Illinois: Scott, Foresman and Company.
- Dubois, B.L. & Crouch, I. 1987. *Linguistic disruption: He/she, he or she, he-she*. In: Penfield, J. (red.). 1987.
- DuPisani, K. 2001. *Puritanism transformed. Afrikaner masculinities in the Apartheid and post-Apartheid period*. In: Morrell, R. (red.). 2001.
- Duranti, A. & Goodwin, C. (reds.) 1992. *Rethinking context*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Escholz, P., Rosa, A. & Clark, V. (reds.) 1982. *Language awareness*. New York: St. Martin's.
- Esterhuyse, J. 1986. *Taalapartheid en Skoolafrikaans*. Emmarentia: Taurus.
- Fairer-Wessels, F. & Van der Walt, T. 1999. Temas en tendense in hedendaagse kinderliteratuur. *Stilet*. 11(1):95-105.
- Flemming, L.A. 1988. *New visions, new methods: the mainstreaming experience in retrospect*. In Aiken, S.H., Anderson, K., Dinnerstein, M., Lensink, J.N. & MacCorquodale, P. (reds.). 1988.
- Fox, M. 1993. Men who weep, boys who dance: the gender agenda between the lines in children's literature. *Language Arts* 70(2):84-88.
- Forrest, L.A. 1993. Young adult fantasy and the search for gender-fair genres. *Youth Services in Library* 7(1):37-42.
- Freed, A.F. 1996. *Language and gender research in an experimental setting*. In: Bergvall, V.L., Bing, J.M. & Freed, A.F. (reds.). 1996.
- Freeman, R. & McElhinny, B. 1996. *Language and gender*. In McKay, S.L. & Hornberger, N.H. (reds.). 1996.
- Gal, S. 1995. *Language, gender and power: an anthropological review*. In: Hall, K. & Bucholtz, M. (reds.). 1995.
- Gamble, S. (red.) 2000. *Critical dictionary of feminism and postfeminism*. New York: Routledge.
- Gesquiere, R. 1995 (1982). *Het verschijnsel jeugdliteratuur*. 5de uitgawe. Leuven: Acco.

- Gilfillan, F.R. 1991. Die Afrikaanse poësie van die tagtigerjare: 'n indruk. *Stilet* 3(1):47-55.
- Ginwala, F. S.d. *Women in South Africa shape democratic change*. [Http://www.fes.de/fulltext/iez/00060003.htm](http://www.fes.de/fulltext/iez/00060003.htm)
- Greyvenstein, L.A. 1996. Women: the secondary species in education? *South African Journal of Education* 16(2):75-80.
- Griffen, C. 1989. *Feminism, consciousness and identity*. In: Skevington, S. & Baker, D. (reds.). 1989.
- Hall, K. & Bucholtz, M. (reds.) 1995. *Gender articulated: language and the socially constructed self*. New York: Routledge.
- Healy, P. & Ryan, P. S.d. *The female image - sexism in children's books*. Victoria: State Library of Victoria.
- Heilman, E. & Goodman, J. 1996. Teaching gender identity in high school. *The High School Journal*. Feb./March:249-261.
- Henley, N.M. 1987. *The new species that seeks a new language: on sexism in language and language change*. In: Penfield, J. (red.). 1987.
- Hogle, J.E. 1988. *Teaching the politics of gender in literature: two proposals for reform, with a reading of Hamlet*. In: Aiken, S.H., Anderson, K., Dinnerstein, M., Lensink, J.N. & MacCorquodale, P. (reds.). 1988.
- Hollindale, P. 1992 (1988). *Ideology and the children's book*. In: Hunt, P. (red.). 1992.
- Holmes, J. 1993 (1992). *An introduction to sociolinguistics*. 2de uitgawe. London: Longman.
- Hough, Barrie. 1998. *Skilpoppe*. Kaapstad: Tafelberg.
- Howard, P. 1998. Makers of meaning, constructors of identity: junior high girls and the young adult novel. *English Quarterly* 30(3/4):17-27.
- Huisamen, T. 1991. Die Afrikaanse drama van tagtig: 'n private kyk van 'n syverhoog. *Stilet* 3(1):97-110.
- Humm, M. (red.) 1995 (1989). *The dictionary of feminist theory*. 2de uitgawe. New York: Prentice Hall.
- Hunt, P. (red.) 1992. *Literature for children*. London: Routledge.

- Jackson, D. 1983. *Encounters with books. Teaching fiction 11-16*. London: Methuen.
- Johnson, S. 1997. *Theorizing language and masculinity: a feminist perspective*. In: Johnson, S. & Meinhof, U.H. (red.). 1997.
- Johnson, S. & Meinhof, U.H. (red.) 1997. *Language and masculinity*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Kaschula, R.H. & Anthonissen, C. 1995. *Communicating across cultures in South Africa*. Johannesburg: Witwatersrand University Press.
- Klopper, F. 1996. *Feminism, the postmodern way* In: Landman, C. (red.). 1996.
- Kortenhaus, C.M. & Demarest, J. 1993. Gender role stereotyping in children's literature: an update. *Sex Roles* 28(3/4):219-232.
- Landman, C. (red.) 1996. *Digging up our foremothers: stories of women in Africa*. Pretoria: University of South Africa.
- Lemon, J. 1995. Masculinity in crisis. *Agenda* 24:61-71.
- Lerner, G. 1986. *The creation of patriarchy*. New York: Oxford University Press.
- Loughborough University. S.d. *Gender-free language*. [Http://www.lut.ac.uk/departments/hu/handbook/gender.htm](http://www.lut.ac.uk/departments/hu/handbook/gender.htm)
- Louw, Chris. 2000. *Ope brief aan Willem de Klerk*. Johannesburg: Praag.
- Mannathoko, C. 1992. *Feminist theories and the study of gender issues in Southern Africa*. In: Meena, R. (red.). 1992.
- Marais, S.A. 1983. Die uitbeelding van die vader: 'n opvoedkundige-leserkundige studie van 'n aantal Afrikaanse jeugboeke. M.Bibl.-verhandeling. Johannesburg: Randse Afrikaanse Universiteit.
- Mbilinyi, M. 1992. *Research methodologies in gender issues*. In: Meena, R. (red.). 1992.
- McClure, L.J. 1992. *Language activities that promote gender fairness*. In: McCracken, N.M. & Appleby, B.C. (reds.). 1992.
- McCracken, N.M. & Appleby, B.C. (reds.) 1992. *Gender issues in the teaching of English*. Portsmouth: Boynton/Cook.
- McCracken, N.M. 1992. *Re-gendering the reading of literature*. In: McCracken, N.M. & Appleby, B.C. (reds.). 1992.

- McKay, S.L. & Hornberger, N.H. (reds.) 1996. *Sociolinguistics and language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meena, R. (red.) 1992. *Gender in Southern Africa*. Harare: Sapes Books.
- Millard, E. 1997. *Differently literate. Boys, girls and the schooling of literature*. London: The Falmer Press.
- Mills, S. 1995. *Language and gender: interdisciplinary perspectives*. London: Longman.
- Minns, H. 1991. *Language, literacy and gender*. London: Hodder & Stoughton.
- Morrell, R. 1998. The new man? *Agenda* 37:7-12.
- Morrell, R. (red.) 2001. *Changing men in Southern Africa*. Pietermaritzburg: University of Natal Press.
- Murray, B.K. & Stadler, A.W. 1986. *Van die pakt tot die begin van apartheid*. In: Cameron, T. (red.). 1986.
- Nasionale Departement van Onderwys. 2000. *Curriculum 2005*. Pretoria: Staatsdrukkery.
- Nicolson, P. 1996. *Gender, power and organisation*. London: Routledge.
- Nikola-Lisa, W. 1993. Pirates, pirates over the salt, salt sea. *Children's literature in education* 24(2):101-114.
- Nilsen, A.P. 1982. *Sexism in English: a feminist view*. In: Escholz, P., Rosa, A. & Clark, V. (reds.). 1982.
- Ochs, E. 1992. *Indexing gender*. In: Duranti, A. & Goodwin, C. (reds.). 1992.
- Penfield, J. (red.) 1987. *Woman and language in transition*. Albany: State University of New York Press.
- Platt, A. & Whyld, J. 1983. *Introduction*. In: Whyld, J. (red.). 1983.
- Polanyi, L. & Strassmann, D. 1996. *Storytellers and gatekeepers in economics*. In: Bergvall, V.L., Bing, J.M. & Freed, A.F. (reds.). 1996.
- Poynton, C. 1985. *Language and gender: making the difference*. Victoria: Deakin University
- Ray, K.J. 1985. The ethics of feminism in the literature classroom: a delicate balance. *English Journal* 74(3):54-59.

- Reddy, T. 2000. *Media and gender in Africa*. African media debates: seminar paper. [Http://journ.ru.ac.za/amd/gender.htm](http://journ.ru.ac.za/amd/gender.htm)
- Reynolds, K. 1994. *Children's literature in the 1890s and the 1990s*. Plymouth: Northcote House.
- Roodt, P.H. 1991. Rondom die literatuur en kritiek van die tagtigerjare: Elize Botha, Joan Hambidge en Charles Malan in gesprek met P.H. Roodt. *Stilet* 3(1):1-20.
- Rose, J. 1983. *English*. In: Whyld, J. (red.). 1983.
- Rudduck, J. 1994. *Developing a gender policy in secondary schools*. Buckingham: Open University Press.
- Shaba, L. 1998. Gender in the context of human rights. *African political and economic monthly* 11(3):22-23.
- Singh, M. 1998. *Gender issues in children's literature*. [Http://www.ed.gov/databases/ERIC_Digests/ed424591.html](http://www.ed.gov/databases/ERIC_Digests/ed424591.html)
- Skevington, S. & Baker, D. 1989. (reds.) *The social identity of woman*. London: Sage.
- Sprague, M.M. & Keeling, K.K. 2000. A library for Ophelia. *Journal of Adolescent & Adult Literacy* 43(7):640-647.
- Stander, C. & Willemse, H. 1992. Winding through nationalism, patriarchy, privilege and concern: a selected overview of Afrikaans women writers. *Research in African Literatures* 23(3):5-24.
- Steenberg, E. 1988. Primêre behoeftes van tieners waarin hul boeke voorsien. *Klasgids* 23(2):14-19.
- Stover, I. 1992. *Must boys be boys and girls be girls? Exploring gender through reading young adult literature*. In: McCracken, N.M. & Appleby, B.C. (reds.). 1992.
- Sugino, T. 1998. *Gender stereotypes and children's literature*. [Http://langue.hyper.chubu.ac.jp/jalt/pub/tlt/98/jun/sugino.html](http://langue.hyper.chubu.ac.jp/jalt/pub/tlt/98/jun/sugino.html)
- Swann, J. & Graddol, D. 1995. *Feminising classroom talk?* In: Mills, S. (red.). 1995.
- Thomson, J. 1987. *Understanding teenager reading. Reading processes and the teaching of literature*. New York: Croom Helm.
- Thorne, B. 1994. *Gender play. Girls and boys in school*. New Brunswick: New Jersey.
- Van der Watt, L. 1998. *Challenging roots*. [Http://www.mg.co.za/mg/art/fineart/9807/980709-murdoch.html](http://www.mg.co.za/mg/art/fineart/9807/980709-murdoch.html)

- Van der Westhuizen, C. 2001. 'Eet die interdik.' *Beeld*. 7 Augustus:9.
- Van Rensburg, Roelf. 1971. *Gooi hom in die sloot*. Johannesburg: Perskor.
- Van Schalkwyk, A. 1999. At a gendered truth: womens' testimonies, the TRC and reconciliation. *Journal of Constructive Theology* 5(1):3-48.
- Van Zyl, I. 1988. Kinderliteratuur of -letterkunde? - 'n Grensafbakening. *Klasgids* 23(2):3-14.
- Viney, R. 1999. A history of masculinities in South Africa: context and parameters. *New Contree* 45(September):85-97.
- Waaldijk, B. 1993. *Of stories and sources*. In: Buikema, R. & Smelik, A. (reds.). 1992.
- Whyld, J. (red.) 1983. *Sexism in the secondary curriculum*. London: Harper & Row.